

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ,

приурочених 90-річчю

*Криворізького державного педагогічного університету,
виголошених у рамках VI Міжнародної наукової конференції*

***“Українська мова серед інших слов’янських:
етнологічні та граматичні параметри”***

Кривий Ріг – 2020

УДК 811.161.2(082)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Гаманюк В. А., доктор педагогічних наук, професор, проректор із наукової роботи, Криворізький державний педагогічний університет.

Ігнат'єва С. Є., кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри історії та політичної теорії, Національний технічний університет “Дніпровська політехніка”.

REVIEWERS:

Gamaniuk V. A., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Vice-rector of Science, Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Ihnatieva S. Y., Candidate of Philological Sciences, Full Professor, Head of the Department of History and Political Theory, Dnipro Polytechnic National Technical University

*Рекомендовано до оприлюднення Вченою радою
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол № 11 від 25.06.2020 р.).*

*Recommended for publishing by the Academic Council
of Kryvyi Rih State Pedagogical University
(report № 11 June, 25, 2020).*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Колоїз Ж.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет (*головний редактор*)
- Словська Ю.**, кандидат філологічних наук, ст. викладач, Криворізький державний педагогічний університет (*заступник головного редактора*)
- Білоколенко Л.**, доктор філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет
- Білоусенко П.**, доктор філологічних наук, професор, Інститут української мови НАН України
- Вальтер Х.**, доктор філологічних наук, професор, Інститут славістики університету ім. Ернста Моріца Арндта (*м. Грайфсвальд, Німеччина*)
- Георгієва С.**, доктор філологічних наук, професор, Пловдивський університет ім. Паїсія Хілендарського (*м. Пловдив, Болгарія*)
- Горди М.**, кандидат гуманітарних наук, Щецинський університет (*м. Щецин, Польща*)
- Дмитренко В.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Калашник В.**, доктор філологічних наук, професор, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
- Коваль В.**, доктор філологічних наук, професор, Гомельський державний університет імені Ф. Скорини (*м. Гомель, Республіка Білорусь*)
- Ковпик С.**, доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Конюшкевич М.**, доктор філологічних наук, професор, Гродненський державний університет імені Янки Купали (*м. Гродно, Білорусь*)
- Мішеніна Т.**, доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет
- Олексенко В.**, доктор філологічних наук, професор, Херсонський державний університет
- Полковський В.**, доктор філософії, професор, Компанія “Східноєвропейські можливості” (*м. Сейнт-Альберт, Канада*)
- Поповський А.**, доктор філологічних наук, професор, Дніпровський державний університет внутрішніх справ
- Токарев Г.**, доктор філологічних наук, професор, Тульський державний педагогічний університет ім. Л. М. Толстого (*Російська Федерація*)
- Фінк-Арсовські Ж.**, доктор філологічних наук, Загребський університет (*м. Загреб, Хорватія*)
- Хрняк А.**, доктор філологічних наук, Загребський університет (*м. Загреб, Хорватія*)
- Малога Н.**, кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний секретар*)
- Шарманова Н.**, кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький державний педагогічний університет (*відповідальний секретар*)

Адреса редакції:

Криворізький державний педагогічний університет

пр. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, Україна, 50086

тел.: (+38056)440-08-42

e-mail: kafedra_movy_kdpu@ukr.net

<https://journal.kdpu.edu.ua/>; <https://journal.kdpu.edu.ua/filstd>

EDITORIAL BOARD:

- Koloiz Zh.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Editor-in-Chief*)
- Yelovska Yu.**, Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Deputy Editor-In-Chief*)
- Bilokonenko L.**, Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Bilousenko P.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
- Walter H.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Institute of Slavic Studies of Ernst Moritz Arndt University (*Greifswald, Germany*)
- Georgieva S.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Plovdiv Paisii Hilendarski University (*Plovdiv, Bulgaria*)
- Gordy M.**, Candidate of Humanities, University of Szczecin (*Szczecin, Poland*)
- Dmytrenko V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Kalashnyk V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University
- Koval V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Francisk Scorina Gomel State University (*Gomel, Republic of Belarus*)
- Kovpik S.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Koniushkevych M.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Yanka Kupala State University of Grodno (*Grodno, Republic of Belarus*)
- Mishenina T.**, Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University
- Oleksenko V.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Kherson State University
- Polkovskiy V.**, Doctor of Philosophy, Full Professor, East European Capabilities Company (*Saint-Albert, Canada*)
- Popovskiy A.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
- Tokarev G.**, Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Tula State Lev Tolstoy Pedagogical University (*Russian Federation*)
- Fink-Arsovski Zh.**, Doctor of Philology, Zagreb University (*Zagreb, Croatia*)
- Hrniak A.**, Doctor of Philological Sciences, Zagreb University (*Zagreb, Croatia*)
- Maliuga N.**, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Responsible Secretary*)
- Sharmanova N.**, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University (*Responsible Secretary*)

Editorial office address:

*Kryvyi Rih State Pedagogical University
Gagarin av., 54, Kryvyi Rih, 50086, Ukraine
tel.: +38(056) 440-08-42*

e-mail: kafedra_movy_kdpu@ukr.net

<https://journal.kdpu.edu.ua/>; <https://journal.kdpu.edu.ua/filstd>

ЗМІСТ

Арешенкова-Левченко О. Ю. Модальні слова як стилістичний ресурс рекламного дискурсу.....	9
Бакум З. П. Бінарний урок української мови – запорука ефективного формування ключових компетентностей учнів.....	13
Березовська-Савчук Н. А., Леута О. І. Генеза теорії присудка та проблема зв'язки у східнослов'янському мовознавстві.....	20
Білоконенко Л. А. Практичний курс комунікології в системі професійної підготовки студентів-філологів.....	25
Бузько С. А. Функціонування складних речень у поетичному мовленні Василя Симоненка.....	30
Вітрук Н. Л. Односкладні речення репрезентації у творах Сергія Жадана: стилістичний аспект.....	34
Гаманюк В. А. Доповнення до “Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти” і виклики для методики навчання мов	38
Гарбера І. В. Роль фразеологізмів із лексемою-соматизмом “голова” у творенні лінгвокультурного концепту <i>людина</i>	43
Городецька В. А. Метафорична концептуалізація світу в поетичному мовленні Юрія Клена.....	47
Демиденко Г. Г. Комунікативний простір українців (на матеріалі фразеології).....	51
Дирда І. А. Полікультурний підхід до навчання іноземних мов.....	55
Дмитренко В. І. Культура української мови в рецепції Б. Антоненка-Давидовича.....	61
Дроздова І. П. Визначення основних вимог щодо покращення системи мовного навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України.....	64
Єловська Ю. В. Явище енантіосемії й особливості його перекладу.....	68
Качайло К. А. Антропоцентричне моделювання українських фразеологізмів із зоонімним компонентом.....	71
Колоїз Ж. В. Еколінгвальний баланс в умовах глобалізації.....	75
Костюк С. С. Структурні компоненти міжкультурної комунікативної компетентності.....	80
Лапіна В. О. Особливості іншомовної комунікативної підготовки студентів-нефілологів із використанням навчального діалогу.....	84

Ляшчынская В. А. Беларускія фразеалагізмы з трафонімам <i>пирог</i> як выразнікі нацыянальна-культурнай інфармацыі.....	89
Малюга Н. М. Украінське інформаційне суспільство: свобода слова чи словесна сваволя?.....	98
Масляєва І. В. Торговельні знаки як виразники глутонічної культури (на матеріалі сучасної україноської жіночої прози).....	103
Мішеніна Т. М. Світоглядні детермінанти сакральної лексики в сучасному україноському історичному романі.....	108
Онiкiєнко І. М. Лексико-інтонаційна структура вираження ірраціональних станів як передбачення власного шляху в поетичній збірці В. Стуса “Палімпсести”.....	112
Остроушко О. А. Семантика міри і кількості в текстах сучасних кулінарних рецептів.....	116
Падалка Р. М. Функціонування прізвищ педагогічного ліцею м. Слов’янська.....	122
Пальчикова О. О. Роль культурологічного компонента у підготовці вчителів англійської мови.....	126
Пентиліук М. І. Сучасні підходи до реалізації когнітивно-комунікативної моделі підготовки майбутніх філологів.....	129
Поповський А. М. Українські прізвища з компонентом <i>Дур-</i>	136
Соловійова Т. О. Аксиологічна функція гасел політичних сил президентської виборчої кампанії.....	140
Стишов О. А. Неосеманти в сучасному україноськомовному інтернет-дискурсі.....	144
Цоуфал Л. С. Розвиток критичного мислення студентів під час вивчення курсу “Основи академічного письма”.....	151
Шарманова Н. М. Новітній україноський медіадискурс у світлі глобальної клішованості.....	155
Щербина Д. В. Повні україносько-білоруські міжмовні омоніми....	160
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	164

CONTENTS

Areshenkova-Levchenko O. The modal words as a stylistic resource of advertising discourse.....	9
Bakum Z. The binary lesson of the Ukrainian language as the effective way of students' key competences development.....	13
Berezovska-Savchuk N., Leuta O. The genesis of the predicate theory and the problem of a linking verb in the east Slavic linguistics.....	20
Bilokonenko L. Practical course of communicology in the system of professional training of students-philologists.....	25
Buzko S. Functioning of complex sentences in Vasyl Symonenko's poetic language.....	30
Vitruk N. Simple sentences of representation in the works of Sergiy Zhadan: stylistic aspect.....	34
Hamanyuk V. Addition to the "Common European Framework of References for Languages" and challenges for the language teaching methodology.....	38
Harbera I. The role of phraseological units with the lexeme-somatism "head" in the creating of the linguocultural concept <i>human</i>	43
Gorodetska V. Metaphorical conceptualization of the world in the poetic speech of Yuri Klen.....	47
Demydenko G. The communicative space of ukrainians (on the basis of phraseology units).....	51
Dyrda I. Polycultural approach to foreign languages' studying.....	55
Dmytrenko V. The Ukrainian language culture in B. Antonenko-Davydovych reception.....	61
Drozdova I. Determination of the main requirements for improving the system of language teaching for foreign students in higher education in Ukraine.....	64
Yelovska Yu. Enantiosemy phenomenon and peculiarities of its translation.....	68
Kachailo K. Human-centered modeling of ukrainian phraseological units with a zoonymic component.....	71
Koloiz Zh. Ecolingual balance in the process of globalization.....	75
Kostiuk S. Structural components of intercultural communicative competenc.....	80
Lapina V. Features of foreign language communicative training of non-philological students while using educational dialogue.....	84

Liashchyńska O. Belarus idioms with traŋonimam cake as the spokesman of the national-cultural information.....	89
Maliuga N. Ukrainian information society: freedom of speech or verbal despotism?.....	98
Masliaieva I. Commercial labels as the words that express glutonic culture (on the material of modern Ukrainian women’s prose).....	103
Mishenina T. Ideological determinants of sacred vocabulary in the modern Ukrainian historical novel.....	108
Onikiienko I. Lexical-intonational expression structure of irrational states as a prediction of one’s own way in the poetic collection of Vasyl Stus “Palimpsests”.....	112
Ostroushko O. Semantics of measuring and quantity in texts of modern culinary recipes.....	116
Padalka R. Functioning of surnames of Slovyansk pedagogical lyceum.....	122
Palchykova O. The role of cultural component in english teachers’ training.....	126
Pentyliuk M. Modern approaches to implementation of cognitive-communicative model of future philologists’ training.....	129
Popovskiy A. Ukrainian surnames with component <i>Dur-</i>	136
Soloviova T. Axiological function of political slogans in presidential election campaign.....	140
Styshov O. Neosemants in the modern Ukrainian-language internet discourse.....	144
Tsoufal L. Development of students' critical thinking while studying the course “Principles of academic writing”.....	151
Sharmanova N. The modern Ukrainian media discourse in the context of the global clichés.....	155
Shcherbyna D. Full Ukrainian-Belarusian interlanguage homonyms...	160
INFORMATION ABOUT AUTHORS	164

УДК 821.161.2'42 (043.3)

О. Ю. Арешенкова-Левченко
к. філол. н., фахівець I категорії НМВ
Криворізький державний педагогічний університет

МОДАЛЬНІ СЛОВА ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ РЕСУРС РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

THE MODAL WORDS AS A STYLISTIC RESOURCE OF ADVERTISING DISCOURSE

У публікації зроблено спробу визначити й описати типи й функції акцентуаторів; виявлено продуктивність уживання таких мовних засобів впливу на адресата в рекламних текстах.

Ключові слова: рекламний текст, рекламна комунікація, засоби мовного впливу, акцентуація.

The publication identifies and examines the accentuation category gives opportunity to attract the attention of a potential customer to the advertising text and, thereby, initiate consumer's behavior. It actively strengthens the desire to implement a commercial advertising strategy such as buying the product or using the service.

Key words: advertising, advertising text, mass communication, advertising communication, language means of influence, accentuation.

Комерційна реклама, як особливий різновид сучасних медіа, зазвичай має комунікативно-прагматичний характер: вона цілеспрямовано діє на аудиторію, просуваючи та нав'язуючи їй рекламований об'єкт. Аби зреалізувати торговельну стратегію рекламного тексту копірайтери досить інтенсивно використовують різноманітні мовні прийоми впливу на потенційного споживача. Так, одним із активних лінгвальних інструментів досягнення комунікативно-прагматичного завдання реклами стає акцентуація (різке виділення за допомогою спеціальних засобів (фонетичних, морфологічних, синтаксичних, лексичних та графічних) тих чи тих елементів мовлення, які, на думку автора повідомлення, здатні привернути увагу адресата і цілеспрямовано вплинути на нього [2, с. 111]. У рекламі такий

прийом стає досить ефективним, коли копірайтеру треба виокремити рекламований товар / послугу серед інших подібних.

Засоби вираження акцентуації були об'єктом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців (Т. Андриюченко, В. Гака, В. Гречка, В. Зірки, В. Зотова, Т. Іванової, В. Ільченко, І. Ковтунової, М. Кожиної, О. Лаптевої, Т. Ніколаєвої, О. Скобликової, І. Сущинського, Н. Чиркової). Для дослідження необхідно визначити реєстр, комунікативно-прагматичну роль акцентуаторів у текстах реклами. Найбільш ґрунтовну класифікацію цих спеціальних засобів у вербальній комунікації упорядкував І. Сущинський. Автор зазначає, що домінантами і константами акцентуації є семи виділення, підкреслення. Серед засобів акцентуації мовознавець вирізняє інтонаційні та лексичні акцентуатори (зокрема модальні слова), які своєю семантикою підкреслюють високий ступінь упевненості адресанта в реальності повідомлення. Часто за допомогою таких слів продуцент не тільки демонструє свою позицію до сказаного, але й нав'язує її адресату [2, с. 116–119]. Проаналізований нами фактичний матеріал дозволяє стверджувати, що часто вживаними в текстах реклами стають модальні слова *можливо*, *мабуть*, *безумовно*, *безперечно*, *головно(-е)*, *дійсно*.

До прикладу, модальне слово *можливо* уживається для вираження припущення чого-небудь [1, с. 536]: “*Київстар*”. *Поїздка громадським транспортом може принести величезне задоволення, якщо ви їдете за власним новеньким авто. 70 машин за 70 днів. Надсилайте СМС на номер 900 зараз, і, можливо, ви станете власником авто* (СТБ, 27.12.13); “*Миргородська*”. *Голова йде обертом від перевтоми? **Можливо**, це зомбі-ефект?* (mirgorod).

Подекуди модальне слово *мабуть* у рекламі може означати “очевидно” [1, с. 502]. Наприклад: “*Яготинське*” для дітей. ***Мабуть**, найкраще, що зробили дорослі* (Мак, 14.09.13); *Vivat Taxi. **Мабуть**, найдешевше таксі у місті* (Руд, 12.02.10).

На протиположності цьому, модальне слово *безумовно* вживається для вираження певності в чому-небудь [1, с. 46]: *Для бізнесу*

страхова компанія “Гарант-Авто” представляє. Розвиток підприємства є неможливим без впровадження сучасних технологій, модернізації виробництва, реалізації сміливих проєктів, залучення інвестицій. Така діяльність має на меті не тільки високу ефективність та швидку віддачу, але й, **безумовно**, пов’язана з підвищеним ризиком для тих, хто її здійснює... (РБ СК “Гарант-Авто”); а модальне слово **безперечно** значить “без сумніву, безсумнівно” [1, с. 44]: “Миргородська Лагідна”. Останнім часом деякі люди, незалежно від статі, віку та роду діяльності, помічають у себе цей стан, що, **безперечно**, відображається на їх активному стилі життя... Щодня пийте “Миргородську Лагідну”, додавайте життєвих сил – і Ви знову відчуєте, що готові стрибнути вище своєї голови! (mirgorod).

Модальне слово **головно(-е)** вживається для вираження певної оцінки висловлюваної думки [1, с. 189]. Це яскраво простежується в текстах реклами *Новий Syoss Mixing Colors*. Для яскравих кольорів, як після салону. І **головне** – Syoss можна купити у звичайних магазинах за доступною ціною (Ін, 04.11.11) та *Індивідуальна пропозиція від Kredo Bank* “Банкомати за 0 грн.” – це **безкоштовне** обслуговування, а **головне** – вільний доступ до коштів у будь-який час (РЛ від Kredo Bank).

Нерідко для підтвердження висловлення копірайтери залучають до рекламних повідомлень модальне слово **дійсно** [1, с. 227], як-от: Творці “Рубінової колекції Moulinex” – французи, які називають свою улюблену марку “*Coeur de coeur*”, що означає “порив, флірт, захоплення, хвилююче і привабливе”. І, **дійсно**, Moulinex притаманні абсолютно особливий французький шарм та легкість (РБ Met); Шоколад сьогодні – це дивовижне розмаїття форм, смаків і кольорів, що їх створюють майстри-кондитери. Як і тисячі років тому, цей продукт залишається чимось більшим, ніж просто солодким частуванням. **Дійсно**, смачно! Особливо у виконанні “Корони” (РБ ТМ “Корона”).

Отже, модальні слова в текстах реклами виконують досить важливу комунікативно-прагматичну роль – вони зазвичай чітко демонструють (а подекуди й нав’язують)

потенційному споживачеві ставлення копірайтера до змісту рекламного повідомлення. Авторська ж позиція дає змогу підвищити рівень впливу на адресата.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ-Ірпінь : ВТФ Перун, 2003. 1440 с.
2. Сушинский И. И. Коммуникативно-прагматическая категория акцентирования и ее роль в вербальной коммуникации (на материале немецкого языка). *Вопросы языкознания*. Москва : Наука, 1987. № 6. С. 110–120.

Умовні скорочення

Met	– “Metro”, супермаркет
mirgorod	– “Mirgorodska” (http://www.mirgorodska.ua), сайт
Ін	– “Інтер”, телевізійний канал
Мак	– “Максі”, телевізійний канал
РБ	– рекламний буклет
РЛ	– рекламна листівка
Руд	– “Рудана”, телевізійний канал
СТБ	– “СТБ”, телевізійний канал
ТМ	– торговельна марка

УДК 37.016:811.161.2–022.215

З. П. Бакум*д. пед. н., проф., проф. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***БІНАРНИЙ УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – ЗАПОРУКА
ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ****THE BINARY LESSON OF THE UKRAINIAN LANGUAGE
AS THE EFFECTIVE WAY OF STUDENTS' KEY
COMPETENCES DEVELOPMENT**

У публікації порушено проблему навчання української мови на етапі узагальнення та систематизації знань з фразеології в старшій школі в умовах компетентнісної парадигми освіти. Акцентовано на формуванні ключових компетентностей, поміж яких “Спілкування іноземними мовами” посідає одне з чільних місць. Подано методичні рекомендації для розвитку означеної компетентності на бінарних уроках.

Ключові слова: *ключові компетентності, спілкування іноземними мовами, навчання фразеології, фразеологізми.*

The publication deals with the problem of Ukrainian language teaching on the stage of generalization and systematization of knowledge on the phraseology at high school in terms of competency-based education. It is emphasized on the development of key competences of which the most important is “Communication in foreign languages”. The methodological recommendations for competence development at the binary lessons are proposed.

Key words: *key competences, communication in foreign language, phraseology teaching, phraseological units.*

У сучасних умовах утвердження компетентнісної освітньої парадигми зросла увага до пошуку нових, ефективних форм організації навчання. Автори програми “Українська мова. Для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10–11 класи. Рівень стандарту” [6] висувають низку вимог до мовної освіти: формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, системи загальнолюдських, національних, особистісних ціннісних орієнтирів; навчання

засобами мови пізнавати світ, облаштовувати гармонійне співіснування в ньому, розв'язувати життєві проблеми; формування мовленнєвої культури, раціональної мовленнєвої поведінки; розвиток логічного і критичного мислення, творчої уяви; формування мовного смаку, мовного чуття і мовної стійкості, сприяння усвідомленню краси й естетики української мови. У такому контексті навчання набуває дослідницького та практично спрямованого змісту, що зорієнтовує методичну науку на впровадження ідей, пов'язаних не лише з усвідомленням учнями явищ та одиниць української мови, а й послуговуванням ними в усіх сферах життя.

Логічним, з огляду на сказане, є обґрунтування у змісті Концепції “Нова українська школа” [4] низки ключових компетентностей (Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; Спілкування іноземними мовами; Математична компетентність; Основні компетентності у природничих науках і технологіях; Інформаційно-цифрова компетентність; Уміння вчитися упродовж життя тощо), формування яких допомагає забезпечити здатність застосовувати здобуті знання, уміння й навички не лише в школі, а й за її межами. Окрім того, сформовані ключові компетентності уможливають набуття здатностей самостійно діяти в ситуації невизначеності під час розв'язання будь-яких життєвих проблем, актуальних для учня.

Змінюється мета і зміст освіти, з'являються нові технології, однак урок понад три століття є основною формою організації навчального процесу, під час перебігу якого здебільшого відбувається формування ключових компетентностей. Водночас одним із недоліків сучасного уроку української мови вважають “відокремленість <...>, яка стала однією з причин фрагментарного світогляду учнів, тоді як у сучасному світі переважають тенденції до інтеграції в усіх сферах життя – економічній, політичній, культурній, інформаційній [3]. Безсистемність у поєднанні знань із різних царин (а подекуди й повна відсутність), нерозуміння тісних

зв'язків та взаємозалежності між людиною і природою, людиною і суспільством стає серйозною перешкодою в усвідомленні учнями цілісної картин світу, важливих явищ, які мають місце в повсякденному житті кожного. Відповідно, для реалізації принципу інтеграції, який є невід'ємним складником компетентнісної освітньої парадигми, чи не найефективнішим є бінарний урок, мета якого полягає у створенні передумов для різнобічного розгляду учнями певного об'єкта, поняття, явища, формування системного мислення, збудження уяви, позитивного емоційного ставлення до пізнання [5].

Однією з вимог сучасності є володіння особистістю кількома мовами. У “Державному стандарті базової і повної середньої освіти” зазначено, що мовно-літературна освітня галузь охоплює українську мову, <...>, іншомовну освіту <...> задля духовного, культурного і національного самовираження, користування ними в особистому і суспільному житті, міжкультурному діалозі, збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвитку мовленнєво-творчих здібностей тощо [2]. Одне з цільних місць поміж ключових компетентностей посідає “Спілкування іноземними мовами. Уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) в широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів. Уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування” [4].

Формування компетентності “Спілкування іноземними мовами” (готовність (здатність) реалізовувати різноманітні комунікативні наміри в широкому діапазоні особистісних, соціальних і культурних контекстів) має системний характер. Учень повинен розуміти інформацію, висловлену іноземною мовою, сприймати й аналізувати іншомовні тексти задля здобуття необхідної інформації, висловлювати свої погляди, почуття, емоції, взаємодіяти з навколишніми, використовуючи, у разі потреби, іноземну мову. Благодатним матеріалом для такої роботи є навчання фразеології. Не можна опанувати мову, не

оволодівши фразеологією, у якій відображено національні особливості народу, його самобутність. До того ж неабиякі труднощі виникають під час перекладу (добирання, трансформування) фразеологізмів задля використання їх у процесі оволодіння іноземною мовою, оскільки доволі складно розпізнати сталі вирази, урахувати національну специфіку їх, стилістичне забарвлення, “у фразеологізмах часто міститься метафоричний елемент, <...> їх не можна перекладати дослівно, <...> у багатьох випадках вони мають явно виражене національне забарвлення, <...> фразеологічні одиниці часто не мають абсолютних відповідників в іншій мові тощо” [1, с. 271–277].

Робота над фразеологією повинна здійснюватися наскрізно, упродовж опрацювання всіх розділів, визначених змістом мовної освіти. Аналіз програми з української мови [6] уможливорює ілюстрування наступності під час формування компетентності “Спілкування іноземними мовами” учнів старшої школи. Так, у мовній змістовій лінії чинної програми з української мови (10 клас) визначено теми: “Основні групи фразеологізмів, багатозначність, синонімія й антонімія фразеологізмів”; “Уживання слів у фразеологізмах відповідно до їхнього стилістичного забарвлення”. Щодо мовленнєвої та соціокультурної змістових ліній, то в них ідеться про фразеологічне багатство творів, передбачено з’ясування проблеми, пов’язаною з повагою до національно-культурних цінностей інших народів.

У знаннєвому компоненті висунуто низку вимог до навчання фразеології (учень / учениця: визначає роль і доцільність використання фразеологічних засобів мови, стилістичну функцію їх; доречно використовує їх у тексті; правильно й доречно використовує фразеологізми відповідно до стилістичного забарвлення їх; організовує свою діяльність (мотивує, ставить цілі, планує, прогнозує, контролює, здійснює рефлексію, коригує); працює в групі й набуває досвіду такої роботи; оцінює власне й чуже мовлення з погляду точного, доречного й виразного слововживання; практично засвоює

морально-етичні й психологічні принципи спілкування і співпраці; висловлює міркування й пропозиції щодо гармонізації спілкування). Вимоги, поставлені в ціннісному компоненті: учні виявляють у текстах та обґрунтовують особистісні й загальнолюдські цінності; висловлюють власне розуміння цінностей; демонструють повагу до себе й інших, добираючи і вживаючи потрібні слова. У змісті емоційного компонента програми йдеться про вміння висловлювати адекватні почуття і враження від почутого й прочитаного, керувати почуттями відповідно до обставин. Демонструвати на уроках активність, ініціативність, відповідальність, комунікабельність, уміння налагоджувати стосунки під час групової діяльності – умова поведінкового компонента.

Усі означені програмові завдання потрібно реалізовувати під час навчання української мови загалом і фразеології зокрема. Відповідно, зміст бінарного уроку, на якому вчитель ставить за мету сформувати ключову компетентність “Спілкування іноземними мовами”, ознайомити учнів із багатством фразеології рідної та інших мов, навчити розпізнавати сталі вирази, ураховувати національну специфіку їх, стилістичне забарвлення, формувати вміння ретельно добирати відповідники до того чи того фразеологізму з іншої мови (трансформувати), використовувати означені явища у власному мовленні тощо, має характеризуватися потужним мотиваційним етапом, аби кожний старшокласник усвідомив передовсім практичну значущість запропонованого мовного матеріалу. Роль навчальної мотивації в організації уроку важко переоцінити, оскільки в нинішніх умовах збільшується кількість учнів з відсутністю мотивів до отримання якісної освіти.

На цьому етапі вчителеві необхідно переконати старшокласників, що фразеологічні одиниці мають місце не лише в художніх творах чи засобах масової інформації. Сучасна молодь у повсякденному спілкуванні також доволі часто послуговується ідіомами, прислів'ями, приказками, завдяки чому мовлення стає оригінальним, свіжим, експресивним,

влучним, образним, переконливим. Окрім того, розширення сфери застосування української мови молоддю є невід’ємним елементом національно-патріотичного виховання.

Важливим елементом на бінарному уроці є актуалізація знань про ознаки фразеологізмів. Під час актуалізації поданих відомостей можна використати різноманітні прийоми: 1) асоціативний ряд (учні згадують і називають асоціації, які викликає тема уроку: емоції, спогади, почуття, образи, ідеї); 2) тестування різних типів; 3) дидактичні ігри, 4) заплановані помилки тощо. Завдання учнів на означеному етапі полягає передовсім у тому, аби встановити рівень власних знань, умінь і навичок, усвідомити помилки, які виявилися під час виконання первинних завдань із фразеології. Після з’ясування поняття “фразеологізм”, розгляду ознак доречно вести мову про основні способи перекладу.

Роботу потрібно продовжити на наступному етапі уроку – застосування засвоєної системи знань для пояснення нових фактів та виконання завдань, – який необхідно організовувати з урахуванням того, що учні повинні застосувати знання в нових умовах, на практиці. На цьому етапі формується низка важливих умінь: знаходити інформацію, структурувати знання, здійснювати самоконтроль і корекцію власних навчальних дій, співпрацювати з учителем і однокласниками, створювати висловлення, здійснювати самооцінку й самоаналіз тощо.

На сучасному уроці української мови необхідно створювати ситуації, максимально наближені до реального процесу спілкування. Тому на етапі застосування засвоєної системи знань для пояснення нових фактів та виконання завдань доцільно використати навчальний діалог, мета якого полягає не лише в засвоєнні мовних одиниць, фактичного матеріалу чи виконанні певних запланованих дій, а й у пошукові нового. Саме цим можна пояснити апелювання до навчального діалогу як до ефективного засобу, що спонукає до творчої роботи. Завдяки діалогу формується комунікативна компетентність старшокласника.

Рефлексія – один із завершальних компонентів уроку, на якому учні повинні оцінити свою роботу, підсумувати, проаналізувати, що вдалося, а що необхідно допрацювати вдома самостійно. З огляду на те, що предметом розгляду на занятті є фразеологізми, можна використати сталі сполуки для самооцінювання.

Під час організації завершального етапу уроку – підведення підсумків – учитель разом зі старшокласниками робить висновки, що розуміння мовцем значення фразеологізмів сприяє усвідомленню того, що нації по-різному сприймають світ, дійсність, довкілля. Відтак задля досягнення злагоди, миру ми повсякчас повинні долати перешкоди, пов'язані з нерозумінням культурного змісту інформації, що стоїть за мовною формою його вираження.

Отже, навчання української мови в закладах середньої освіти відбувається в умовах компетентнісної парадигми, у межах якої чільне посідають ключові та предметні компетентності учнів, для ефективного формування яких доцільно обирати проведення бінарних уроків, що сприяє розумінню тісних зв'язків та взаємозалежності між людиною й довкіллям, людиною й соціумом, усвідомленню учнями цілісної картини світу.

Література

1. Бондаренко О. М., Радзівська О. В. До проблеми перекладу англійських фразеологізмів. *Система і структура східнослов'янських мов* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 3. С. 271–277.
2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/
3. Дмитрієва А. О., Житнюк Ю. В., Хаджи А. Ю. Бінарний урок української та англійської мови в початковій школі як ефективний метод різнобічного розвитку особистості. URL : file:///C:/Users/Roman/Downloads/ooop_2014_7_17.pdf
4. Концепція Нова українська школа. URL : <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczya.pdf>
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Абрис, 1997. 292 с.
6. Українська мова. Для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10–11 класи. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

УДК 811.161'367.332.7

Н. А. Березовська-Савчук*к. філол. н., ст. викл. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***О. І. Леута***д. філол. н., проф., проф. кафедри української мови
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова***ГЕНЕЗА ТЕОРІЇ ПРИСУДКА ТА ПРОБЛЕМА ЗВ'ЯЗКИ
У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ****THE GENESIS OF THE PREDICATE THEORY
AND THE PROBLEM OF A LINKING VERB IN THE EAST
SLAVIC LINGUISTICS**

У публікації проаналізовано проблему становлення теорії присудка у східнослов'янському мовознавстві; схарактеризовано специфіку складеного іменного присудка; особливу увагу приділено визначенню статусу зв'язки, розумінню її оцінці її ролі в реченні; уточнено закономірності поповнення складу дієслівних зв'язок та механізми, що регулюють цей процес.

Ключові слова: *типи присудків, іменний складений присудок, зв'язка, предикативність.*

The article deals with the problem analysis of the development of the predicate theory in the East Slavic linguistics; the specificity of the compound nominal predicate is characterized; peculiar attention is paid to the definition of a linking verb status, understanding and assessing its role in a sentence; the principles of expanding the composition of linking verbs and mechanisms, regulating this process, are defined.

Key words: *types of predicates, compound nominal predicate, linking verb, predicativity.*

У східнослов'янському мовознавстві (О. Пешковський, О. Шахматов) теорія типів речень ґрунтована на класифікації різновидів підмета й присудка. У цьому контексті проблема членів речення традиційно займає важливе місце. В основу первинного поділу простого речення на граматичні типи покладено відмінність у способі вираження предикативності. Диференціація простих речень на іменний і дієслівний типи

базована на відмінностях способів вираження головного члена речення – присудка – дієсловом чи іменем. Закономірно, що наявність двох формальних типів присудка цілком виправдана. Проте у процесі дослідження з'являються різночитання, що стосуються визначення типів присудків та їх класифікації.

У традиційній граматиці пропонують два типи поділу присудків: за морфологічною природою і за складом. Якщо кваліфікація простого та складеного дієслівного присудка не викликає значних розходжень, то серед граматистів побутує думка, що іменний присудок має складнішу форму (І. Вихованець, П. Лекант, В. Белошапкова й ін.). Іменний присудок завжди складений, тому його можна вважати маркованим членом пари. Функції зв'язки й іменної частини чітко розподілені: перша виражає граматичне значення (предикативні відношення), друга – речове значення іменного присудка. Іменна частина присудка може бути виражена іменником, прикметником, числівником, займенником, прислівником, дієприкметником, формою інфінітива. Особливо слід відзначити можливість уживання прийменниково-відмінкових форм в іменній частині присудка, а предикативний центр речення найчастіше тлумачать як дієслівний або зв'язковий. Ця позиція передбачає обов'язкову наявність у реченні дієслова (зв'язки чи повнозначного дієслова), яке забезпечує вираження основного граматичного значення речення. Однак принципи виділення іменного присудка не завжди проведені послідовно, можна констатувати відмінності в тлумаченні зв'язок, не виправдане розширення і самого поняття “іменна частина”.

Інша традиція розуміння присудка сформувалася під впливом поглядів В. Виноградова, який вважав, що присудок, який складається лише з іменної частини і не вводить до свого складу дієслівних форм, називається простим іменним присудком. Сучасна синтаксична теорія не виробила єдиних засад для кваліфікації присудків, що зумовлює неоднозначність визначення дієслівних функцій у реченні та значно обмежує інтерпретацію

ролі дієслова в організації різних типів присудків, а також кваліфікацію недієслівних компонентів у складі присудка.

Уперше термін “зв’язка” у науковий обіг в українському мовознавстві увів О. Партицький ще в д. п. ХІХ ст. (“Граматыка руска для ужитку в школах людових в Галичині”, 1873 р.). Однак Ф. Буслаєв зазначав, що термін зв’язка недоцільно використовувати в граматиці, адже присудком уже визначається його зв’язок із підметом, тому немає необхідності в цій третій складовій частині речення (“Историческая грамматика русского языка”, 1881 р.). С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер у “Граматиці руської мови” (1914 р.) для позначення дієслівної зв’язки використали термін “злучка”, вказавши, що таке дієслово лише “сполучує” присудок із підметом. Пізніше у працях Н. Арутюнової, В. Виноградова, О. Потебні, І. Огієнка, О. Мельничука, Б. Тарашкевича й ін. зміст дефініції “зв’язка” осмислювався у зв’язку з поняттям “складений іменний присудок”. О. Потебня зв’язкою називав особливе слово, що містить у собі предикативний зв’язок; воно важливе лише як засіб приєднання атрибута до підмета [5, с. 116]. І. Огієнко вважав, що “дієслово складеного присудка називають зв’язкою (copula) або помічним дієсловом, а ймення – присудковим додатком” [4, с. 44].

У сучасній українській граматичній науці у тлумаченні цього мовного явища наголошують на його морфолого-синтаксичній природі. І. Вихованець зв’язкою називає службове дієслово, яке в іменному складеному присудку виконує роль аналітичної синтаксичної морфеми, показника граматичних категорій часу, способу, особи (роду) і числа; різновид допоміжних дієслів [2]. Білоруські граматисти, описуючи вияви складеного іменного присудка, дотримуються думки, що «зв’язка служує для сувязі выказальнага слова з дзейнікам, выражае граматычнае значэнне (час, асобу, лад) выказніка» [3, с. 53]. У російському ж мовознавстві домінує логіко-лінгвістичний напрям, згідно з яким зв’язку розглядають як компонент універсальної логічної структури речення-судження, що

виражає предикатні відношення між суб'єктом й атрибутом, що його характеризує, і утворює разом з атрибутом предикат [1].

Визначення статусу зв'язки залежить від розуміння й оцінки її ролі в реченні. Зв'язку, як правило, кваліфікують як неповнозначне або напівповнозначне службове слово, службовий елемент, основною граматичною функцією якого є вказівка на предикативні категорії. Формальну функцію зв'язки – власне “зв'язкову”, тобто позначення зв'язку між підметом і присудком зазвичай оцінюють як вторинну, супутню її ролі виразника предикативних категорій. При цьому зв'язку визначають як облігаторний або необлігаторний компонент структури речення. Її також можна кваліфікувати і поза категорією предикативності, тоді на перший план виходить тільки її зв'язкова функція – додаткова вказівка на синтаксичні відношення між компонентами речення [6, с. 120].

Суперечливість в оцінюванні ролі та функцій зв'язки, що сформувалася в синтаксичній теорії, є наслідком визнання подвійної природи самого аналізованого об'єкта й абсолютизації однієї з двох рівноцінних функцій дієслівного елемента в складеному іменному присудку – функції власне зв'язки і функції вираження предикативності. Однією з найважливіших тенденцій у тлумаченні зв'язкових елементів у мові загалом і дієслівних зв'язок зокрема є спроба усвідомлення закономірностей поповнення їхнього складу та механізмів, що регулюють цей процес. Учені наголошують, що повнозначне дієслово може отримати в реченні статус службового, допоміжного, зв'язкового, “напівзв'язкового” лише в результаті процесів десемантизації, граматизації.

Отже, синтаксична теорія фіксує неоднозначну і багатомірну природу дієслівного слова у реченні, здатного виступати не лише у ролі присудка, але й бути допоміжним службовим компонентом. Однак сучасна лінгвістика засвідчує й значні розбіжності у тлумаченні іменного присудка й дієслівної зв'язки, відсутність єдиної синтаксичної концепції, що уможливило б однозначне інтерпретування цього явища.

Література

1. Аругюнова Н. Связка. *Лингвистический энциклопедический словарь* / глав. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Советская энциклопедия, 1990. С. 435.
2. Вихованець І. Р. Зв'язка. *Українська мова. Енциклопедія* / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004. С. 203.
3. Леановіч Р. С. Беларуская мова: сінтаксіс словазлучэння і простага сказа. Гродна : ГрДУ імя Янкі Купалы, 2002. 118 с. URL : [file:///C:/Users/User/Downloads/63689%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/63689%20(1).pdf)
4. Огієнко І. Складня української мови. Жовква. 1938. Ч. II. 239 с.
5. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике. Москва : Гос. учеб.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1958. Т. I–II. 536 с.
6. Русская грамматика / глав. ред. Н. Ю. Шведова. Т. 2 : Синтаксис. Москва : Наука, 1980. 709 с.

УДК 378.147:81-057.87]:316.77

Л. А. Білоконенко*д. філол. н., доц., проф. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***ПРАКТИЧНИЙ КУРС КОМУНІКОЛОГІЇ В СИСТЕМІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ****PRACTICAL COURSE OF COMMUNICOLOGY IN THE
SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS-
PHILOLOGISTS**

У публікації розглянуто роль дисципліни “Українськомовна комунікологія” у формуванні у здобувачів вищої освіти комунікативної компетентності, що дає змогу сучасному педагогу вийти на високий рівень здійснення професійних функцій на основі світових стандартів. Акцентовано на перспективах комунікативної освіти в Україні як обов’язковому гуманітарному компоненті професійного навчання.

Ключові слова: комунікологія, професійна діяльність, комунікативні компетенції, комунікативна освіта.

The publication examines the role of the discipline “Ukrainian communicology” for the formation of communicative competence in higher education applicants, which allows a modern teacher to reach a high level of professional functions based on world standards. Emphasis is placed on the prospects of communication education in Ukraine as a compulsory humanitarian component of professional training.

Key words: communicology, professional activity, communicative competences, communicative education.

Комунікологія заснована на стандартах процесу спілкування. Це особливо актуально для студентів-філологів. Зазвичай ці знання здобуваються у шкільному курсі “Сучасна українська мова”, але їх відкладають до старших класів, коли всі основні мовні та мовленнєві навички вже отримані. На жаль, навчальні програми головно містять тільки основні теми для опанування законів комунікації, не дають знань про те, як організувати практику з результатами перетворення студентів у фахівців, готових до професійного контакту. Університет

повинен вирішити, як розвинути таку компетентність у випускників. В умовах модернізації системи освіти України, орієнтованої на входження до світового освітнього простору, сучасному філологу потрібно бути компетентним не тільки у своїй науковій царині, а й конкурентним на ринку праці. Комунікативна компетентність є основною умовою, що дає змогу вийти на високий рівень здійснення професійних функцій. Тож має бути серйозний підхід до формування комунікативної компетентності як однієї з ключових навичок філолога.

Комунікативна освіта, яка є важливим компонентом професійної підготовки в Європі та Америці, ще не є такою в українських вишах. Офіційно маємо тільки одну галузь знань (“Соціальні і поведінкові науки”, спеціальність “Міжнародні відносини, громадські комунікації і регіональні студії”), де бачимо орієнтацію на комунікативну освіту. Навчання студентів законам спілкування ще знаходиться осторонь від педагогічної підготовки конкурентоспроможного фахівця. Хоч в останні роки в деяких університетах комунікологія викладається. Навчальні програми формують комунікативну компетентність у діапазоні деяких наукових сфер (педагогіка, журналістика, психологія, соціологія, конфліктологія). В Україні вже маємо видані монографії [5], методичні матеріали [2]. Гадаємо, важливість навчання комунікології, її необхідність для філологів поступово вийде на перший план, формуючи культурний рівень і соціальну позицію фахівця XXI століття.

Стандарти вищої освіти України містять інформацію про професійну діяльність і компетентності студентів [4]. Відповідно до них поділяємо процес комунікативної освіти на три етапи. Перший і другий – формування комунікативної грамотності студентів у межах різних гуманітарних дисциплін, третій – вивчення курсу “Українськомовна комунікологія”. Ми конструємо процес навчання так, щоб студенти-філологи могли успішно пройти кожен етап, виконати програмні завдання, підготувати підсумкові роботи відповідно до державних вимог. Розуміння стандартів, можливість застосовувати теоретичні і

практичні знання дозволить їм адаптуватися в умовах виконання професійних обов'язків. Згідно зі стандартами є сукупність вимог до змісту та результатів навчальної діяльності університетів у межах кожної спеціальності. У цих документах спостерігаємо в характеристиці спеціальності “Філологія” перелік компетентностей, нормативний зміст підготовки яких містять і вимоги до комунікативної компетентності.

У стандарті ВО першого рівня (бакалавр) серед об'єктів вивчення є *міжособистісна, міжкультурна та масова комунікація в усній і письмовій формі*. У цільовому компоненті визначено вимогу до *організації успішної комунікації різними мовами*. Стандарт фіксує спеціальні (фахові) компетентності, серед яких: 1) здатність вільно, ефективно використовувати мову в усній і письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування, для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя; 2) здатність до організації ділової комунікації. Тож зміст підготовки бакалаврів передбачає вільне спілкування з професійних питань із фахівцями та нефахівцями державною мовою усно й письмово, організацію ефективної міжкультурної комунікації. Важливим результатом навчання є використання мови для розв'язання комунікативних завдань у суспільній, навчальній, професійній, науковій, побутовій сферах.

За стандартом ВО рівня “магістр” серед об'єктів вивчення також названа *міжособистісна, міжкультурна та масова комунікація в усній і письмовій формі*. Зазначено, що філологи повинні професійно вміти *організувати успішну комунікацію рідною та іноземною мовами*. У системі компетентностей визначено: студенти здатні *спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня, ефективно брати участь у різних формах наукової комунікації в галузі філології* (конференції, круглі столи, дискусії, наукові публікації). Нормативний зміст підготовки передбачає вміння *впевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації* (у ситуаціях професійного й наукового спілкування), *застосування знання про експресивні,*

емоційні, логічні засоби мови для досягнення запланованого прагматичного результату й організації успішної комунікації.

Програма навчання за PhD Degree ґрунтована на міжнародних і державних рівнях: FQ-EHEA, QF-LLL, НРК [3]. Така логіка підготовки вможливує працевлаштування здобувачів не тільки в закладах освіти чи наукових організаціях, але й посади у сфері комунікації й управління. Програма передбачає загальнонаукові (здатність володіти різними способами мовної поведінки в різних сферах комунікації, у ситуаціях запобігання конфліктів; застосовувати сукупність соціолінгвістичних, країнознавчих і міжкультурних знань для досягнення комунікативної мети; використовувати комунікативні стратегії при розв'язанні професійних завдань) й інструментальні компетентності (навички використання теоретичних й емпіричних знань у сфері міжкультурної комунікації) [3, с. 4–6].

Для здобувачів PhD Degree викладаємо курс “Українськомовна комунікологія” [1]. Предметом її вивчення є комунікативні закони, що забезпечують успішність професійної діяльності філологів, уміння кооперативно взаємодіяти з людьми, ефективно моделювати комунікацію в різних ситуаціях. Курс допомагає з'ясуватися, які комунікативні вміння й навички потрібні кожному для успішного наукового та професійного буття. Ми пропонуємо ту інформацію, яка для нього чи для неї є пріоритетною. Після навчання філологи повинні розуміти основні положення комунікології, представлені різними лінгвістичними течіями; мати уявлення про механізми комунікації в різних сферах життя; правильно сприймати закони гармонійного та конфліктного спілкування; усвідомлювати запит соціуму на ефективну комунікацію, яка впливає на культуру, світогляд, моральні принципи людей. Уміти використовувати в навчальній, дослідницькій і викладацькій діяльності ці знання; діагностувати мовну й позамовну систему гармонійної або конфліктної комунікації; осмислювати бар'єри у спілкуванні; ефективно застосовувати способи нейтралізації конфлікту; реалізовувати безконфліктні стандарти.

Дисципліна складається з двох блоків: *Теорія комунікології, Закони й механізми кооперативного та конфліктного спілкування*. Основна мета обох – систематизувати та узагальнити знання, здобуті аспірантами раніше, через низку концептуальних лекцій, зроблених самими студентами у формі презентації, а також завдяки практичній роботі. Наприклад, можемо запропонувати організацію парних чи групових ділових ігор, які відтворюється професійні комунікативні умови, подібні реальним. Використовується метод Case-study, коли аспіранти аналізують конкретні комунікативні ситуації, моделюють їх розвиток, шукають шляхи оптимального розв’язання проблем. У будь-якому разі обов’язково звертаємо увагу на самоаналіз роботи. Аспіранти повинні бачити свої помилки й виправляти їх.

Отже, у результаті філологи навчаються прогнозувати процес комунікації в різних ситуаціях, помічати помилки у спілкуванні. Вони набувають навичок здійснювати свою професійну діяльність відповідно до національних освітніх стандартів. Ми думаємо, що наш особистий досвід та досвід роботи інших викладачів кафедри української мови КДПУ з комунікативної освіти формує у філологів метакомпетентність: вони навчаються аналізувати, планувати, контролювати, оцінювати власні когнітивні процеси, досвід, знання, долати проблеми, шукати шляхи ефективного застосування своїх комунікативних знань.

Література

1. Білоконенко Л. А. Навчальний план курсу “Українськомовна комунікологія”. Кривий Ріг : КДПУ, 2019. 24 с.
2. Денисюк С. Комунікологія : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2015. 102 с.
3. Освітньо-наукова програма підготовки здобувачів вищої освіти : доктор філософії. Галузь знань 03 Гуманітарні науки. Кривий Ріг, 2016. 28 с.
4. Стандарти вищої освіти України. Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti>
5. Чаплай І. В. Державно-громадська комунікація як об’єкт наукового дослідження в Україні : монографія. Одеса : Купрієнко С. В., 2018. 385 с.

УДК 811.161.2'367

С. А. Бузько

*к. філол. н., доц., доц. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ
У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА****FUNCTIONING OF COMPLEX SENTENCES IN
VASYL SYMONENKO'S POETIC LANGUAGE**

У публікації проаналізовано формально-граматичну структуру і функціонально-стилістичне призначення складних речень, уживаних у поетичних текстах Василя Симоненка.

Ключові слова: *складне речення, образність, експресивність.*

Formal-grammatical and functional-stylistic roles of complex sentences used in Vasyl Symonenko's poetic language are analyzed in the article.

Key words: *complex sentences, imagery, expressivity.*

Синтаксис поетичних текстів доволі часто потрапляє в коло наукових інтересів багатьох вітчизняних лінгвістів. Так, питання синтаксичної організації поетичних творів порушували у своїх дослідженнях, зокрема, такі вчені, як А. Загнітко [3], О. Грановська [1], Н. Грипас [2], А. Поповський [4] та багато інших. Проте особливості функціонування складних речень у поетичному мовленні, як і сам лінгвістичний статус цих мовних одиниць, потребують більш детального й ґрунтовного вивчення. Нашу увагу привернули в цьому аспекті твори визнаного класика української літератури, видатного поета-шістдесятника Василя Симоненка.

Метою нашого дослідження став аналіз формально-граматичної організації та функціонально-стилістичного потенціалу складних речень у поетичних творах Василя Симоненка; джерельною базою слугувала збірка "Вибране" [5].

Стосовно лінгвістичного статусу складних речень і досі немає одностайності у вітчизняному мовознавстві. Однак

більшість учених визначають складні речення як синтаксичні конструкції, що складаються з двох і більше предикативних частин, пов'язаних відповідним синтаксичним зв'язком (сурядним, підрядним чи безсполучниковим), і являють собою семантичну й комунікативну єдність.

У поетичних творах Василя Симоненка представлені всі структурні типи складних речень – складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові, із різними видами зв'язку.

Серед складносурядних речень переважають двокомпонентні конструкції з єднальними та протиставними семантико-синтаксичними відношеннями. Подеколи вони розташовані одне за одним, що посилює образність та експресивність поетичних рядків: *Били блискавки ще тривогу, / Розтинаючи небосхил, / І веселка тобі під ноги / Опустилась, чудна, без сил. // Довго вітер уперто віяв, / Але чомусь і він тепер, / Зазирнувши тобі під вії, / У волосі твоєму вмер* [5, с. 46].

З-поміж різних типів складнопідрядних речень письменник найактивніше використовує багатоконпонентні, здебільшого з однорідною супідрядністю; такі синтаксичні побудови допомагають більш точно і влучно відтворити авторський задум, гармонійно поєднуючи точність та емоційність мовлення, напр.: *Я не знайшов тут тих, / кому імення – люди, / хто хлюпав у життя / із серця чистоту, / хто з світу обскрібав, / немов луску, огуду, / прожектором думок / розгонив темноту* [5, с. 13].

У ряді випадків підрядні частини подібних конструкцій передують головній частині, що якоюсь мірою ще більше посилює загальне емоційно-експресивне звучання твору, напр.: *Коли б усі одурені прозріли, / Коли б усі убиті ожили, / То небо, від прокльонів посіріле, / Напевно б, репнуло від сорому й хули* [5, с. 14]. Складні речення, використовувані В. Симоненком, часто є водночас і ускладненими, як у наведеному зразку (головна частина речення, яка знаходиться в постпозиції, ускладнена відокремленим поширеним означенням, вираженим

дієприкметниковим зворотом, вставним словом і однорідними обставинами причини).

Поет послуговується й багатокомпонентними складнопідрядними реченнями з послідовною підрядністю, що допомагають відтворити багатий внутрішній світ ліричного героя, його емоції та переживання, напр.: *І здається, що я володію / Віковічним секретом краси / Лиш тому, що я розумію / Загадкові твої ікси* [5, с. 59]. Перша (головна) предикативна частина співвідноситься з односкладним безособовим непоширеним реченням, друга – це підрядна з'ясувальна частина (яка водночас є головною щодо наступної), а третя – підрядна причини.

Складні безсполучникові речення, які використовує Василь Симоненко, – це переважно багатокомпонентні конструкції відкритої структури, напр.: *Рідко, нене, згадую про тебе, / Дні занадто куці та малі, / Ще не всі чорти втекли на небо, / Ходить їх до біса по землі* [5, с. 33]. Зазвичай вони посилюють загальне емоційно-експресивне звучання поетичних рядків, а також у ряді випадків підкреслюють філософське звучання лірики, напр.: *У кожного Я є своє ім'я, / На всіх не нагримаєш грізно, / Ми – це не безліч стандартних “я”, / А безліч всесвітів різних* [5, с. 101].

Найактивніше поет послуговується складними реченнями з різними видами зв'язку, які більшість вітчизняних лінгвістів визначають як складні синтаксичні конструкції. Це переважно речення з усіма трьома видами зв'язку – сурядним, підрядним та безсполучниковим (недиференційованим), напр.: *Я не йму тобі зовсім віри, / Як сумною побачу тебе, / Небо в сутінь буває сірим, / А насправді ж воно – голубе* [5, с. 42]. Такі конструкції виконують не лише образотворчу, а й текстотвірну функцію; забезпечують семантичний і структурний зв'язок окремих елементів тексту і сприяють реалізації таких його важливих ознак, як зв'язність, послідовність і цілісність. Багатокомпонентні речення з різними видами зв'язку органічно поєднуються в досліджуваних текстах з іншими видами

складних речень, збагачують образність мовлення, підкреслюють глибину думки, допомагають відтворити ідейний зміст віршованих творів, напр.: *Не шукав я до тебе / ні стежки, ні броду, / бо від тебе узбіччям / ніколи не брів – / я для тебе горів, / український народе, / тільки, мабуть, / не дуже яскраво / горів. // Тільки, мабуть, не міг, / як болід, спалахнути, / щоб осяяти думкою / твій небозвід, / щоб устать, ніби зірка, / сіянням окута / твоїх подвигів гордих / й незлічених бід* [5, с. 20].

Отже, складні речення є активно вживаним компонентом поетичного синтаксису Василя Симоненка. Вони не лише забезпечують зв'язок різних структурних елементів поетичного тексту, сприяючи його загальній цілісності, а й посилюють образність та експресивність художнього мовлення, допомагають авторові відтворити багатий внутрішній світ ліричного героя, донести до читача ідейний зміст віршованого твору.

Література

1. Грановська О. С. Складне речення в поезіях Ліни Костенко. *Сучасна філологія : проблеми, пошуки, розвідки*. Рівне, 1993. Вип. 1. С. 11–16.
2. Грипас Н. Я. Складні багатокомпонентні речення з різними засобами і типами зв'язку в поетичному мовленні П. Грабовського: (формально-граматичний аспект). *Проблеми граматики і лексикології української мови*. Київ, 2001. С. 186–190.
3. Загнітко А. П. Особливості сучасної української синтаксичної поезики. *Востоукраїнський лінгвістический сборник*. Донецьк, 1999. Вип. 5. С. 284–297.
4. Поповський А. М. Поетичний синтаксис Миколи Кузьменка. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : КДПУ, 2011. Вип. 6. С. 664–671.
5. Симоненко В. Вибране. Київ : Школа, 2002. 253 с.

УДК 811.161.2'367.332.2

Н. Л. Вітрук*асистент кафедри історії та культури української мови
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича***ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
У ТВОРАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА: СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ****SIMPLE SENTENCES OF REPRESENTATION
IN THE WORKS OF SERGIY ZHADAN: STYLISTIC ASPECT**

У публікації охарактеризовано особливості функціонування односкладних речень репрезентації у поетичних та прозових творах сучасного українського письменника Сергія Жадана; звернено увагу на стилістичні можливості синтаксичних одиниць, їх місце та роль у межах контексту.

Ключові слова: *функційна граматики, односкладні речення репрезентації, стилістичні особливості, структурно-семантичні моделі.*

The publication describes the peculiarities of the functioning of simple sentences of representation in poetic and prose works of modern Ukrainian writer Serhiy Zhadan; attention is paid to stylistic possibilities of syntactic units, their place and role within the context.

Key words: *functional grammar, simple sentences of representation, stylistic peculiarities, structural-semantic models of sentences.*

Односкладні речення репрезентації (термін функційної граматики), або номінативні речення (основне традиційне поняття), упродовж останніх десятиліть належать до активно використовуваних синтаксичних одиниць. Про це свідчать лінгвістичні дослідження зарубіжних та українських учених, у працях яких окреслено специфіку їх вживання й сфери поширення. Як відомо, номінативні речення є важливим лаконічним і точним засобом відображення дійсності, їх функційно-семантична (буттєві, вказівні, емоційно-оцінні, називні, називний уявлення тощо) та формально-синтаксична (непоширені / поширені) різнотипність дає змогу вибрати для кожної конкретної ситуації мовлення потрібний варіант. Тому номінативними одиницями часто послуговуються не тільки в

художньому стилі мовлення, а й у решті, зокрема в публіцистичному, епістолярному, релігійному і навіть науковому й офіційно-діловому.

Найкращого й найповнішого розкриття стилістичного потенціалу односкладні речення репрезентації набувають, звичайно ж, у художньому стилі. Родове й жанрове багатство художньої літератури, її зображувальність, образність слугують широкому використанню неоднакових і за функцією, і за будовою, і за семантикою номінативних речень. Однак варто зазначити, що вживання / невживання таких синтаксичних одиниць залежить передусім від самого автора, його письменницької манери та творчого задуму. Інколи митець слова може створити вірш (найчастіше його строфу) з одних тільки номінативних грамем або, навпаки, написати великий за обсягом прозовий твір, надавши перевагу двоскладним та складним реченням, наявність ж односкладних структур скоротити при цьому до незначної кількості.

Різноаспектне вивчення особливостей функціонування односкладних речень репрезентації в українській мові відображено в мовознавчих працях таких відомих лінгвістів, як: Ю. Шевельова, І. Білодіда, П. Дудика, І. Слинька, І. Вихованця, А. Загнітка та ін. Низка наукових розвідок описує також специфіку представлення номінативних одиниць у творах окремих українських письменників, зокрема глибоко проаналізовані тексти класиків нашої літератури (Тараса Шевченка, Лесі Українки, Максима Рильського, Остапа Вишні, Олеса Гончара, Ліни Костенко та ін.).

Із плином часу актуальність досліджень щодо використання односкладних речень репрезентації не зменшилася, навпаки, спостерігаємо розширення сфер застосування цього типу синтаксичних конструкцій (наприклад, у медіапросторі), а також певну зміну особливостей їх утворення у художніх текстах письменників ХХІ століття (маємо на увазі дещо незвичне поєднання слів у реченні, їх глибока смислова насиченість, зчаста асоціативне наповнення,

метафорична неоригінальна образність та інші авторські новотвори).

Поетичні й прозові твори одного із найвідоміших сучасникам українського письменника, перекладача, громадського діяча, Сергія Жадана, засвідчують наявність різних структурно-семантичних виявів односкладних речень репрезентації. Автор активно послуговується цим типом синтаксичних конструкцій, вдало реалізуючи задумане. Кожне речення вжите не просто так:

по-перше, має чітко визначене місце, тобто може знаходитися на початку, усередині або в кінці контексту, і це розміщення, на нашу думку, суттєво впливає на сприйняття тексту читачем, напр.: *Передвоєнний рік, минуле життя. Паша-репетитор ганяє цілу весну веселого шістнадцятирічного пацана, готує до вступних* (виокремлене речення допомагає швидко уявити картину попередніх подій); *Так і стоятимуть, думає Паша про соняшники, як зомбі. Забуті й прокляті. Доки хтось усе це не переоре* (усередині контексту номінативне речення сконцентровує ту важливу інформацію, на якій робить акцент сам автор); *Всі хочуть виглядати дорослими, серйозними. Тим більше в тридцять. Вік, в якому можна загубитись. Небезпечний вік* (останнє речення є своєрідним підсумком, висновком сказаного);

по-друге, є важливим текстотвірним компонентом як монологічного, так і діалогічного мовлення дійових осіб, напр.: *Паша раптом ловить себе на думці, що вони всі тут говорять так, ніби до цього не розмовляли по кілька місяців: швидко й нерозбірливо, намагаються висповідатись, нічого не хочуть забирати із собою. Говорять скільки всього зайвого, неважливого, на підвищених тонах, повчають, звинувачують, виправдовуються. Кинуті, зневажливі, забуті. Ображені. Ага, думає Паша, аякже, ображені. Кинуті. Нікого, думає він. Нікого не шкода. Нікого; Ми усі – одна родина. У родині головне що? Довіра. Запам'ятав?;*

по-третє, поєднує різні за смисловим наповненням поняття, особливо способом нанизування (при цьому

зауважимо, що у спектр зображення письменника потрапляють найрізноманітніші суб'єкти та об'єкти довколишньої дійсності), напр.: *Снігові поля підступають, як море під час припливу. Біла-біла поверхня життя; І я, мабуть єдиний беріг те що лишалось по них. Срібло, зашите в пасках. Тварини, діти, жінки. Дерева в літніх пісках. Джерела на дні ріки;*

по-четверте, виконує певну стилістичну функцію, найчастіше:

– констатувальну, напр.: *З-під цегли визирає напис, білим по синьому: „ІНТЕРНАТ”;* *Паша дістає мобільник, перевіряє час. Дванадцята. Сидить тут уже з годину; Підходять ще ближче, тицяють свої псячі писки в діри у фанері. Раптом зауважують усередині ще один запах, новий, незвичайний. Запах чужого;*

– описову, напр.: *Перші дні листопада. Вона спить у порожній кімнаті, в чужому ліжку. А він думає: чуже місто, чужа кімната – як я її тут залишу? Третя по обіді. Суха осінь; Проходять до сусідньої кімнати. Ліжко, стілець, обірвані фотошпалери. Розпечена пічка, просохлі дрова на підлозі. Розвішують одяг...;*

– оцінювальну, напр.: – *Чорт, – злоститься Аннушка. – Клоун, – кидає в бік Паші; – Хороший контингент, – погоджується з ним фізрук. – Неблагополучні родини, кримінальний елемент, вплив вулиці. Відсоток алкоголізму серед батьків, несприятливі соціальні обставини. Вони ж нікому не потрібні.*

Як бачимо, структурно-семантичні моделі односкладних речень репрезентації по-особливому урізноманітнюють мову творів Сергія Жадана, частотність їх вживання та функційна спрямованість зовсім не випадкова, а зумовлена передусім внутрішньотекстовими потребами.

УДК 37.016:81'243

В. А. Гаманюк*д. пед. н., проф., проректор із наукової роботи
Криворізький державний педагогічний університет***ДОПОВНЕННЯ ДО “ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ
РЕКОМЕНДАЦІЙ З МОВНОЇ ОСВІТИ” І ВИКЛИКИ ДЛЯ
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МОВ****ADDITION TO THE “COMMON EUROPEAN FRAMEWORK
OF REFERENCES FOR LANGUAGES” AND CHALLENGES
FOR THE LANGUAGE TEACHING METHODOLOGY**

У публікації здійснено аналіз змін і доповнень до “Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти”, ухвалених у 2020 році, та викликів для системи мовної освіти й методики викладання мов, які спричинені актуалізованою версією цього документа.

Ключові слова: мовна освіта, методика викладання мов, дидактика багатомовності, медіація, міжкультурна компетенція.

The publication attempts to analyze the changes and additions to the “Common European Framework of Reference for Languages” adopted in 2020 and the challenges for the language education system and language teaching methods caused by the updated version of this document.

Key words: language education, methods of language teaching, didactics of multilingualism, mediation, intercultural competence.

“Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: навчання, оцінювання, викладання” (ЗЄР) видані англійською мовою у 2000 р., німецькомовне видання з’явилося у 2001 р., український переклад за редакцією С. Ніколаєвої побачив світ у 2003 р. Поява цього видання, яке стало програмним документом у мовній освіті, визначила новий формат вивчення й навчання мов, створила умови для порівнювання результатів оволодіння мовою, що стало першим кроком до сертифікації мовних знань. На сьогодні ЗЄР перекладено 40 мовами, серед яких мови країн, що не належать до Європи ані політично, ані географічно (арабська, китайська, японська, корейська), але й там положення

цього документа вважають прийнятними для їхньої мовної політики й політики навчання мов.

Із того часу минуло 20 років, що позначилися на всіх галузях життя людства: суспільній (міграційні процеси, мультикультурність і багатомовність соціуму, мобільність громадян, які вступають у безпосередній мовний контакт із представниками інших культур); технічній (стрімкий розвиток технічних можливостей для комунікації, обміну інформацією, використання ІКТ у навчанні); інформаційній (доступність інформації всіма можливими мовами, інтерактивний характер спілкування у глобальному вимірі без будь-яких обмежень). Зрозуміло, що зміни такого масштабу не могли не позначитися на сфері навчання мов. За цей час значно посилилася роль іншомовних знань, які є умовою комунікації в багатомовному світі, тож суттєво зріс попит на освітні послуги у сфері іншомовного навчання. Ринок відреагував на потреби пропозицією великої кількості курсів у формальній / неформальній освіті державного й приватного сектору, а методисти зосередилися на розробленні ефективних методик навчання мов з огляду на багатомовність і полікультурність світу. Серед таких слід назвати дидактику багатомовності, поняття, що об'єднує різні дидактичні підходи до формування багатомовної особистості. Дидактика багатомовності побудована на визнанні факту наявності в учнів мовного досвіду й досвіду вивчення мови, які підлягають перенесенню (трансферу), а отже, використанню під час вивчення другої і наступних (іноземних) мов; акцентує увагу на розвиткові мовної й культурної уваги і свідомості (language and cultural awareness); убачає доцільність паралельного вивчення кількох споріднених мов, прикладом чого є проєкт EuroCom (– Rom – Germ – Slav), який охоплює три найбільші групи споріднених мов; спонукала до розроблення єдиного мовного курикулуму (Gesamtsprachencurriculum) та його апробації в низці європейських країн. Ці пошуки спрямовані на розширення мовного репертуару громадян, насамперед на рівні загальної освіти, задля створення реально багатомовного

європейського суспільства, члени якого могли б порозумітися завдяки індивідуальній полілінгвальності.

Беручи до уваги викладене вище, цілком зрозумілими й очікуваними є зміни й доповнення до “Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти” – фундаментального документа, що став основою розроблення всієї нормативно-правової бази у галузі мовної й іншомовної освіти упродовж двадцяти років, який містить опис компетенцій здобувачів освіти, критерії їх оцінювання, рівня їх розвитку та вимоги до володіння мовами. Зміни цих вимог спонукали до перегляду мети навчання мов, актуалізації переліку необхідних для безперешкодного спілкування компетенцій та їх опису. Окреме видання додаткового тому до ЗЄР англійською мовою з’явилося у 2018 р., у 2020 було видано німецькою мовою у видавництві Klett під назвою “Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen. Begleitband”. Над цим виданням, за свідченням одного з авторів Р. Камерера, працювали більше 1500 експертів, які провели велику кількість семінарів і пілотних проєктів задля валідації матеріалів. Осучаснене видання ЗЄР 2001 р. не втратило свого значення й надалі слугує основою для розроблення програм.

Доповнення стосувалися насамперед аспектів, не характерних для мовної й іншомовної освіти у 2000 р. Обґрунтовано і класифіковано дискриптори для медіації, мережевої комунікації, яка не була настільки масовою і не сприймалася як повсякденність, опрацювання художніх текстів, розширення спектру дискрипторів для рівня pre-A1 та C1. У новій концепції ЗЄР відбулася зміна бачення мовленнєвої діяльності у форматі “читання – письмо – мовлення – сприйняття на слух” як узаємодії мовця з мовою на “рецепція – продукція – інтеракція – медіація”, що позиціонує мовлення як соціальну дію, передбачає взаємодію того, хто говорить чи слухає не з мовою, а з іншим(и) мовцем(ями).

Іншим суттєвим доробком авторів додаткового тому до ЗЄР вважаємо тлумачення поняття “медіація” й роз’яснення

щодо інструментів вимірювання медіативних дій. Як “медіативні дії” (Mediations-Handlungen) розглядають три види діяльності в навчальному процесі: передавати зміст тексту (передавати специфічну інформацію усно та/або письмово; описувати дані (графіки, діаграми, таблиці тощо усно та/або письмово; опрацювання текстів усно та/або письмово; перекладати письмовий текст (усно та/або письмово); готувати тези (доповідей, семінарів, презентацій, обговорень) усно та/або письмово; висловлювати особисту думку (зокрема й щодо змісту художнього тексту); аналізувати й критично опрацьовувати твори художньої літератури або фрагменти цих творів); передавати інформацію концептуального характеру (працювати у групі або керувати роботою групи); мовленнєва взаємодія у групі, спільне оформлення змісту, інформації, виклад спільної позиції та здатність організувати мовленнєву взаємодію у групі задля вироблення спільної думки, її вербального оформлення через спілкування; здійснювати комунікацію, створювати умови для її перебігу (створення полікультурного середовища, виконання функцій посередника, що забезпечує комунікацію в неформальних ситуаціях, а також спрощує спілкування в конфліктних або наближених до них ситуаціях при суттєвих відмінностях у поглядах співрозмовників).

Медіативні стратегії в контексті навчання мов передбачають два види мовленнєвої діяльності, проте обидва спрямовані на інтерактивні дії мовців: стратегії передачі певного змісту, викладу позиції (установлення зв'язку з попереднім знанням (фоновими знаннями); структурування складної й значної за обсягом інформації в менші за обсягом і спрощені змістові блоки; спрощення вербального оформлення інформації) та стратегії спрощення тексту (текст із щільною інформацією трансформувати в розгорнуту оповідь, скорочувати текст, максимально ущільнювати інформацію).

У виданні зафіксована теза, що відбиває тенденції останнього десятиліття. Ідеться про те, що мета навчання

іноземної мови полягає не в перфектному оволодінні нею на рівні носія (хоч “перфектне” володіння мовою носієм є питанням контрверсійним, оскільки не всі носії мови здатні спілкуватися на рівні компетентного мовця, що відповідає С 1 або С 2), а в тому, щоб створити умови, за яких мовці зможуть вибудовувати довірливі стосунки один з одним, долаючи мовні й культурні перешкоди у спілкуванні.

Шкала самооцінки доповнена описом умінь, що стосуються сфери online-комунікації та медіації (текстова медіація, передача або ретрансляція інформації, медіація в комунікації). Значну увагу в новій редакції приділено міжкультурній та плорілінгвальній компетенції, адже мови й культури є не тільки інструментом комунікації, а й потужним ресурсом, який у невимушений спосіб відкриває доступ до іншомовного світу з його культурою, історією, сучасністю, специфічним світосприйняттям, особливостями повсякденного життя тощо. Ті, хто вивчає мову, засвоюють значною мірою й культуру її носіїв, тож можуть виступати на соціальному рівні медіаторами, уможливлювати спілкування між людьми, які виявляють соціо- й міжкультурні відмінності, відмінності особистісного характеру.

Усі ці зміни безпосередньо вплинуть на навчання мов і на вибір методик, оскільки зміщення акцентів щодо мети навчання, внесення змін до опису умінь при визначенні рівня володіння мовою, як і розуміння мовлення як соціальної дії, вимагатимуть формування нового змісту, інноваційних дидактичних підходів, що забезпечували б розвиток міжкультурної й полілінгвальної компетенції на належному рівні.

УДК 81'367

I. В. Гарбера

к. філол. н., ст. викл. кафедри загального та прикладного
мовознавства і слов'янської філології
Донецький національний університет імені Василя Стуса

РОЛЬ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЛЕКСЕМОЮ-СОМАТИЗМОМ “ГОЛОВА” У ТВОРЕННІ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ *ЛЮДИНА*

THE ROLE OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE LEXEME-SOMATISM “HEAD” IN THE CREATING OF THE LINGUOCULTURAL CONCEPT *HUMAN*

У публікації досліджено роль фразеологізмів із лексемою-соматизмом “голова” у творенні лінгвокультурного концепту “людина”; подано дефініції вторинної семіотичної системи, соматичного коду культури; описано методику концептуального аналізу; визначено внутрішню форму репрезентанта соматичного коду культури “голова” й характеризовано семантичні особливості фразеологізмів, частиною яких він виступає.

Ключові слова: концепт людина, лексема-соматизм “голова”, соматичний код культури, фразеологічна одиниця.

The publication explores the role of phraseological units with the lexeme-somatism “head” in the creating of the linguocultural concept human; the definitions of the secondary semiotic system, the somatic code of culture are filed; the technique of conceptual analysis is described; the internal form of the representative of the somatic code of culture “head” is defined and the semantic features of phraseological units, of which it acts, are characterized.

Key words: concept human, lexeme-somatism “head”, somatic code of culture, phraseological unit.

Засобом дослідження й структурування лінгвокультурного концепту *людина* визначено коди культури – вторинну знакову систему, що структурує, категоризує, оцінює матеріальний та духовний світи людини й репрезентована різними етнокультурно маркованими мовними одиницями. Соматичний код культури – це сукупність найменувань, що позначають тіло в цілому чи його частини та несуть, як доповнення до

природних їх властивостей, функційно значущі для культури смисли [1, с. 99]. Одиниці зазначеного коду втілюють і транслюють різноманітні символні смисли, еталонні й стереотипні уявлення слов'янського народу. Для характеристики відібраних фразеологічних одиниць було використано частково модифіковану методику концептуального аналізу М. Піменової: аналіз внутрішньої форми слова-репрезентанта соматичного коду культури (наразі лексеми “голова”); опис образних характеристик досліджуваного слова-репрезентанта коду (через інші компоненти фразеологічної одиниці); опис семантики досліджуваних фразеологічних одиниць з паралельним виявленням символічних ознак їх компонентів, утілених і переданих у процесі їх уживання [2]. Для студіювання виокремлених фразеологізмів значущими вбачаємо дві етимологічні характеристики внутрішньої форми слова-репрезентанта соматичного коду культури “голова” [3]: 1) частина тіла людини або тварини, у якій міститься мозок – вищий відділ центральної нервової системи (ця характеристика була метонімічно й метафорично переосмислена, сприймається опосередковано у складі семантики фразеологічних одиниць); 2) частина тіла людини як орган мислення; мозок // розумна людина // людина як носій певних якостей (ця характеристика є більш значущою для лінгвокультурологічного аналізу досліджуваних фразеологізмів, адже вже містить вказівку на метафоричне переосмислення).

У процесі студіювання встановлено, що фразеологізми з компонентом “голова” описують здебільшого розумові здібності людини:

1) у негативному ключі – розумово обмежену, з низьким рівнем інтелектуального розвитку: *дубова голова* ‘про розумово обмежену, тупу людину’ *Плювать мені на їхнє схиляння, я тільки хочу довести, вселити в їхні дубові голови, що я інший, не такий, як вони, й маю право ходити, по терехівському Хрещатику з руками за спиною...* (В. Дрозд. “Катастрофа”); *дурна голова* ‘нерозумна, некмітлива, нетямуща людина’ *От,*

мовляв, **дурна голова**, знайшов новину, яку розумні люди відкрили ще за сотні літ перед ним (Ю. Смолич. “Прекрасні катастрофи”); **капустяна голова** ‘про некмітливу, нерозторопну, неухважну людину’ *І чому не міг у своїй **капустяній голові** знайти крихітку чемності, але відразу підвівся на задні лаби, як подразнений медвідь?* (І. Франко. “Для домашнього огнища”); **курача голова** ‘про некмітливу, нерозторопну, неухважну людину’ *Ви гадаєте, ця дівчинка може держати в своїй **курачій голові** всі ці речі...* (О. Довженко. “Прощай, Америко!”); **нерозумна голова** ‘про некмітливу, нетямущу людину’ *Мати он як клопочеться нею, он як хоче застерегти від осмути, біди-безліття, а доня те й робить, що суне, куди не слід, свою **нерозумну голову**, сама на себе недолю кличе* (Д. Міщенко. “Синьоока Тивер”); **порожня голова** ‘про нерозумну, нетямущу людину’ *Дурна, з **порожньою головою**, ще й опришкувата та вередлива* (І. Нечуй-Левицький. “Неоднаковими стежками”); **пуста голова** ‘нерозумна, нетямуща людина’ *І я, **пуста голова**, навіть не подумав, яке лихо могло спіткати того дуба, і побіг за Любою* (М. Стельмах. “Щедрий вечір”);

2) у позитивному ключі – розумово розвинену, з високим рівнем інтелектуального розвитку: **золота голова** ‘про здібну, обдаровану людину’ *Казав я тобі, Максиме: **золота голова** в нашого пана Івана* (Ю. Сорока. “Іван Богун”); **розумна голова** ‘про розсудливу, кмітливу, тямущу людину’ *Може, її **розумна голова** виносила б вердикти доброти і справедливості* (І. Савка. “Осиний мед дикий”); **світла голова** ‘дуже розумна людина’ *І Плеханов, розумник, **світла голова**, справжній марксист, єдиний, хто міг заперечити Леніну і кого Ленін міг послухатися, не подав руки Савинкову* (Р. Самбук. “Останній заколот”); **твереза голова** ‘про розсудливу, кмітливу, тямущу людину’ *І все ж зупинився в останній момент, примусив себе зупинитися – сам би зневажав себе за цей порив гніву, бо знав, що йому і його підлеглим гнів може лише пошкодити: повинні завжди мати **тверезу голову** і діяти розсудливо* (Р. Самбук. “Дияволи з “Веселого пекла”); **ясна голова** ‘дуже розумна людина’

Справжній вчений, ясна голова, провідний працівник науково-дослідного інституту, керівник великої теми: експедиція наша відбувалася, власне, тому, що з нами їхав Григорій Михайлович (А. Дімаров. “Вершини”). Решта фразеологізмів з компонентом “голова” описують риси характеру людини: гаряча голова ‘про запальну людину’ Хто недалекоглядний, у кого гаряча голова – хай ризикує (Р. Іванчук. “Журавлиний крик”); необачна голова ‘про нерозсудливу, необережну людину’ Захопився був Олефір Голуб переслідуванням пораненого Кантеміра, – та попав необачною головою під шаблюку одного з батирів (С. Тельнюк. “Яром-долиною...”).

Отже, аналіз фразеологічних одиниць засвідчив, що показник соматичного коду культури “голова” цілком підтверджує своє стереотипне для українців символічне уявлення як утілення розуму, духовного життя, будучи водночас амбівалентним, репрезентуючи собою також людську нерозумність, тупість.

Література

1. Гудков Д. Б., Ковшова М. Л. Телесний код русскої культури: матеріали к словарю. Москва : Гнозис, 2007. 288 с.
2. Пименова М. В. Особенности репрезентации концепта *чувство* в русскої мовної картині світу. *Мир человека и мир языка* / под ред. М. В. Пименовой. Кемерово : Графика, 2003. С. 58–120.
3. Словник української мови : в 11-и томах. URL: <http://sum.in.ua/s/gholova>

УДК 81'373.612.2

В. А. Городецька*к. філол. н., доц., доц. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***МЕТАФОРИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СВІТУ
В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ЮРІЯ КЛЕНА****METAPHORICAL CONCEPTUALIZATION OF THE
WORLD IN THE POETIC SPEECH OF YURI KLEN**

У публікації досліджено метафоричне мовлення українського письменника Юрія Клена як засіб презентації індивідуально-авторської мовної картини світу в аспекті антропоцентричної лінгвістики; проаналізовано бінарну концептуалізацію метафоричної системи поета, типи метафор, способи їх реалізації; доведено, що текст художнього твору може являти собою складну й багатопшарову метафору.

Ключові слова: *антропологічна лінгвістика, індивідуально-авторська мовна картина світу, метафора, метафорична концептуалізація світу.*

The publication investigated the metaphorical speech of the Ukrainian writer Yuri Klen as a mean of presenting the individual-authorial linguistic picture of the world in the aspect of anthropocentric linguistics; the binary conceptualization of the poet's metaphorical system, types of metaphors, ways of their realization are analyzed; it is proved that the text of a work of art can be a complex and multi-layered metaphor.

Key words: *anthropological linguistic, individual-author's linguistic picture of the world, metaphor, metaphorical conceptualization of the world.*

В історії лінгвістики сформовано багато наукових підходів до вивчення метафори, з-поміж яких найбільш відомі представлено фундаментальними працями Ш. Баллі, О. Веселовського, В. фон Гумбольдта, Г. Пауля, О. Потебні, що спираються на філософське осмислення перенесення значення слова та його ролі у презентації дійсності (Аристотель, Дж. Віко, Е. Кассіре́р, Квінтіліан, Цицерон, Ж. Ж. Руссо та ін.). Серед найбільш авторитетних дослідників відповідного явища в мовознавстві ХХ століття можна відзначити таких, як Н. Арутюнова, Л. Балашова, М. Блек, А. Вежицька, В. Гак,

Д. Девідсон, М. Джонсон, Ю. Караулов, Дж. Лакофф, О. Радченко, П. Рікер, А. Річардс, Дж. Серль, Т. Сіماشко, В. Телія, М. Тернер та ін. У вітчизняній лінгвістиці теоретичні основи метафор презентовано, зокрема, у працях М. Дудченка, Л. Одинецької, Л. Пустовіт, А. Чудінова. У результаті в лінгвістичній науковій традиції функціонують логіко-філософська, лінгвокогнітивна, лінгвокультурологічна, семіотична, психологічна та ін. школи метафорології. Найбільш актуальним, як нам видається, є сформований наприкінці ХХ століття в розвідках Х. Ортега-і-Гассета [3, с. 68–81] теоретичний напрям, згідно з яким метафора стала частиною антропоцентричної парадигми лінгвістичних знань. На думку І. Привалової, “унікальність метафори полягає в тому, що вона може виступати як функціональна одиниця трьох просторів: когнітивного, культурного й лінгвістичного” [4, с. 46].

Поетичне сприйняття світу письменниками вирізняється індивідуальністю та неповторністю. Створена ними індивідуально-авторська картина світу являє собою презентацію зашифрованого послання читачам. Одним із мовних засобів художньої концептуалізації світу є метафора, що дозволяє через переосмислення реальних речей зануритися у внутрішній світ буття автора, який демонструє свій індивідуальний досвід, суб’єктивну свідомість, гру уяви; підштовхує до пошуків причин “зсувів” об’єктивного, зрозумілого для всіх світосприйняття до суб’єктивного, фантазмагоричного, нестандартного погляду на життя. Спроба декодувати інформацію, дійти до суті денотативного значення метафоричних номенів та їх синтаксичних моделей дає змогу по-різному зрозуміти метафоричну систему автора, вичленувати лінгвокультурологічні складові його художнього мовлення.

Поетична спадщина українського поета Юрія Клена привертала увагу науковців в основному в літературознавчому аспекті. Спостережено, що комплексного лінгвістичного аналізу метафоричної парадигми його мовлення не здійснено. Однак багатшаровість метафоричних значень у поетичній збірці

“Каравели. У слід конкістадорам” засвідчує своєрідний внутрішній світ особистості автора, що демонструє романтичні уявлення поета про місце та роль людини в пошуках сенсу життя. Тому метою нашої наукової розвідки є спроба окреслити індивідуально-авторську картину світу поета шляхом декодування пропонованих метафор.

Метафорична система поетичного мовлення автора демонструє таку типологію:

I. За способом морфологічного вираження: 1) двочленні іменникові метафори: *вітри пригод* (2, с. 10); *роздоріжжя днів* (2, с. 11); 2) атрибутивні (прикметникові, дієприкметникові) метафори (метафоричні епітети): *співучі мости* (2, с. 39); *дзвінки вітрила* (2, с. 7); 3) дієслівні метафори: *Південний Хрест горів* (2, с. 10); *темна буря грає* (2, с. 12).

II. За способом синтаксичного вираження: 1) розгорнуті метафори – прості речення: *Наметами квітнучими рясніє // твоїх вишень весняна заметіль* (2, с. 12); *Весь мул таверн, барлог, портів, // <...> // скинів і смерчем полетів // по прірвах щастя і відчаю* (2, с. 11); 2) розгорнуті метафори – складні речення: *В казковий край, під пальми і агави, // де стигнуть темні грона островів, // тебе помчала далеччю морів // жаждоба золота, пригод і слави* (2, с. 7); 3) розгорнуті метафори з порівняльними зворотами: *Немов важкий і мертвий гад, // стискало груди їм повітря* (2, с. 9).

Метафоричне мовлення Юрія Клена являє собою яскраво виражену концептологічну бінарність світосприйняття. Протиставлено два світи: звичайний та омріяний. Звичайний світ заповнено такими реаліями, як сумна буденність набридлої домівки; брудні й прозаїчні міські краєвиди; пригнічений психологічний стан людини. Омріяний світ кличе до втечі, де можна спостерігати вигадані пейзажі; дивовижні міста і країни (Мехіко, Аргентина, Єгипет, Флоріда, Чіле, Японія тощо); море, океан; вітер, шторми; зорі та сузір'я (Андромеда, Молочний Шлях, Південний Хрест, Персей, Полярна Зоря); вітрила, щогли, каравели, кораблі, бригантини; моряків,

конкістадорів; чарівних жінок. Тому можна стверджувати, що третім типологічним типом є власне текст твору як складна й багатшарова метафора, яку необхідно декодувати загалом.

Отже, метафора є одним із способів реалізації глибокого й неповторного авторського світобачення. Юрій Клен створює власний міф про втечу ліричного героя від пересічності буття. Поетичні коди його метафор потребують глибокого, всебічного й системного дослідження, лінгвокультурологічних коментарів, поєднання компонентного й комплексного текстового аналізу, залучення широкого тла загальнонаукових знань.

Література

1. Бугакова Л. О. Авторское сознание в поэзии и прозе : когнитивное моделирование : монография. Барнаул : АГУ, 2001. 283 с.
2. Клен Ю. Каравели. Прага : Літературна бібліотека “ЮТ”, 1943. 145 с.
3. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры. *Теория метафоры* : сб. науч. ст. / сост. Н. Д. Арутюнова. Москва : Прогресс, 1990. С. 68–81.
4. Привалова И. В. Интеркультура и вербальный знак (лингвокогнитивные основы межкультурной коммуникации). Москва : Гнозис, 2005. 472 с.
5. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке : язык и картина мира* / под. ред. Б. А. Серебrenникова. Москва : Наука, 1988. С. 173–204.

УДК 811.161.2'221:811.161.2'373.7

Г. Г. Демиденко*к. філол. н., ст. викл. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНЦІВ
(НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ)****THE COMMUNICATIVE SPACE OF UKRAINIANS
(ON THE BASIS OF PHRASEOLOGY UNITS)**

Запропонована наукова розвідка присвячена актуальним питанням невербаліки – проксемічним компонентам комунікативної поведінки українців; з'ясовано особливості комунікативного простору лінгвоносіїв; визначено особливості їх номінації засобами фразеології української мови; увагу зосереджено на типах дистанції, їх лінгвокультурному втіленні.

Ключові слова: *невербальне спілкування, проксеміка, комунікативний простір, дистанція, фразеологізм.*

The scientific investigation has been devoted to the actual problems of the non-verbal means such as proxemic components of the ukrainian communicative behavior; the peculiarities of the communicative space of linguistic carriers are clarified; the peculiarities of their nomination by means of phraseology of the Ukrainian language are determined; the attention was focused on the types of distance, their linguistic and cultural representation.

Key words: *the non-verbal communication, proxemics, the communicative space, distance, idiom.*

Невербальна комунікація є важливим засобом спілкування та взаєморозуміння людей і має давні традиції вивчення (І. Горелов, П. Екман, Г. Колшанський, Г. Крейдлін, В. Лабунська, Л. Солощук, А. Піз, Е. Холл). Сучасне наукове зацікавлення питаннями, пов'язаними з мовою тіла, її культурними маркерами, омовленням невербаліки, зокрема й засобами фразеології, зумовлене тенденцією до розширення меж традиційної лінгвістики. Такий підхід дає змогу залучати до сфери мовознавчих досліджень теоретичні та практичні надбання інших царин знань: психолінгвістики, етнолінгвістики, лінгвокультурології, теорії мовної комунікації тощо.

Новітні фразеологічні студії засвідчують, що фразеологізми української мови репрезентують різноманітні засоби невербальної комунікації (міміку, жести, поставу, ходу, особливості погляду та фонації), що свідчить про їх активне функціонування в українській комунікативній системі загалом. Попри активний стан досліджень проблематики невербального спілкування, проксемічні компоненти не отримали ґрунтовного висвітлення, а отже, й лінгвальна інтерпретація проксемічної поведінки українців потребує окремого аналізу.

Проксеміка, як відомо, вивчає особливості комунікативного простору людини, спирається на теорію зонального поділу простору, описану Е. Холлом. Зони відстані між співрозмовниками є комунікативно значущими як для вербальних, так і для невербальних міжособистісних стосунків. Згідно з концепцією дослідників проксеміки, відстань між комунікаторами може бути інтимною (0 – 45 см), особистою, або індивідуальною (45 см – 1 м 20 см), соціальною (1 м 20 см – 3 м 60 см) та суспільною, або публічною (більше 3 м 60 см).

Унаслідок теоретичних узагальнень й аналізу фактичного мовного матеріалу сталі звороти української мови, у яких вербалізовані різні види дистанції між учасниками взаємодії, варто розглядати в межах 4 фразеосемантичних груп.

1. Фраземи, що називають особливості комунікації в інтимній зоні й характеризують спілкування здебільшого між близькими людьми, між батьками і дітьми: *вішатися на шию; повисати на шиї; взяти в оберемок; гладити по голівці; держатися за спідницю; годувати з ложечки; ніс до носа; дивитися прямо в очі* тощо.

Утрчання в інтимний простір дозволено лише знайомій особі, здебільшого найближчим друзям, наприклад: *підставляти плече; відчувати плече (лікоть); вести за руку; брати на [свої] плечі; під боком; хоч одним боком*. Однак почасти максимальне фізичне зближення може викликати негативні переживання, мати шкідливий вплив на людину, є небажаним, насильницьким, а саме: *взяти в жменю; взяти на*

беремки; вхопити за барки; вчепитися в горлянку; гладити по спині; дихати в спину встромити ніж в спину та ін.

2. Вирази, які репрезентують особисту (індивідуальну) дистанцію між спілкувальниками, передусім друзями, рідними, колегами, знайомими: *підставляти стілець; лизати руки; лизати п'яти; лизати халяву (чоботи, черевики); назирці ходити; як цуцик (бігати); давати помічну руку; давати ляпаса; держати наче на ланцюгу* тощо. Варто зазначити, що такі лінгвоодиниці в контекстуальному оточенні можуть окреслювати ситуації, у яких мовці порушують межі особистої зони. Вони прагнуть зменшити відстань одне від одного, зацікавити когось, заручитися підтримкою, змусити коритися.

3. Вислови, що демонструють специфіку соціальної дистанції та декларують більш офіційні стосунки, зумовлені нормами етикету, різними психологічними чинниками, подекуди й медичними, гігієнічними приписами, як-от: *рукою подати; не за горами; держати на відстані; держати на певній віддалі* тощо.

Фразеологізми цієї групи вербалізують застосування знаків динамічної експресії задля привітання, ушанування співрозмовника в повсякденному житті, військовій справі, як засіб догодити комусь, отримати щось бажане, наприклад: *уклонятися землі; бити поклони; віддавати поклін; упадати в ноги; вдарити чолом; бити лобом об землю; віддати честь і т. ін.*

4. Вирази на позначення суспільної (публічної) дистанції ілюструють відчуженість між співрозмовниками, намагання збільшити як фізичну, так і психологічну відстань між ними. Наприклад: *показати поріг (дорогу, одвірок, шлях); показати на двері; вести за двері; вказувати на двері; хата скраю; на [всі] чотири боки (сторони); за бортом; викидати за борт; викидати на вулицю; щоб ноги [більше] не було; рукою не дістанеш; скільки оком кинеш; на відстані гарматного пострілу* тощо. Скажімо, символічний зміст лексем *поріг, двері, вулиця* в наведених зворотах асоціюється переважно з

переміщенням у відкритий простір, за межі житла, що призводить до збільшення дистанції. Такі дії співрозмовника приховують негативне ставлення, психологічний дискомфорт, тривогу, байдужість.

Спостереження за структурно-семантичними характеристиками фразем засвідчують те, що для опису простору використовується насамперед соматичні компоненти, значна частина цих сталих зворотів постає прототипами відповідних жестових одиниць. Водночас просторові відношення транслують національні еталони поведінки, вік, фізичні можливості, психологічні особливості.

Отже, розглянуті в роботі фразеологізми репрезентують невербальну поведінку мовця в типових ситуаціях, характеризують організацію суб'єктом жестикуляції свого простору, фіксують вплив кінетичних параметрів спілкування на проксемічну поведінку. Просторове розміщення учасників взаємодії, установлення ними дистанції зумовлене соціальним станом, статусом осіб, дотриманням етичних норм і соціальних настанов українського суспільства.

Література

1. Поліщук О. Л. Номінації невербального компонента комунікації “проксемні дії” у сучасному англomовному дискурсі. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. Сер. : Філологічна. 2010. Вип. 14. С. 98–109. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2010_14_17.
2. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 1104 с.

УДК 372.881.1

І. А. Дирда*к. пед. н., ст. викл. кафедри англійської філології
Криворізький державний педагогічний університет***ПОЛІКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ
ІНОЗЕМНИХ МОВ****POLY CULTURAL APPROACH TO FOREIGN
LANGUAGES' STUDYING**

У публікації обґрунтовано реалізацію пріоритетного в сучасній освіті полікультурного підходу. З'ясовано сутність поняття "полікультурна компетентність студентів під час навчання іноземних мов".

***Ключові слова:** полікультурний підхід, навчання іноземних мов, полікультурна компетентність, міжкультурна комунікація, полікультурна освіта.*

In the paper realization of foreground polycultural approach in modern education has been substantiated. The term "students' polycultural competence during foreign languages' studying" has been defined.

***Key words:** polycultural approach, foreign languages' studying, polycultural competence, intercultural communication, polycultural education.*

Міжнаціональне співробітництво посилює роль міжкультурної комунікації як складника гармонійного співіснування культур. Виникає потреба у створенні умов для отримання досвіду полікультурного спілкування, усвідомлення різноманіття світу, доброзичливого, неупередженого ставлення до представників різних етносів.

Через усвідомлення своєрідності рідної культури можна зрозуміти специфіку інших, оскільки у контексті діалогізації культур відбувається обмін досягненнями матеріальної та духовної спадщини країн і народів у різних сферах діяльності. Через діалог між народами налагоджуються комунікаційні зв'язки, що є умовою взаєморозуміння людей. Полікультурність передбачає функціонування та співіснування в певному соціумі різних етнокультурних угруповань з усвідомленням власної

ідентичності, що є гарантом рівноправності, толерантності й органічності зв'язку з міжкультурною спільнотою.

Одним із найголовніших чинників успішного спілкування між представниками різних націй є створення сприятливих умов для взаємозбагачення, що зумовлює необхідність удосконалення змісту освіти, форм і методів підготовки спеціалістів в умовах полікультурного середовища. Одним з основних завдань освіти є підготовка молоді до життя в інноваційному суспільстві, що потребує переорієнтування системи освіти на формування в людини інноваційного типу культури, мислення і готовності до інноваційного типу дій.

У контексті навчання іноземних мов нагальним є створення, установлення й розвиток гармонії в стосунках між членами різних етнічних груп. Володіння іноземними мовами передбачає не тільки знання лексики, граматики, а й розвиток навичок міжкультурної комунікації, що ґрунтується на взаємній відкритості, терпимості та солідарності. Через акумулювання знань іншої мови відбувається актуалізація традицій рідної культури, формується вміння трансформувати ці традиції у межах нової культури. Відтак варто акцентувати на полікультурній освіті, що спрямована на вдосконалення традиційних підходів до навчання, для їх відповідності інтересам, потребам і можливостям людей незалежно від їх расової, етнічної, мовної, соціальної, гендерної, релігійної, культурної належності. Полікультурна освіта – особливий спосіб мислення, який ґрунтується на ідеях свободи, справедливості, рівності. Така освіта передбачає процес залучення молоді до світової культури через послідовне засвоєння знань про різні культури, формування в них толерантного ставлення до культурних відмінностей, ознак, необхідних для життя в полікультурному світі. Прагнення України до плідної співпраці з іншими державами в різних сферах діяльності, освітній зокрема, зумовлюють виокремлення ефективних підходів до навчання іноземних мов.

Серед міжнародних організацій, які мають найбільший вплив на з'ясування питань, пов'язаних із міжкультурною

освітою, провідна роль належить ЮНЕСКО, Раді Європи, Європейській Комісії. У контексті Стратегії Мовної Освіти та Курсу міжкультурної освіти ЮНЕСКО наголошено на розвиткові соціального плюрилінгвізму особистості у міжкультурній взаємодії, що передбачає мобільність та цілісний комплекс соціальних, психологічних, когнітивних чинників співіснування мов та культур.

Міжкультурна взаємодія передбачає успішне входження особистості в іншу культуру, тому акцент на полікультурному компоненті в навчанні іноземних мов закладено в низці законодавчо-нормативних документів системи освіти України: Національна доктрина розвитку освіти, закони України “Про вищу освіту”, “Стандарти вищої освіти”. У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що пріоритетними завданнями сучасної освіти є: формування культури міжетнічних і міжособистісних стосунків; виховання людини демократичного світогляду, яка із повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання, мови спілкування народів світу. На підставі аналізу стандарту вищої освіти 2019 року визначено, що гостро стоїть питання вивчення іноземних мов не тільки філологами, а й здобувачами освіти різних спеціальностей. З-поміж спеціальних компетентностей випускника нефілологічного напрямку виокремлено ту, що передбачає оволодіння навичками усної та писемної професійної комунікації державною та іноземними мовами, здатність діяти соціально відповідально та свідомо на основі етичних принципів, цінувати та поважати культурне різноманіття, індивідуальні відмінності людей.

Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю “Філологія” передбачає вільне спілкування з професійних питань із фахівцями та нефахівцями державної та іноземними мовами усно й письмово, використання їх для організації ефективної міжкультурної комунікації. Підготовка філолога передбачає формування здатності гнучко й ефективно використовувати іноземні мови в різних регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв’язання

комунікативних завдань у різних сферах життя. Головною метою навчання іноземних мов є формування гармонійно розвиненої мовної особистості, здатної застосовувати набуті знання у різних сферах спілкування, готової до міжкультурного діалогу через виявлення, аналіз і сприйняття відмінностей між культурами.

У методиці навчання мов і суміжних гуманітарних дисциплін відбувається постійний пошук шляхів удосконалення системи засвоєння знань, формування умінь, навичок. Питання якісного засвоєння іноземних мов починається з правильного й оптимального вибору підходів до навчання, що сприяє формуванню всебічно компетентної та висококультурної особистості. Проаналізувавши позиції науковців (Н. Бабич, З. Бакум, М. Вятютнев, Н. Голуб, О. Горошкіна, Р. Джетінен, І. Зимня, Г. Елліс, С. Ніколаєва, Ю. Пассов, Н. Ушакова), можна зробити висновок, що підхід до навчання мови є стратегічною системою, яка передбачає закономірності, принципи, форми, методи, прийоми, форми роботи з мовним і мовленнєвим матеріалом. Реалізація підходів сприяє формуванню всебічно компетентної та висококультурної особистості.

Полікультурна спрямованість освіти в навчанні іноземних мов реалізується через залучення різноманітних фактів про іншомовну культуру в освітній процес. На думку науковців (З. Бакум, Дж. Беннет, І. Васютенкова, Л. Воротняк, А. Галанте, Л. Гончаренко, Л. Перетяга, Т. Поштарьова, Дж. Равен, І. Соколова, Б. Татохов, Р. Янг), реалізація полікультурного підходу до навчання мови характеризується наявністю певних компонентів: гуманітарний та освітній (повноцінна освіта залежить від рівня володіння студентами мовою як засобом спілкування); лінгвістичний (між мовами є безперервний взаємозв'язок, у результаті якого забезпечується порівняння іноземної мови зі своєю, а також перехід з іншої мови на рідну й навпаки, що стимулює формування полікультурної компетентності студента).

Узагальнюючи сказане, можна виокремити характерні ознаки полікультурного підходу: спрямованість на пізнання мовної картини світу; усвідомлення помилок міжкультурної

комунікації й уміння усувати непорозуміння, що уможливило попередження расизму, ксенофобії, розвиток клімату нетерпимості, оптимізування процесу полікультурної взаємодії; вивчення іноземних мов в контексті специфічних знань: культурні особливості, традиції, історія народу; уміння культурного самоаналізу й рефлексії своєї поведінки в міжкультурному спілкуванні.

Упровадження полікультурного підходу відбувається через формування полікультурної компетентності студента. Останнім часом зроблено багато спроб витлумачити цей термін, результатом чого є різноманіття визначень, у яких зроблено різні акценти щодо його змісту залежно від мети та сфери застосування. Заслугує на увагу позиція Р. Янга про те, що “полікультурна компетентність” – це поєднання культурної толерантності та соціокультурної ідентичності; усвідомлення людиною культурного різноманіття світу, доброзичливе, відкрите і неупереджене ставлення до будь-якої культури, її носіїв. Із позиції Б. Татохова, полікультурна компетентність особистості має такі характеристики: у кожній культурі є свій контекст і логіка; жодна культура не краща від іншої, тому що кожна володіє своєю системою взаємопов’язаних елементів; будь-яка культура життєздатна доти, доки вона функціонує і розвивається. За переконанням Дж. Беннета та М. Беннета, полікультурна компетентність охоплює перспективу міжкультурних стосунків, свідомі знання власної культури (культурний самоаналіз), певні системи поглядів на створення культурних контрастів, здатність аналізувати взаємодію, прогнозувати непорозуміння й адаптивну поведінку.

Бути полікультурнокомпетентним означає реалізовувати принцип плюралізму, володіти знаннями про інші народи, культури, розуміти їхню своєрідність і цінність. Такі уявлення та знання впроваджуються через уміння і навички, які сприяють ефективному міжнаціональному взаєморозумінню та взаємодії. Сформованість полікультурної компетентності передбачає оволодіння адекватними моделями поведінки, що допомагає

підтримувати атмосферу злагоди та взаємної довіри, усувати нетерпиме ставлення до людей, які відрізняються кольором шкіри, мовою, цінностями, культурою.

Із позиції А. Галанте, “полікультурна компетентність” – це здатність особистості інтегруватися в іншу культуру за умови збереження взаємозв’язку з рідною мовою, культурою; поєднання особистісних якостей, отриманих знань, умінь і навичок успішної міжкультурної взаємодії, скерованих на формування безконфліктної ідентифікації особистості в мультикультурному суспільстві та її входження в полікультурний світовий простір.

Отже, полікультурна компетентність студентів під час навчання іноземних мов витлумачуємо як здатність особистості використовувати специфічні знання (мультикультурна термінологія, етнокультурні знання, культурно-маркована лексика, сталі вирази, фразеологізми, мовні кліше, приказки) з іноземних мов задля успішної диференціації культур, уміння рефлексувати власну діяльність і поведінку під час міжкультурної взаємодії, співвідносити інформацію з почуттями, емоціями, спростовувати помилкові судження, об’єктивно оцінювати ситуацію, толерантно ставитися до інаціонального.

Література

1. Затверджені стандарти вищої освіти. UPL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti?=print>
2. Національна доктрина розвитку освіти : затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. 2002. (№ 33). С. 3–12.
3. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR). UPL : <https://rm.coe.int/16802fc1bf>
4. Galante A. Intercultural Communicative Competence in English Language Teaching: Towards Validation of Student Identity. *BELT Journal*. 2015, no. 6 (1). P. 29–39. DOI: 10.15448/2178-3640. 2015.1.20188
5. Yang R. University Internationalization: Its Meanings, Rationales and Implications. *In Intercultural Education*. 2002. no. 13 (1). P. 89–95

УДК 811.161

В. І. Дмитренко*д. філол. н., проф., проф. кафедри української і світової літератур
Криворізький державний педагогічний університет***КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В РЕЦЕПЦІЇ
Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА****THE UKRAINIAN LANGUAGE CULTURE IN B.
ANTONENKO-DAVYDOVYCH RECEPTION**

У публікації репрезентовано позицію українського письменника Б. Антоненка-Давидовича щодо чистоти рідної мови, продемонстровану в публічних виступах, об'єднаних в українському бестселері “Як ми говоримо”.

Ключові слова: культура мови, суржик, народні джерела.

The publication presents the position of the Ukrainian writer B. Antonenko-Davidovich on the purity of the native language, which is demonstrated in public speeches, combined in the Ukrainian bestseller “How We Speak”.

Key words: language culture, surzhyk (maslin), folk sources.

Першорядним знавцем глибин української мови вважаємо Б. Антоненка-Давидовича. Свідченням цього є не тільки його художні твори, публіцистика, епістолярна спадщина, а й численні спогади сучасників і, звичайно, своєрідний український бестселер “Як ми говоримо”. Книга видана у 1970 році, але її актуальність незаперечна й сьогодні. Проблеми, що були порушені автором, на жаль, залишаються не розв’язаними й до сьогодні.

Спогади сучасників засвідчують: Б. Антоненко-Давидович був знавцем рідної мови такого рівня, що до нього зверталися навіть укладачі словників, уважаючи його думку авторитетною в багатьох мовних питаннях. Тритомний російсько-український словник 1968 р. набагато перевищив попереднє видання 1948 р. саме завдяки його консультаціям.

Мовний аспект творчої спадщини письменника став предметом вивчення вже з початку 1990-х. Серед дослідників імена О. Божко, Г. Вишневської, Л. Касьян, О. Карчевської та ін.

Книга “Як ми говоримо” вийшла у складний для країни період застою й стала однією з причин чергового цькування письменника. Тому, на жаль, у передмові до першого видання є деякі цитати, які не варто використовувати в нашому сьогоденні, але вони повинні були завуалювати основну мету, з якою книга була написана. Адже вона стала своєрідним протестом письменника проти панування суржика в Україні. *“Суржик не є й не може бути ознакою будь-якої культури, навпаки, він завжди відбиває некультурність частини людей, залишаючись породженням соціального й національного згноблення трудящих мас”* [1, с. 16].

Б. Тимошенко в передмові до чергового перевидання книги вже в незалежній Україні подав інформацію, яка чітко окреслила тогочасну позицію Б. Антоненка-Давидовича, його занепокоєння мовною ситуацією в Україні. У передмові подано лист письменника до Н. Суровцевої. Б. Антоненко-Давидович указав на причину свого зацікавлення питаннями мови: *“Я <...> взявся за мовознавчі справи лиш тому, що “из далних странствий возвратясь” 1957 року до Києва, я побачив у періодиці та книжках, не кажучи про живе мовлення, такий хаос, що мене аж смуток охопив... Чудова мова на очах перетворювалася на таку макароністичну суміш, що ніби не було вельми корисних праць Олени Курило, Синявського, Гладкого, Сулими та багатьох інших, що їх поглинула невблаганна Лета часів лихоліття”* [2, с. 5]. На думку автора, суржик – це своєрідний мовний покруч, який є загрозою зросійщення населення України і може призвести до поступової втрати нашою мовою своєї неповторності й унікальності. У книзі наведено багато прикладів того, як правильно говорити українською, уживати потрібні, суто українські форми іменників, прикметників, дієслів, прислівників, прийменників, вигуків і т. ін. Кожну думку підтверджено прикладами з класичної літератури.

Отже, панування суржика в нашій мові є недопустимим, бо це веде до втрати українською мовою самобутності, сприяє її

зближенню з російською. Відомі знавці української мови вже давно актуалізували цю проблему, Б. Антоненко-Давидович – один із них. Сьогодні, у складний для нашої держави період, ми маємо дослухатися до класиків, виправити помилки й прорахунки минулого.

Література

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ : Рад. письменник, 1970. 253 с.
2. Тимошенко Б. Подих кожного слова. *Б. Антоненко-Давидович. Як ми говоримо.* 4-е вид., перероб. і доп. Київ : ВД “КМ Akademia”, 1994. С. 3–11.

УДК 376-054.62

І. П. Дроздова*д. пед. н., проф., завкафедри українознавства
Харківська державна академія дизайну і мистецтв***ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ВИМОГ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ
СИСТЕМИ МОВНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ
СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ****DETERMINATION OF THE MAIN REQUIREMENTS FOR
IMPROVING THE SYSTEM OF LANGUAGE TEACHING FOR
FOREIGN STUDENTS IN HIGHER EDUCATION IN UKRAINE**

У публікації розглянуто основні вимоги щодо покращення системи мовного навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України. Виявлено пріоритетні підходи до організації навчання іноземних студентів, що вивчають українську мову в навчально-наукових цілях; представлено чинники, що забезпечують загальну інтенсифікацію навчального процесу.

Ключові слова: *мовна підготовка студентів-іноземців, професійна особистість, діалог культур, комунікативна компетентність.*

The publication deals with the basic requirements for improving the language teaching system for foreign students in higher educational establishments of Ukraine. Priority approaches to the organization of training of foreign students studying Ukrainian for educational and scientific purposes are revealed; factors that provide for the overall intensification of the educational process are presented.

Key words: *language training of foreign students, professional personality, dialogue of cultures, communicative competence.*

Надзвичайне загострення проблем освіти іноземних студентів пов'язані насамперед зі складними процесами формування їхньої мовної і мовленнєвої комунікації і професійного мовлення у період кризи системи вищої освіти в Україні. Це зумовлено вимогами до фахівців різних галузей суспільного виробництва і підвищенням конкурентоспроможності сучасних професіоналів на ринку праці в усьому світі. Навчання іноземних студентів є напрямом, виключно важливим для позиціонування української держави на світовому освітньому просторі. Покращення рівня навчання дає змогу окреслити значні

національні надбання й здобутки, презентувати кращі наукові традиції системи освіти України серед інших загальноосвітніх підходів, що сприятиме підвищенню престижу української системи навчання на міжнародній освітній царині.

Основні принципи мовної освіти іноземних студентів і стратегічні напрями її розвитку в Україні спираються на пріоритетні положення Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти.

Мовна підготовка іноземних студентів спрямована на задоволення їхніх потреб у набутті якісних мовних знань, без яких неможливо здобути досконалу освіту за фахом, сформувати і розвивати професійну особистість.

Українська мова для іноземних студентів ЗВО України є серйозною навчальною дисципліною, засобом, за допомогою якого студенти здобувають знання, формують вміння і розвивають необхідні професійні навички, здатність адаптуватися в чужомовному середовищі, а також опановують вміння полікультурної комунікації в умовах швидкоплинного діалогу культур, підтримують і підсилюють професійну мотивацію.

Утім, основною метою мовної підготовки студентів-іноземців є формування такої комунікативної компетентності, що дозволяла б розвивати комунікативні потреби передусім у навчально-науковій сфері за визначеним фахом майбутньої діяльності. Тож у цьому разі слід звернути увагу на пріоритетні підходи до організації навчання іноземних студентів, що вивчають українську мову з навчально-науковою метою.

Зокрема передбачається дотримання таких основних організаційно-методичних вимог.

1. Студент зобов'язаний:

- відвідувати всі передбачені розкладом аудиторні заняття;
- виконувати самостійні роботи (твори, реферати, доповіді, завдання з позааудиторного читання) у зазначені викладачем строки;

– за дорученням викладача брати участь у позааудиторних заходах з української мови (тематичних уроках, конференціях, диспутах, екскурсіях; відвідувати спектаклі та переглядати кінофільми тощо);

– регулярно читати газети, журнали, слухати радіо- і телепередачі українською мовою.

2. Студент зобов'язаний своєчасно поставити викладача до відома про причини пропуску кожного заняття; причини систематичних пропусків занять студент має відзвітувати на засіданні кафедри (за викликом викладача).

3. Усі пропущені аудиторні заняття слід відпрацювати в зазначені строки під керівництвом чергового викладача за індивідуальними листами відпрацювань.

4. Студенти, які не відпрацювали пропущені заняття або не виконали встановлений мінімум самостійних робіт, до заліку (іспиту) з української мови не допускаються.

Ці положення потребують конкретизування на основі визначення взаємодії особистості викладача з іноземними студентами, урахування інших чинників, що забезпечують загальну інтенсифікацію навчального процесу, яка передбачає вирішення цілої низки актуальних питань, а саме:

а) ущільнення навчального матеріалу, пов'язане зі створенням лексичних або граматичних мінімумів;

б) прискорений розвиток рецептивних і репродуктивних навичок мовленнєвої діяльності, що потребує розроблення адекватних засобів введення і закріплення мовного матеріалу, пошуку шляхів економії аудиторного часу.

Для розв'язання багатьох навчальних проблем у рамках цих двох аспектів і побудови ефективної методичної системи враховувалися характеристики опорних елементів процесу навчання – викладача, студента і мовного матеріалу. Кожний із цих елементів, перебуваючи в тісному взаємозв'язку з іншими, одночасно вступає у відносно самостійні взаємодії з методичною системою. Ґрунтуючись на розумінні взаємозв'язків викладача й методичної системи з урахуванням

основних вимог до мовного навчання іноземних студентів, ми можемо передбачати успішну реалізацію шляхів і засобів здобуття фахової комунікативної компетентності, загального підвищення рівня вмінь і навичок комунікативно доцільно користуватися засобами мови у процесі науково-навчального спілкування з метою інтенсифікації усього навчального процесу у ЗВО України.

УДК 811.111'373.7

Ю. В. Єловська

к. філол. н., ст. викл. кафедри англійської мови з методикою викладання
Криворізький державний педагогічний університет

ЯВИЩЕ ЕНАНТІОСЕМІЇ Й ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ

ENANTIOSEMY PHENOMENON AND PECULIARITIES OF ITS TRANSLATION

Пропонована розвідка розглядає явище енантіосемії лексичних одиниць у їхньому взаємозв'язку з багатозначними словами, а також вивчає особливості перекладу зазначених лінгвоодиниць.

Ключові слова: енантіосемія, контронім, полісемія, переклад.

This paper focuses on the problem of enantiosemyic lexical units and their correlation with other types of polysemic words. It also covers the some peculiarities of contronym translation.

Key words: enantiosemy, contronym, polysemy, translation.

Семантика лексичних одиниць постійно перебуває в центрі уваги фахівців-філологів. Структурні особливості, різноплановість значеннєвих зв'язків і розмаїття контекстів стають невичерпним осередком для нових наукових пошуків. У сучасній лінгвістиці питання семантики слова здебільшого пов'язують з поняттями антонімії, синовії, омонімії, полісемії тощо, натомість феномен енантіосемії залишається недостатньо вивченим.

Термін “енантіосемія” увійшов у вжиток і набув популярності в мовознавстві в 70-х роках минулого століття. З грецької *enantios* означає “протилежний” і, відповідно, репрезентує здатність однієї лексичної одиниці поєднувати в собі протилежні (антонімічні) значення [1, с. 75–76]. Енантіосемічну лексику визначають як контроніми (contronyms), контраніми (contranym), антагоніми (antagonyms), авто-антоніми (auto-antonyms), слова Януса (Janus words). Серед науковців і досі

немає усталеного погляду на поняття “енантіосемія”, оскільки природа цього мовного явища є досить специфічною. А. Грищенко, М. Кочерган вважають, що феномен енантіосемії варто розглядати як різновид антонімії. Н. Бобух і М. Шанський порівнюють його з омонімією. Однак ми пристаємо на позицію Ф. Бацевича, Т. Космеди, Т. Федоренко, які уналежнюють це явище до проявів полісемії. І. Смущинська, О. Бойко слушно зауважують, що контроніми виражають схожість з антонімами лише в аспекті протилежності своїх значень. Проте для антонімів не властива контекстна залежність і семантична контрастивність у межах одного слова, які є характерними ознаками контронімів. Тоді як полярність значень контронімів не дає змоги повністю захищувати їх до підтипу ононімів [4, с. 441–444].

Розглянемо кілька ілюстрацій контронімів в українській мові. Так, дієслова *мовчати* (“не видавати звуків, не порушувати тиші”) і *говорити* (“вести бесіду; розмовляти”) є антонімами. А от дієслово *прослухати* виявляється контронімом, оскільки поєднує в собі два протилежні значення: 1) “слухати що-небудь від початку до кінця”; 2) “не слухати або не чути сказане” [3].

В українській мові явище енантіосемії не є досить поширеним. Лексеми, що відбивають такі семантичні зв’язки, здебільшого представлені дієсловами, рідше іменниками або прикметниками: *пестун* – “улюбленець”, “мазун” і “вихователь”; *вихідний* – “кінцевий” (*вихідна допомога*) і “початковий” (*вихідна точка*); *позичати* – “брати в борг” і “давати в борг”; *честити* – “шанувати” і “лаяти”.

Західноєвропейські мови, зокрема англійська, мають значно ширший спектр контронімів, які належать до різних частин мови. Характерною особливістю англійської мови є переважання контронімів серед дієслів (*to enjoin* – “виписати (ліки)”, “заборонити щось”; *to dust* – “посипати”, “змахувати”; *to overlook* – “спостерігати”, “прогледіти”), особливо так званих фразових дієслів: *to wind up* – “завірити щось”, “запустити щось”; *to give out* – “видавати”, “скоротити”). Утім, фіксуємо іменникові й прикметникові зразки: *sanction* – “дозвіл на щось”,

“заборона чогось”; *custom* – “звичний”, “особливий”; *handicap* – “перевага”, “недолік”; *bill* – “рахунок”, “платіж”.

Особливого значення розуміння специфіки конотронімів набуває при перекладі. Побуває твердження, що енантіосеми можуть спричиняти труднощі у процесі спілкування. Потрібно пам’ятати: явище енантіосемії завжди підпорядковане мовленнєвій ситуації чи контекстному супроводу тієї чи тієї лексеми. Навіть за таких умов переклад конотронімів викликає певні труднощі. Так, Д. Бунчич, Ю. Лисанець указують на проблеми перекладу зазначених лінгвоодиниць при опрацюванні текстів різних галузей знань. Ю. Лисанець наводить конструкцію *first degree* як приклад міжтермінологічної енантіосемії, спорідненої з “хибними друзями перекладача”. Тексти юридичного характеру потрактовують це словосполучення як найвищий ступінь чогось (*first degree murder* у значенні “умисне вбивство при обтяжуючих обставинах”). Пор.: у медичній літературі словосполучення *first degree* матиме найменший / найнижчий ступінь (*first degree burn* перекладаємо як “опік першого ступеня”) [2, с. 257].

Отже, феномен енантіосемії є досить складним мовним і мовленнєвим явищем, яке потребує подальших наукових пошуків, виявлення особливостей появи цього феномена, окреслення його частиномовних характеристик, співвідношення значення окремих конотронімів у міждискурсній площині та їх міжмовному зіставленні.

Література

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
2. Лисанець Ю. В. Енантіосемія в англомовному медичному дискурсі. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. 2014. Т. 14. Вип. 4. С. 256–259.
3. Словник української мови : в 11-и т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
4. Смушинська І. В., Бойко О. О. Енантіосемія у сучасній французькій мові: основні проблеми. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2012. Вип. 21. С. 440–452.
5. Федоренко Т. Джерела енантіосемії в українській мові на загальномовному тлі. *Українська мова*. 2010. № 2. С. 60–75.

УДК 811.161.2'373.7:59

К. А. Качайло*к. філол. н., доц., доц. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***АНТРОПОЦЕНТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ****HUMAN-CENTERED MODELING OF UKRAINIAN
PHRASEOLOGICAL UNITS WITH A ZOONYMIC COMPONENT**

У публікації розглянуто антропоцентричні характеристики фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом на основі перекладів Миколи Лукаша, окреслено національну специфіку передавання метафоричного значення через зооморфізми.

Ключові слова: *фразеологічні одиниці, зоонімний компонент, антропоцентричне моделювання, зооморфізм, компонентний аналіз.*

The publication eses are presented the anthropocentric characteristics of phraseological units with a zoonymic component based on the translations of Mykola Lukash. Also outlines the national specifics of the transmission of metaphorical meaning through zoomorphisms.

Key words: *phraseological units, zoonymic component, human-centered modeling, zoomorphism, component analysis.*

Загальновідомо, що всебічному вивченню мови сприяє дослідження всіх її складових частин, а також їх взаємозв'язків, тому важливим і перспективним є комплексний аналіз певних підсистем фразеологічних одиниць, об'єднаних на основі наявності в них компонентів, що належать до певної лексико-семантичної групи. Фразеологізми, у складі яких є компонент-зоонім, становлять значний шар фразеологічного фонду сучасної української мови.

Дослідники мови розглядають фразеологію у різних аспектах, наприклад, відомі праці М. Волочай (про специфіку фразеологічного значення і контекст), В. Гончаренка (про граматичні моделі фразеологічних сполучень слів із значенням кількості), О. Білки (про зооморфічну метафору у структурі

біологічної лексики), І. Іншакової (про національно-культурну специфіку українських порівнянь). Подано зразки компонентного аналізу фразеологізмів із зоонімним складником (назвами тварин); залишаються нерозв'язаними питання, які стосуються інтерпретації фразем із зоонімним компонентом, а також з'ясування місця досліджуваних мовних одиниць у світоглядній картині світу представників української лінгвокультури.

Стійкі вислови, що кореспондують з реаліями фауни і становлять значну частину загальномовної фразеології, предметом окремої праці ще не були, тому пропонуване наукове дослідження є цікавим і необхідним. Повсякденна людська свідомість не знає обмежень у процесі створення зооморфних характеристик. Потенційно всі зооніми можуть бути використані для образної характеристики та соціальної оцінки людини за тими чи тими ознаками та властивостями, оскільки тварини складають найближче оточення людини.

Антропоцентричний вимір фразеологізмів полягає в тому, що моделювання значення здійснюється за градаційною оцінювальною шкалою якостей чи поведінки людини. Негативні зооморфізми переважають над позитивними, що пов'язано з тенденцією мови фіксувати відхилення від норми в негативний бік. Зоосемантичні метафори можуть бути як об'єктивними, ґрунтованими на реальних властивостях тварини, так і суб'єктивними, тобто використовувати немотивовані властивості (*п'яний як свиня*) [1, с. 115]. Про поширеність зооморфних метафор свідчить той факт, що практично в усіх мовах світу їх активно використовують для образної характеристики людини (*черепаха* – повільність, *засць* – боягузтво, *бджола* – працелюбність, *лищця* – хитрість) [1, с. 115].

Сама належність ідіом до зоофразеології не завжди очевидна (В. Ужченко, Д. Ужченко). Їх “зоогенна” природа може бути: 1) відкритою, максимально експлікованою; 2) дещо завуальованою, напівексплікованою; 3) зовсім закритою, імплікованою для мовця. Зазвичай тематичними сигналізаторами

виступають імена-зооніми, соматизми тварин і предмети, пов'язані з тваринним світом [2, с. 352].

За даними фактологічного матеріалу, фразеологічні одиниці, які містять зоолексеми і використані у перекладах Миколи Лукаша, налічують близько 200 виразів.

Аналіз зібраного мовного матеріалу показав, що фразеологічні одиниці, які містять зооніми – *назви тварин*, функціонують у перекладах Миколи Лукаша так: а) без зміни значення та компонентного складу фразеологізму, наприклад: *як цуцик*; *дивитися, як теля на нові ворота*; *мов корова язиком злизала*; *як кіт наплакав*; *як кішка мишку*; *мов собака на сні*; *любити, як собака палку*; б) зі зміною компонентного складу і розширенням значення фразеологізму, наприклад: *як зацькований звір*; *кусати, як потайний собака*; *важкий як віл*; в) зі зміною компонентного складу і звуженням значення фразеологізму, наприклад: *кози в золоті*; *далеко, як куцо́му до зайця*; *далеко куцо́му до зайця*; г) зі зміною компонентного складу без зміни семантики фразеологізму, наприклад: *поховатися як миші*; *любити, як собака палицю*; *любити, як собака кия*.

Важливо зазначити, що частина фразеологічних одиниць, які використав Микола Лукаш, містить такі зоологічні назви, з якими фраземи у фразеологічному словнику української мови не зафіксовано, наприклад: *осел*, *лев*, *ярка*, *ягниця*, *кріт*, *ласочка*, *сарна*, *сугак*, *шкапа*.

Фразеологічні одиниці, які містять зооніми – *назви птахів*, функціонують у перекладах Миколи Лукаша так: а) без зміни значення та компонентного складу фразеологізму, наприклад: *як пава*; *мов курчата погубити*; *дурний як гуска*; *ловити тав*; *що за птиця*; б) зі зміною компонентного складу без зміни семантики фразеологізму, наприклад: *дрібна птиця*; *птах дрібного льоту*; *жовторотий горобець*; *як сич у лісі*; *знатися, як сич з совою*; *не знатимуть ні сич ні сова*.

Доречно вказати, що частина фразеологічних одиниць, які використав Микола Лукаш, містить такі орнітоніми, з якими усталених виразів у фразеологічному словнику української мови

не зафіксовано, наприклад: *гайворон, криж, соколиця, щиголь, пугач*.

Фразеологізми, які містять найменування представників фауни, характеризуються символічною насиченістю компонентів-зоонімів, яка відбита вже з найдавніших часів – у міфології, фольклорі. Символічне значення назв тварин, зображення їх як створінь священних, істот мудрих і пророчих поєднувалось тут з виправданням марновірства, вірувань і забобонів щодо деяких тварин.

Література

1. Білка О. Л. Зооморфічна метафора у структурі біологічної лексики. *Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри* : матеріали Міжнародної наукової конференції. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. С. 114–121.
2. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.
3. Фразеологічний словник української мови / укладачі В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. Книга 1–2. Київ : Наукова думка, 1993. 980 с.
4. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша : словник-довідник / уклали О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2003. 735 с.

УДК 811.161'371

Ж. В. Колоїз*д. філол. н., проф., завкафедри української мови
Криворизький державний педагогічний університет***ЕКОЛІНГВАЛЬНИЙ БАЛАНС В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ****ECOLINGUAL BALANCE IN THE PROCESS OF
GLOBALIZATION**

У публікації з'ясовано сутність феномену “глобалізація” в аспекті запозичення західного суспільно-політичного, економічного й культурного стилю життя, репрезентовано результати глобалізаційних процесів, які можуть призвести до порушення стійкого еколінгвального балансу, а відтак – до знесамобутнення тих чи тих національних спільнот через добровільно-примусову “відмову” від основного засобу національної ідентичності.

Ключові слова: глобалізація, еколінгвістика, еколінгвальний баланс, англізація.

The publication clarifies the essence of the phenomenon of “globalization” in the aspect of borrowing the western socio-political, economic and cultural lifestyle are determined. The results of globalization processes, which can lead to the contravention of a stable ecolinguistic balance, to the loss of identity of a particular national community through a voluntary-compulsory “rejection” of the basic means of national identity, are presented.

Key words: globalization, ecolinguistics, ecolingual balance, anglicization.

Зміну сучасного світового простору загалом і наукового зокрема першочергово пов'язують із процесами модернізації, що стали підґрунтям нової концепції на зразок глобалізація (англ. *globalization* < фр. *global* (“загальний, усесвітній”) < лат. *globus* (“куля”) – усесвітня економічна, політична, культурна інтеграція й уніфікація), яку подекуди ототожнюють із вестернізацією (англ. *Westernisation* < *western* (“західний”) – перехід особи, групи осіб чи суспільства від власної традиційної системи цінностей до системи американських чи західноєвропейських цінностей).

Сучасна Україна, як і низка інших держав, вправно переймає новий і чужий західноєвропейський стиль суспільно-політичного, економічного, освітньо-культурного життя, робить

його звичним для себе. Причому “сильні світу цього” (і державні, і наукові) повсякчас демонструють “мистецтво” проектування, спорудження й оздоблення глобальної споруди, говорять про інформаційну відкритість, інтернаціональну освіту, створення колективного інтелекту для керування світовими процесами й розв’язання світових проблем з урахуванням інтересів виживання й розвитку інших цивілізацій, ґрунтовані на принципі: запозичення західних цінностей у жодному разі не повинно знівельовати національних особливостей, і т. ін. Задля реалізації відповідних завдань, імовірно, має відбутися й комунікативне зближення через запровадження універсальної (“глобальної”) мови міжнародного спілкування.

Ці та інші проблеми стають об’єктом зацікавлення різних гуманітарних наук, з-поміж яких вирізняються ті чи ті міждисциплінарні лінгвістичні царини на зразок етнолінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, еколінгвістика, або лінгвоекотологія. Останню в широкому потрактуванні зазвичай пов’язують із дослідженням природних, соціальних і культурних умов, необхідних для збереження національних мов як засобів національної ідентичності в аспекті глобалізації. Посилений інтерес викликав появу низки наукових доробків як зарубіжних (С. Іонова, Н. Колосова, Г. Копніна, В. Коровушкін, Н. Лабунець, Н. Мечковська, Л. Скворцов, В. Шаховський [3]), так і вітчизняних (Б. Ажнюк, С. Дорда, О. Жихарева, С. Клочко, М. Мірченко, Л. Нуждак, А. Раду, П. Селігей, О. Сербенська та ін. [2; 4]) еколінгвістів, скерував вектор дослідження на наукові пошуки, зокрема й щодо можливості співіснування різних мов, усунення мовних конфліктів, підтримки й відродження так званих міноритарних (“уналежнених до меншості”) мов, визначення факторів, які забезпечували б високий ступінь вітальності (“живучості”) мов, адаптивних стратегій мов і мовних екологічних систем. І це цілком закономірно: перефразовуючи висловлення С. Тер-Мінасової, зауважимо: “глобальна мова у глобальному селі подекуди стає глобальною проблемою” [5, с. 297].

Донедавна основною перешкодою на шляху до побудови глобального суспільства вважали відсутність належного засобу міжкультурної комунікації: мовне розмаїття буцімто унеможливило порозуміння між народами, так би мовити, “гальмує” об’єднання людства для розв’язання проблем усесвітнього масштабу, інакше кажучи, не дає змоги побудувати “нову вавилонську вежу” (С. Тер-Мінасова). Здається біблійна історія повторюється у зворотному напрямку, бо національні мови й національні культури піддаються тотальній англізації, що, з одного боку, загрожує національній самобутності, а з іншого, – самій англійській мові (пор.: процеси креолізації (нативізації), акультуризації, варіативності і т. ін.).

Окрім того, ми вже маємо негативний досвід побудови вавилонської вежі на ймення комунізм, задля чого всі національні спільноти колишнього Радянського Союзу послуговувалися “великим і могучим” як засобом міжнаціонального спілкування. Українці донині стоять перед вибором добровільно-примусової чи то русифікації, чи то англізації, а страждає, як завжди, українізація. В умовах сучасних глобалізаційних (як позитивно, так і негативно оцінних) процесів спостерігаємо порушення еколінгвального балансу, традиційної рівноваги еколінгвосистеми.

Прагнення євроінтегруватися змушує мільйони українців пристосовуватися до “спільного проживання в певному середовищі існування” (глобальному світі), а це змушує їх ставити універсальне, світове над національним. Так, скажімо, академічна мобільність сьогодні не є правом вибору національної наукової спільноти, а обов’язком, від виконання якого безпосередньо залежить і функціонування навчального закладу, і статус науковця. Вона так само отримує “за” і “проти”. Нині очевидним є й те, що чимало еколінгвальних систем загалом, як і українська зокрема, уражені небезпечним вірусом, який, на превеликий жаль, може викликати різні “мовні хвороби” (пор.: “хвора мова”, “серйозно хвора мова”, “смертельно хвора мова”, “хронічно хвора мова” і т. ін. [1, с. 15]). Відбувається й

відбуватиметься “природний добір”, виживають і виживатимуть не ті, які виявляються найбільш пристосованими до умов глобального середовища, а ті, що мають сприятливі “спадкові” характеристики, передані від покоління до покоління.

Сьогодні (як ніколи!) задля збереження еколінгвального балансу варто дбати не лише про атмосферу взаєморозуміння й взаємодії між усіма складовими етномовної структури глобального середовища, але й передовсім про всебічний розвиток і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, підтримувати право української національної спільноти на збереження й популяризацію своєї мовно-культурної спадщини. Поки що нам нав’язують чужу культуру. Невпинний потік чужомовних слів, подекуди невмотивованих і незрозумілих, наповнює повноводні українськомовні словесні ріки, що виходять зі звичних берегів.

З одного боку, є розуміння того, що запозичень не уникнути, бо вони є закономірним процесом, що сприяє оновленню тих чи тих лексиконів, ускладнює концептуальні системи індивіда, концептосфери етносу, стимулює міжнародні контакти, наближує до досягнень цивілізації і т. ін., з іншого, – сучасний український лексикон занадто перенасичений чужомовними словами, зокрема англізмами (*армреслінг, афтершок, барбер, барбершоп, дайджест, кардмейкінг, коворкінг, консумент, лізінг, мейкап, ньюз-реліз, постер, раунд-трип, сегвей, сейл, сек’юриті, сиквел, скрапбукінг, стартап, спойлер, сублізінг, тикер, треш, фейк, флаєр, хайкінг, хештег* тощо). Вочевидь, масове використання таких знаків аж ніяк не сприяє національному спілкуванню, взаєморозумінню і взаємодії. Носіям української мови (і не тільки!) зазвичай важко чітко визначити їхнє поняттєве поле, а відтак відповідні запозичення зазвичай виявляються “порожніми звуками”. До того ж такі чужомовні елементи здатні трансформувати традиційні поведінкові установки, орієнтації й духовно-моральні цінності, що так само згубно впливає на збереження

національної ідентичності й самотності. Розв'язання окреслених проблем потребує максимальних зусиль учених різних наукових царин і різних країн.

Насамкінець зауважимо: глобальна повинь спроможна змінити національне русло, загрожує підтопленням національних лінгвальних ліній великих і малих держав на континентах, а “острівні” мови взагалі можуть “піти під воду” і зникнути назавжди. Це дуже небезпечно. Про це треба пам'ятати, бо, “навчаючись чужого”, не треба “цуратися свого”.

Література

1. Ионова С. В. О двух аспектах эколлингвистических исследований. *Экология языка и коммуникативная практика*. 2016. № 1. С. 10–25.
2. Ключко С. О. Поступ еколінгвістики в Україні: аналітичний огляд. *Система і структура східнослов'янських мов* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 12. С. 3–18.
3. Копнина Г. А. Экология языка и экология речи как разделы эколінгвістики. *Экология языка и коммуникативная практика*. 2014. № 2. С. 78–89.
4. Радю А. Мовна екологія: напрями та проблеми дослідження. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2013. № 27. С. 191–197
5. Тер-Минасова С. Г. Война и мир языков и культур. Москва : Слово / Slovo, 2008. 344.

УДК 316.77-047.52:81'243

С. С. Костюк
к. пед. н., ст. викл. кафедри іноземних мов
Криворізький національний університет

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

STRUCTURAL COMPONENTS OF INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE

У публікації досліджено термін “міжкультурна комунікативна компетентність”, визначено й схарактеризовано основні структурні компоненти цієї компетентності. Підтверджено необхідність формування означеної компетентності задля покращення навичок міжкультурного спілкування.

Ключові слова: міжкультурна комунікативна компетентність, компоненти компетентності, міжкультурне спілкування, навички спілкування.

The publication deals with the concept of “intercultural communicative competence”. It was defined and characterized the main structural components of this competence. The necessity of the development of intercultural communicative competence to improve the ability to communicate with representatives of other cultures was proved.

Key words: intercultural communicative competence, components of the competence, intercultural communication, communication skills.

Для сучасного освітнього простору, який можна вважати полікультурним, характерним є розширення культурних меж та встановлення контактів із представниками іноземних спільнот задля тісного співробітництва в економічній, політичній, культурній, соціальній, освітній сферах життєдіяльності. Унаслідок культурного перетину виникає необхідність у міжкультурному спілкуванні як важливому засобі встановлення контакту між репрезентантами різних суспільств, пізнання й обміну культурним досвідом.

Успішне навчання іноземної мови залежить від мовної підготовки особистості, що передбачає уміння утворювати зв'язні

висловлення в навчально-професійній сфері, лаконічно передавати зміст прочитаного або почутого задля інформування оточення, запитувати й адекватно сприймати отримані повідомлення, висловлювати свою думку та відстоювати власну позицію. Водночас, практика міжкультурного спілкування свідчить про те, що задля ефективної взаємодії між представниками різних культурних спільнот саме знання фонетичної та лексико-граматичної будови мови є недостатнім. Важливим чинником установа і підтримання продуктивного співробітництва є занурення в культуру країни, мова якої вивчається, що враховує ознайомлення з її історією, культурними нормами, цінностями, правилами невербального спілкування, психологічними характеристиками носіїв тощо. Тому мета навчання іноземної мови полягає у підготовці до міжкультурних контактів: навчити розуміти й визнавати культурну різноманітність, за допомогою мови опанувати нову культуру, готувати до міжкультурного та міжособистісного спілкування.

Нове соціальне замовлення щодо всебічного розвитку особистості через навчання та набуття суспільного досвіду привертає увагу науковців до компонентів освіти, спрямованих на формування компетентностей, необхідних для продуктивної діяльності особистості, характеристиками якої є мобільність, самостійність, конструктивність і готовність до міжкультурної взаємодії.

Вивчення дефініцій доводить, що успішна міжкультурна комунікація залежить від формування міжкультурної комунікативної компетентності. Науковці, що досліджують поняття “міжкультурна комунікативна компетентність” (Ю. Баканова, М. Байрам, О. Садохіна, Г. Єлізарова, Д. Хамфрі, А. Фантіні), тлумачать означене явище як здатність розуміти стосунки між різними культурами, інтерпретувати вчинки, пояснювати помилки у взаємодії та долати непорозуміння, критично оцінювати свою культуру, власні вчинки з позиції іншої культури, готовність здобувати знання про іншу культурну дійсність, застосовувати отримані знання задля

встановлення взаємодії з інокомунікантами, демонструвати відкритість до інших та готовність прийняти інші судження [2].

Дослідники поділяють думку про те, що “міжкультурна комунікативна компетентність” – складне багатокomпонентне утворення яке охоплює сукупність умінь (інформованість, ставлення, навички, знання іноземної мови), що дає змогу людині у процесі міжкультурного спілкування вибирати необхідні мовні та мовленнєві засоби відповідно до соціокультурного контексту, вибирати стратегії та тактики спілкування прийнятні для досягнення визначених завдань, взаєморозуміння з представниками інших культур. Водночас учені мають неоднозначний погляд щодо рівня володіння іноземною мовою. Так, А. Фантіні, наголошує на вільному володінні мовою [4], а В. Нароліна вважає що сформована міжкультурна комунікативна компетентність дозволяє навіть за посереднього знання іноземних мов досягати взаєморозуміння з представниками інших культур [2, с. 4].

На основі аналізу дефініцій можна констатувати, що “міжкультурна комунікативна компетентність” – інтегративна якість, що охоплює такі компоненти: ставлення (мотивація та інтерес до міжкультурних контактів, позитивне сприйняття відмінностей культур); знання (обізнаність культурних відмінностей, знання норм, шаблонів та правил іншої культури); комунікація (здатність спілкуватися, обізнаність з моделями вербальної та невербальної поведінки представників інших культур), самоідентифікація (здатність виокремлювати особливості культур учасників інтеракції, спокійна та контрольована поведінка під час виникнення труднощів), соціальні зв’язки (здатність встановлювати плідні та підтримувальні стосунки) [5, с. 36].

Аналіз дефініцій уможливорює висновок, що міжкультурна комунікативна компетентність може бути презентована поєднанням таких компонентів: ціннісний, пізнавальний, дієвий та культурологічний.

Ціннісний компонент відображає усвідомлення значення комунікації як засобу передавання або обміну інформацією у встановленні взаємодії між людьми та досягнення певної мети.

Пізнавальний компонент містить знання стратегій спілкування, володіння соціальними і культурними знаннями, навичками та вміннями міжособистісної взаємодії.

Дієвий компонент містить комплекс умінь і навичок використовувати засоби комунікації відповідно до ситуації спілкування, здатність вибудовувати стратегію з урахуванням особливостей співрозмовників.

Культурологічний компонент передбачає знання універсальних складників різних типів культур, їх прояви в мовленні та моделях поведінки [1, с. 113–121].

Література

1. Бакум З. П., Пальчикова О. О., Костюк С. С. Навчання іноземних мов: крос-культурний підхід: монографія. Тернопіль. 2019. 288 с.
2. Наролина В. И. Межкультурная коммуникативная компетентность как интегративная способность межкультурного общения специалиста. *Психологическая наука и образование*. URL : <http://www.psyedu.ru>
3. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence Multilingual matters Ltd. 1997. 124 p.
4. Fantini A. E. About International communicative Competence: a construct Brattleboro, VT, USA URL : http://www.sit.edu/SITOccasionalPapers/feil_appendix_e.pdf
5. Humphry D. Intercultural communication competence: the state of knowledge. 2007. 95 p.

УДК 81 243:378.147

В. О. Лапіна*к. пед. н., доц., доц. кафедри іноземних мов
НТУ “Дніпровська політехніка”*

ОСОБЛИВОСТІ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ НАВЧАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

FEATURES OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE TRAINING OF NON-PHILOLOGICAL STUDENTS WHILE USING EDUCATIONAL DIALOGUE

У публікації обґрунтовано актуальність іноземної комунікативної підготовки студентів нефілологічних спеціальностей, здатних до активного використання англійської мови в подальшій професійній діяльності. Акцентовано на навчальному діалозі як засобові, що сприяє удосконаленню навичок діалогової комунікації. Проаналізовано методику вдосконалення навичок діалогової комунікації під час навчання іноземних мов студентів нефілологічних спеціальностей із залученням навчального діалогу

Ключові слова: іноземна мова, іноземна діалогова комунікація, навчальний діалог, засіб навчання, студенти-нефілологи, методика.

The publication substantiates the relevance of foreign language communicative training of students of non-philological majors who are able to use the English language actively in their future professional activities. The emphasis is on educational dialogue as the means helping improve the dialogical communication skills. The analyzes the technique for improving the skills of dialogical communication in teaching foreign languages to students of non-philological specialties with the involvement of educational dialogue

Key words: foreign language, foreign language dialogical communication, educational dialogue, means, non-philological students, technique.

Будь-яка професійна діяльність на міжнародному рівні передбачає партнерську взаємодію, яка імплементується переважно у формі іноземної діалогової комунікації, що допомагає не тільки діяти, розв'язувати проблеми, переконувати, приймати рішення, а й створювати сприятливу ділову атмосферу, формувати позитивний мікроклімат

у колективі та налагоджувати продуктивні стосунки з клієнтами і з партнерами [7].

У професійній сфері діалогова комунікація характеризується уміннями брати ефективну участь у спілкуванні, визначаючи його мету і завдання; мати високий рівень професійно-комунікативної компетентності, що дозволяє знаходити найбільш правильні рішення у процесі обговорення проблем; у принципових запитаннях відстоювати свою позицію до кінця; уміти відчувати особистість партнера, його настрій і характер; проводити бесіду, переговори, дискусію; використовувати комунікативні стратегії і тактики; слухати й ставити запитання; послуговуватися етикетними засобами для досягнення комунікативної мети; дотримуватися мовних норм [6].

Мета запропонованої праці полягає в обґрунтуванні методики вдосконалення навичок діалогової комунікації студентів нефілологічних спеціальностей у процесі оволодіння іноземними мовами, використанням навчального діалогу як важливого засобу в успішній комунікації.

В основу розроблення методики покладено припущення, що формування навичок студентів-нефілологів до успішної діалогової комунікації іноземною мовою буде успішним, через урахування виокремлених науково-методичних підходів (компетентнісний, когнітивно-комунікативний, особистісно і професійно орієнтований) та забезпечення певних умов:

- розвиток мотивації майбутнього фахівця до навчання діалогової комунікації засобами іноземної мови;
- інтеграція різних видів діяльності: навчально-мовленнєвої, комунікативної, професійної;
- моделювання в навчальному процесі реальних професійних комунікативних ситуацій;
- розроблення професійно зорієнтованої системи вправ і завдань для забезпечення комплексного й поетапного формування готовності майбутніх фахівців до діалогової комунікації у професійній діяльності з поєднанням традиційних та інноваційних методів навчання;

• організація сприятливого навчально-виховного середовища для розвитку мовної особистості майбутнього фахівця [5].

Аналіз наукової літератури став основою для розроблення методики формування готовності студентів-нефілологів до успішної діалогової комунікації іноземною мовою, відображеної в моделі, що має три взаємопов'язані етапи: *мотиваційно-змістовий, мовленнєво-комунікативний, творчо-діяльнісний* [5].

У впровадженні методики формування навичок студентів-нефілологів успішної діалогової комунікації іноземною мовою важливе місце посідає навчальний діалог, який науковці розглядають як: спеціально організовану діалогічну взаємодію, що виявляє суб'єктність позицій педагога і студента, активує й реалізовує особистісні функції суб'єктів діалогу (О. Абрамкіна); ситуацію, що розв'язується у формі діалогічної взаємодії шляхом пошуку та відкриття студентами загального способу розв'язання навчального завдання (В. Серіков); засіб ефективного розвитку мовленнєвих навичок та умінь задля їхньої реалізації в комунікативних ситуаціях (Г. Балл, З. Бакум); спосіб реалізації проблемного навчання (Н. Песняєва); компонент особистісно зорієнтованого, діалогічного, проблемного, розвивального видів навчання (Л. Виготський та ін.).

З огляду на сказане можемо стверджувати, що процес викладання іноземних мов із використанням діалогічних засобів навчання в закладах вищої освіти спрямований на формування мовленнєвої компетентності студентів, характеризується: комунікативною спрямованістю; проблемністю дидактичного матеріалу; ситуативністю навчальної діяльності; активністю форм навчання. Навчальний діалог розглядаємо як ефективний дидактичний засіб для накопичення, формування й розвитку суб'єктивних комунікативно-мовленнєвих навичок і умінь через активізацію та реалізацію інтелектуального й творчого потенціалу учасників діалогічної взаємодії у форматі “викладач – студент (студенти)” або “студент – студент (студенти)”.

спрямованої на розв'язання проблемних навчально-комунікативних ситуацій на заняттях з іноземної мови.

Означені характеристики зумовлюють основні вихідні позиції щодо організації діалогічної взаємодії задля удосконалення навичок діалогової комунікації студентів-нефілологів у процесі вивчення іноземних мов.

1. Навчальний діалог як засіб удосконалення означених навичок реалізується в межах педагогіки співпраці (зокрема активного діалогічного проблемного навчання), що передбачає стимулювання пізнавально-пошукової діяльності суб'єктів діалогічної взаємодії через активізацію їхнього внутрішнього інтелектуального ресурсу та творчого потенціалу задля формування у студентів комунікативно-мовленнєвих навичок і вмінь, необхідних для реалізації іншомовної професійної комунікації в майбутній фаховій діяльності.

2. Упровадження навчального діалогу на заняттях з іноземної мови безпосередньо пов'язане з практичною реалізацією “суб'єкт-суб'єктної” парадигми освіти, у контексті якої навчальний процес розглядається як діалогічна взаємодія всіх суб'єктів (рівноправних партнерів) та їх сенсів, результатом чого є суб'єктивне знання – особистісно цінний інтелектуальний ресурс.

3. Реалізація навчального діалогу у процесі іншомовної підготовки студентів-нефілологів вимагає урахування особливостей активного діалогічного проблемного навчання, та специфіки організації їхньої іншомовної підготовки, що зумовлює окреслення відповідних організаційно-дидактичних засад, які охоплюють необхідні умови; певні підходи; принципи, ефективні методи, прийоми, організаційні форми та є арсеналом для максимальної реалізації дидактичного потенціалу навчального діалогу.

Ефективність розробленої методики зумовлювалася організацією навчання у три етапи, кожен із яких передбачав виконання системи спеціальних завдань, розроблених на засадах педагогіки співпраці, спрямованих на формування, готовності

до діалогової комунікації студентів-нефілологів у професійній діяльності.

Література

1. Абрамкина О. Г. Учебный диалог как средство формирования коммуникативной культуры обучающихся : дис. ... канд. пед. наук. Орел, 2003. 243 с.
2. Бакум З. П. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. 338 с.
3. Балл Г. О. Парадигма діалогу і проблема прилучення до наукової культури. *Професійна освіта : педагогіка і психологія*. Київ, 1999. С. 335–337.
4. Песняева Н. А. Учебный диалог как средство развития речевой деятельности младших школьников : дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2004. 214 с.
5. Савчак І.В. Формування готовності майбутніх менеджерів туризму до діалогової комунікації українською мовою : дис. ... канд. пед. наук. Івано-Франківськ, 2016 348 с.
6. Черненко Н. М. Підготовка майбутніх менеджерів до діалогової комунікації в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2004. 219 с.
7. Чорній В. Я. Складові професійного спілкування майбутнього фахівця фінансово-економічної сфери, які необхідно сформулювати під час навчання у ВНЗ. *Инновационные технологии в образовании* : сб. стат. Симферополь-Ялта, 2010. С. 412–416.

УДК 811.161.3'373.42:664.684:398.92 (=161.3)

В. А. Ляшчынская

*д. філал. н., праф., праф. кафедры беларускай мовы
Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны*

БЕЛАРУСКІЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ З ТРАФОНІМАМ ПІРОГ ЯК ВЫРАЗНІКІ НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЙ ІНФАРМАЦЫІ

BELARUS IDIOMS WITH TRAFONIMAM CAKE AS THE SPOKESMAN OF THE NATIONAL-CULTURAL INFORMATION

У публікацыі досліджэно фразеалогізмы білоруськай мовы зі стрижневим компонентом ПІРІГ, що репрезентують гастрономічний код культуры: “прочитано” і ўстаноўлена нацыянальна-культурну інфармацыю за дапамогаю відбору трэфонімнаго компонента і ўтварэння образных, эмоцыйных і экспресивных похідных адзіниц; выяўлена культурну інфармацыю, стійкай цінніснай змест культуры, іі катэгорыі і сьмислі, взаємодію мовы і культуры в дыяпазоні культурна-нацыянальнай самасвідомасці.

Ключові слова: *фразеалогізм, компонент-трэфонім піріг, код культуры, образ, нацыянальна-культурна конотацыя, стереотип, эталон.*

The publication examines the phraseology of the Belarusian language with the core component of the PIE, which represent the gastronomic code of Belarusian culture, have been studied: “reading” and establishing national-cultural information by selecting a troponymic component and forming figurative, emotional and expressive derivative units; identification of cultural information, stable value content of culture, its categories and meanings, the interaction of language and culture in the range of cultural and national identity.

Key words: *phraseology, pie-troponym component, culture code, image, national-cultural connotation, stereotype, standard.*

У сучаснай лінгвістыцы адным з важнейшых кірункаў даследавання ў русле кагнітывістыкі і лінгвакультуралогіі з’яўляецца пазнанне і ўстанаўленне сувязі мовы і культуры, мовы і менталітэту народа. Мову, моўныя знакі можна і патрэбна вывучаць як адзін са сродкаў выражэння і фіксацыі культурнага сэнсу. І выключнае месца сярод розных адзінак

мовы для гэтага займаюць фразеалагічныя адзінкі (далей – ФА), што лічацца самымі “культураноснымі” ў кожнай мове. І галоўнай задачай іх вывучэння з’яўляецца ўстанаўленне сэнсаў культуры і культурных кодаў, а іх лінгвакультуралагічны каментарый дазваляе “разгарнуць” тэкст моўнай і культурнай семантыкі фразеалагізма, стварыць яго “прачытанне” [3, с. 168].

Аб’ектам нашага вывучэння абраны гастронамічны код культуры беларусаў як адзін з асноўных для вызначэння нацыянальна-культурнай адметнасці беларусаў, як і кожнага іншага народа, паколькі менавіта ежа адыгрывае адну з галоўных роляў у жыцці чалавека ўвогуле, вызначае асаблівасці пэўнага народа ў прыватнасці, захоўваючы на ўсім працягу гісторыі нацыянальныя прадукты харчавання, рэцэпты прыгатавання пэўных страў, інгрэдыенты, іх назвы і многае іншае, што ўласціва пэўнаму народу, і, зразумела, мэта даследавання выяўленых у розных фразеаграфічных крыніцах фразеалагізмаў з кампанентам-трафонімам (ад гр. *trophe* = ежа, жывленне [1, с. 475]), што рэпрэзентуюць гастронамічны код культуры беларусаў, – іх “прачытанне”, устанаўленне нацыянальна-культурнай інфармацыі праз адбор трафонімных кампанентаў і складання з імі вобразаў другасных адзінак з імі [2; 4; 5; 6].

Адно з груп паводле тэматычнай прыналежнасці кампанентаў складаюць фразеалагізмы з трафонімамі, што называюць розныя віды печыва (‘печаныя вырабы з мукі’ [2, с. 252]), уласцівыя і вядомыя беларусам. Аднак з ліку шматлікіх найменняў печыва ўласнага паходжання ці запазычаных з кулінарнай практыкі іншых народаў (параўн. *вафлі, каравай, кекс, корж, коржык, ламансы, праснак, пячэнне, рулет, торт* і інш.) у фразеалогіі беларусаў зафіксаваны толькі *абаранак, блін, булка, пірог, сухар, хлеб*, якія вызначаюцца рознай частотнасцю ўжывання. Напрыклад, кампаненты *пернік* ці *сухары* адзначаюцца толькі ў адзінкавых фразеалагізмах (*і пернікам (-і) не заманіш* каго, куды – ‘нічым, ніякім чынам не ўгаворыш, не прывабіш каго-н. быць дзе-н.’ (Л-2008-1: 457) і *сушыць сухары* – ‘чакаць суровага пакарання’ (Л-2008-2: 473), а з кампанентам *хлеб*

– у больш за трыццаць фразеалагізмах, што, несумненна, звязана з наяўнасцю мінімальнага ці значна большай дадатковай да асноўнага значэння сімвалічнай семантыкі, што была замацавана за лексемай-трафонімам *хлеб* у яе дафразеалагічным існаванні.

Так, частотнасць выкарыстання лексемы *хлеб* у беларускай фразеалогіі можна патлумачыць тым, што яна з’яўляецца найменнем асноўнага прадукта харчавання беларусаў, як, дарэчы, і ў іншых усходніх славян (назвае ‘зерне, якое мелецца на муку для выпякання хлеба’, ‘зерневыя расліны (жыта, пшаніца і пад.) на корані’, ‘сродак для існавання, заробак’ [10, с. 200], але асабліва тым, што хлеб – гэта “найбольш сакралізаваны від ежы, сімвал дабрабыту, шчасця, дастатку” [7, с. 498], сімвал жыцця, долі чалавека. І зразумелым становіцца, чаму трафонім *хлеб* паслужыў асновай утварэння шматлікіх выразных і вобразных, сціслых і дакладных фразеалагічных адзінак рознай структуры і семантыкі для перадачы вобразнага ўяўлення чалавека пра наяўнасць розных прадуктаў харчавання (*хлеб і да хлеба* – ‘іншыя, апрача хлеба, прадукты харчавання’), пра самую простую ежу (*садзіцца на хлеб і ваду* – ‘абмяжоўваць сябе ў самым неабходным, харчавацца самай простаей ежай’), пра сродкі існавання (*кавалак /кусок хлеба* – ‘сродкі для існавання’; *скарынка хлеба* – ‘мізэрныя сродкі для існавання’) і спосабы дабывання іх (*спяваць на хлеб* – ‘збіраць міластыню, жабраваць’; *адбіваць хлеб* – ‘пазбаўляць каго-н. заробку, беручыся за тую ж работу, справу і пад.’) ці пра матэрыяльную магчымасць утрымання каго-небудзь (*хлебам карміць* – ‘забяспечваць сродкамі для жыцця’), самога сябе (*есці свой хлеб* – ‘жыць, самому зарабляючы на сябе’; *ісці на свой хлеб* – ‘пачынаць жыць самастойна, зарабляючы на сябе’) ці знаходжаньня за кім- або дзе-небудзь на гатовых харчах (*на ласкавым хлебе быць, жыць, сядзець і пад.* – ‘на чым-н. утрыманні’; *есці хлеб* – ‘жыць за чый-н. кошт, знаходзіцца на чым-н. утрыманні’; *на казённы хлеб /харч саджаць* – ‘у турму, у зняволенне’; *на казённым хлебе быць, знаходзіцца* – ‘у турме, у зняволенні’), пра галоднае жыццё (*сядзець на хлебе і /ды <на> вадзе* – ‘жыць надгаладзь, галадаць’;

перабівацца, перакідацца з *хлеба на квас* – ‘сяк-так, надгаладзь, не наядаючыся, галадаючы’; *шылам хлеб есці* – ‘жыць у нястачы, у беднасці, галадаючы’), пра самае важнае і галоўнае ў жыцці (*хлеб надзённы* – 1) ‘тое, што крайне неабходна для жыцця, для існавання’; 2) ‘самае важнае, неабходнае’; *хлебам не кармі* – ‘каму-н. нічога іншага не трэба, апрача таго, пра што гаворыцца’) і інш., кожная з якіх даводзіць розную і важную для чалавека культурную інфармацыю праз адметны вобраз, дзякуючы якому чалавек суадносіць свае асацыяцыі, якія выклікае пэўны вобраз фразеалагічнай адзінкі, з тымі стэрэатыпамі і эталонамі, якія прыняты ў беларусаў і ўвогуле ў славян.

Але ў межах тэзісаў наша ўвага скіравана да фразеалагічных адзінак толькі з кампанентам *пірог* (лексэма *пірог* – ‘булка, пераважна падоўжанай формы і з якой-н. начинкай’ [9, с. 258]), якіх як уласнабеларускіх выяўлена ўсяго чатыры (параўн., напрыклад, з гэтым жа кампанентам рускія фразеалагізмы *общественный пирог, страсбургский пирог, вон какие пироги*) і якія суадносяцца са стэрэатыпамі і эталонамі менавіта беларускай лінгвакультурнай супольнасці.

Гэта найперш фразеалагізм беларускай літаратурнай мовы *вароты пірагамі /пірагом падпёрты (-я)* у каго – ‘ўсяго ўволю, колькі хочаш. Пра багатае жыццё’ (Л-2008-1: 175) і дыялектны фразеалагізм *вароты пірагамі адкрываць /закрываць* – ‘багатае жыццё, жыццё без турбот, рай’ (М-К-1972: 35), якія служаць для іранічна-жартоўнага выказвання беларусаў пра багацце і багатае жыццё каго-небудзь без турбот. Абодва фразеалагізмы пабудаваны на аснове нерэальнага вобраза з выкарыстаннем гіпербалічнага прыёму: пірагоў у людзей так шмат, што імі нават вароты падпіраюць, адкрываюць або закрываюць. Праз кампанент *пірагамі /пірагом* фразеалагізмы суадносяцца з харчовым, ці гастронамічным кодам культуры, які складае сукупнасць найменняў ежы, прадуктаў харчавання, іх прыгатавання, якасцей, адносін чалавека да падрыхтоўкі, смакавых уласцівасцей ежы і інш., што надзелены дадатковымі

сэнсамі культури і абраны як кампаненты і аснова пры складанні вобразаў фразеалагізмаў як другасных адзінак мовы.

А яшчэ фразеалагізмы праз адпаведны дзеяслоўны кампанент *падпёрты (-я)* і *адкрываць /закрываць* суадносяцца з антропна-дзеясным кодам, паколькі прыкмета па дзеянні ці само дзеянне ўспрымаюцца праз яго выкананне чалавекам. А праз кампанент *вароты* – з прасторавым кодам культуры, і вобраз адзінкі на аснове гэтага ўзыходзіць да архетыпічнага супрацьпастаўлення “свой” – “чужы”, што выяўляе сімвалічнае значэнне лексема *вароты* ў далёкім мінулым як “сродак” падзелу прасторы чалавекам на асвоеную і неасвоеную. Вароты – гэта месца, дзе могуць сутыкнуцца, сустрэцца прадстаўнікі розных частак прасторы – “сваёй” і “чужой” і адпаведна “сваіх” з “чужымі”. Вароты лічыліся месцам пераходу ад адной жыццёвай ступені да другой. І ў выніку за лексмай *вароты* яшчэ ў дафразеалагічны перыяд была замацавана роля наймення сімвала “мяжа”, што асабліва выразна і сёння нагадваюць пра гэта вароты ў агароджы чаго-небудзь ці аддзяленні “сваёй” тэрыторыі ад “чужой”, вароты ў храме, якія аддзяляюць сакральнае ад свецкага, захаванні мінулых звычаяў у вясельным абрадзе пры наладжванні розных брам, варотаў, ці межаў, перашкод паміж жаніхом як прадстаўніком чужога свету, які хоча парадніцца і стаць сваім у акружэнні нявесты, альбо проста на дарозе да нявесты, калі жаніх вымушаны “адкупляцца”, каб пераадолець перашкоду-мяжу на сваім шляху да нявесты, і інш.

А паколькі чалавек успрымае свет эмацыянальна, інфармацыю аб адносінах да пэўнага аб’екта, як у нашым выпадку пра багацце, багацея і багатае жыццё чалавека, месца яго пражывання як свайёй тэрыторыі, і даносіць яе дзякуючы ўтварэнню і ўжыванню фразеалагізмаў, у вобразах якіх свядома ці несвядома ён суадносіць асацыяцыі, якія выклікае пэўны вобраз, з тымі стэрэатыпамі і эталонамі, якія прыняты ў яго моўным асяроддзі. І таму адносна фразеалагізмаў *вароты пірагамі /пірагом падпёрты (-я), вароты пірагамі адкрываць /закрываць* варта адзначыць менавіта стрыжнёвы кампанент *пірог*

як найменне аднаго віду печыва, што адразу ж выклікае асацыяцыю са святам, багатым святочным сталом, паколькі пірог – гэта прадукт харчавання, які не быў штодзённым, ужываўся ды і сёння ўжываецца рэдка, то і выбар лексемы *пірог* абумоўлены яе сімвалічным значэннем. І такім чынам ствараецца вобразны, эмацыянальны і экспрэсіўны выраз пра ўяўленне беларусаў аб жыцці чалавека на яго ўласнай, “сваёй”, тэрыторыі з наяўнасцю пірагоў, дзе ён жыве багата, як у раі. А ў выніку – фразеалагізмы *вароты пірагамі* /*пірагом падпёрты (-я)* і *вароты пірагамі адкрываць* /*закрываць* перадаюць стэрэатыпнае ўяўленне пра багацце і заможнае, багатае жыццё.

Нельга не ўзгадаць тут блізкія паводле семантыкі, спосабу ўтварэння па адной і той жа мадэлі дыялектныя фразеалагізмы *вароты кілбасамі завязаныя* ў каго – ‘хто-н. багаты, заможны’ (Д-2000: 35) і *вароты хлебам адкрываць* – ‘багата, заможна жыць’ (Д-2000: 35), дзе задзейнічаны іншыя трафонімныя кампаненты-стрыжні адзінак з той жа сімвалічнай функцыяй указання на багацце, багатага чалавека і багатае жыццё ў беларусаў – гэта кілбасы і хлеб. А яшчэ дапоўнім гэты рад зноў жа дыялектнымі фразеалагізмамі *дзверы кілбасамі /каўбасамі завязваюць* – ‘жыць заможна, багата’ (Д-2000: 58) і *каўбасамі клямку завязваць* – ‘жыць багата, заможна’ (Д-2000: 100), што бытуюць у заходнебеларускіх гаворках і выяўляюць адметныя сімвалныя сродкі мяжы “сваёй” тэрыторыі (дзверы, клямка) і сімвал багацця, багатага жыцця кілбасы /каўбасы, ілюструючы тым самым, па-першае, варыянтнасць і разнастайнасць выражэння аднаго і таго ж абстрактнага паняцця, па-другое, выключную дасціпнасць маўлення, вобразнасць мыслення і прадстаўлення яго нашымі продкамі. І нельга не адзначыць той факт, што ўсе прыведзеныя фразеалагізмы аб’ядноўваюцца сваім дадатковым найбольш важным экспрэсіўна-эмацыянальным адценнем, якое дазваляе выказаць іранічна-жартоўнае стаўленне аднаго чалавека да другога, што жыве багата, не выяўляючы зайздрасці, вялікага жадання быць такім багатым, з аднаго боку, і паказваючы хімернасць і нястойкасць

такого багатага жыцця, ці іншымі словамі з дапамогай такіх вобразных адзінак незласліва пасмяяцца з каго і самога сябе.

Зафіксаваны яшчэ два фразеалагізмы, аб'яднаныя з папярэднімі кампанентам *пірог*, а паміж сабой блізкім вобразам і аднакаранёвым дзеяслоўным кампанентам. Гэта фразеалагізмы *адпякаць /адносіць пірагі* каму – ‘жорстка помсціць’ (Л-2008-1: 75), пабудаваным па агульнавядомай мадэлі (параўн. *даваць адлуп* каму; *даваць здачы* каму; *зводзіць рахункі* з кім), і вытворны ад яго фразеалагізм *адпякуцца /адпякліся пірагі* каму – ‘прыйдзе, настане расплата за прычыненую крыўду’ (Л-2008-2: 220) (параўн. сінанімічны *адальюцца слёзы* каму чые – ‘хто-небудзь паплаціцца за зробленае каму-н. зло, крыўду’).

Абодва фразеалагізмы ілюструюць антропную метафару як адну аснову іх утварэння, паводле якой помста як негатыўнае дзеянне чалавека ці надыход расплаты за прычыненую крыўду, зло каго-небудзь прыпадабняюцца да адпякання /аднясення пірагоў, што выклікае асацыяцыю з доўгам, які патрэбна вярнуць. Толькі ў фразеалагізме *адпякаць /адносіць пірагі* каму дзеяслоўны кампанент спалучае сваё прамое значэнне (*адпячы* – ‘патрымаць даўжэй, чым трэба ў печы, перапячы’ [8, с. 171] і *аднесці* – ‘аддаць, вярнуць пазычанае ці ўзятае на часовае карыстанне’ [8, с. 161]) і пераноснае – адпомсціць, задаваць жару ў выніку пераасэнсавання пачатковага сэнсу. А ў фразеалагізме *адпякуцца /адпякліся пірагі* каму дзякуючы выкарыстанню зваротнага дзеяслова і пабудовы фразеалагізма-сказа выказваецца новы змест. Кампанент *пірагі* ў абодвух адзінках выступае як лексема-сімвал свята ў пераносным значэнні: маецца на ўвазе свята таго, хто адпомсціць, паднясе “падарунак-пірог”, як у першым фразеалагізме, ці свята-зло вернецца да таго, хто пачаў зло. У выніку фразеалагізмы *адпякаць /адносіць пірагі* каму і *адпякуцца /адпякліся пірагі* перадаюць стэрэатыпнае ўяўленне і вобразнае прадстаўленне пра жорсткасць помсты ці меркаванне пра абавязковы надыход расплаты за прычыненае зло, як дзейнасць бумеранга.

Такім чынам, аналіз толькі чатырох фразеалагічных адзінак беларускай мовы, стержнёвым кампанентам якіх абрана лексема пірог з яе дафразеалагічнай сімволікай, і іх лінгвакультуралагічнае “прачытанне” выяўляе, па-першае, скіраванасць фразеалагізмаў на ўстанаўленне сэнсаў культуры беларусаў у арганізацыі гэтых адзінак. Кожная з іх даводзіць тыя культурныя ўстаноўкі, што былі выпрацаваны ў мінулым. Фразеалагізмы перадаюць тыя стэрэатыпы свядомасці беларусаў, якія вызначаюць нацыянальна-культурныя эталоны рэакцый чалавека дзякуючы адбору трафоніма-сімвала, утварэнню з ім вобразаў, якія найбольш паслядоўна і поўна, з аднаго боку, захоўваюць і даносяць новым і новым пакаленням значныя аспекты культуры нашага народа (уяўленне пра багацце, багатае жыццё як пазнанне свету) і мадэлююць адпаведна паводзіны чалавека ў этнакультурна маркіраваных сітуацыях.

Спіс умоўных скарачэнняў крыніц фразеалагізмаў

Д-2000 – Даніловіч М. А. Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны. Гродна : ГрДУ, 2000; *Л-2008-1* – Лепешаў І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы Т. 1: А-Л. Мінск : Бел. Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2008; *Л-2008-2*– Лепешаў І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы. Т. 2: М-Я. Мінск : Бел. Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2008; *М-К-1972* – Мяцельская Е. С., Камароўскі Я. М. Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі. Мінск : Выд-ва БДУ, 1972.

Літаратура

1. Булыка А. М. Слоўнік іншамоўных слоў : у 2 т. Т. 2: М-Я. Мінск : БелЭн, 1999.
2. Бурукина О. А., Лещинская О. А. Культурные коды в русских и белорусских фразеологизмах со стержневыми компонентами-трофонимами. *Культура и цивилизация. Журнал по культурологии*. Т. 9, № 6А, 2019. С. 85–97.
3. Ковшова М. Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: коды культуры. 2-е изд. Москва : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2013. 456 с.
4. Ляшчынская В. А. Пра хлеб і да хлеба: Веды і вопыт беларусаў у фразеалагічных адзінках мовы. *Роднае слова*. 2011. № 10. С. 38–42.
5. Ляшчынская В. А. Трафонімы ў фразеалогіі як адлюстраванне культуры беларусаў. *Славянскі мир: духовныя традыцыі і словеснасць* : сб. статей. Тамбов : ИД ТГУ им. Г. Р. Державина, 2019. С. 374–383.
6. Ляшчынская В. А. Эталоны і стэрэатыпы ў беларускіх саматычных фразеалагізмах: есці на поўны рот ці на зуб? *Слав’янська пісемнісць у*

контексті християнської культури: матеріали круглого столу до Дня слов'янської писемності та культури. Миколаїв : МНУ, 2013. С. 134–139.

7. Міфалогія беларусаў : энцыкл. слоўнік / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. Мінск : Беларусь, 2011. 498 с.

8. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. Т. 1: А-В. Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1977. 608 с.

9. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. Т. 4: П-Р. Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1980. 768 с.

10. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. Т. 5. Кн. 2: У-Я. Мінск : Выд-ва Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1984. 608 с.

УДК 811.161.2'272:070

Н. М. Малюга*к. філол. н., доц., доц. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***УКРАЇНСЬКЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО:
СВОБОДА СЛОВА ЧИ СЛОВЕСНА СВАВОЛЯ?****UKRAINIAN INFORMATION SOCIETY:
FREEDOM OF SPEECH OR VERBAL DESPOTISM?**

Ідеться про порушення основних принципів журналістської діяльності (збалансованості та неупередженості подачі інформації), наголошено на потребі дотримання професійних та етичних стандартів представниками ЗМІ. Запропоновано рекомендації щодо зняття інформаційної напруги в кризові періоди.

Ключові слова: український інформаційний простір, інформаційні та комунікативні технології, свобода слова, журналістська етика.

The publication deals about violation of the basic principles of journalistic activity (balance and impartiality of information presentation), the need for compliance with professional and ethical standards by the media are emphasized. Recommendation for relieving information stress in time of crisis are offered.

Key words: Ukrainian information space, information and communication technologies, freedom of speech, journalistic ethics.

Нова роль інформації у структурі суспільства сформувала майже необмежені можливості для застосування інформаційних і комунікативних технологій. ЗМІ виступають у вторинній ролі щодо створення інформаційного продукту, первинну роль виконує політична сила, яка надає певній події статусу небезпечної, визначає її характер як загрозливий.

Український інформаційний простір продукує й підтримує боротьбу міфологій; журналістські кампанії проводяться на підставі заздалегідь випрацьованих позицій і спеціальних інтересів; засоби масової інформації експлуатують якість або зміст повідомлень чи міркувань задля збільшення кількості читачів і, відповідно, прибутків.

Ситуація з розвитком свободи слова в Україні є об'єктом моніторингу вітчизняних та міжнародних організацій, серед яких найбільш знаними є “Репортери без кордонів” та Freedom House. Організація “Репортери без кордонів” (Reporters sans frontières) дала цього року Україні оцінку в 32,52 бала – на 0,06 більше, ніж попереднього року (опубліковано 21 квітня 2020 р.). Зростання показника означає погіршення стану: від 0 до 15 балів – становище з засобами інформації у країні “добре”, від 15,01 до 25 балів – “задовільне”, від 25,01 до 35 балів – “проблематичне”, від 35,01 до 55 балів – “складне”, від 55,01 до 100 балів – “дуже серйозне”.

Індекс свободи преси розраховують за такими параметрами: плюралізм думок, представлених у ЗМІ; незалежність засобів інформації від джерел політичного, урядового, бізнесового і релігійного впливу; загальне середовище, у якому діють ЗМІ, і рівень самоцензури; законодавство, яке регулює діяльність ЗМІ; прозорість урядових і владних інституцій і те, як вона впливає на подачу новин та інформації; рівень інфраструктури, якою користуються ЗМІ; дані про зловживання і насильство проти журналістів і працівників ЗМІ.

Пандемія коронавірусного захворювання лише посилила системну кризу, що загрожує праву на отримання незалежної та надійної інформації. Зокрема, з відкритих джерел українському читачеві повідомляють: “Україна увійшла до топ-100 країн за рівнем свободи слова” (112. ua); “Індекс свободи преси: Україна піднялася на шість позицій” (armyinform.com.ua). Дійсно, у 2019 році Україна посідала 102 позицію, однак говорити про “топ-100”, коли обирають із менше, ніж 200, вважаємо некоректним. У суспільстві, де запуснені процеси інфантилізації, це маніпулювання свідомістю. Задля об'єктивності оцінки реальної ситуації наведемо дані Індексу свободи преси [2] групи країн із показником від 32,0 до 33,0 (станом на 2020 рік).

країна	2020		2019		2018	
	показник	позиція	показник	позиція	показник	позиція
Гвінея-Бісау	32,06	094	30,95	089	30,09	083
Ліберія	32,25	095	31,49	093	30,33	089
Україна	32,52	096	32,46	102	31,16	101
Мавританія	32,54	097	31,65	094	29,09	072
Екватор	32,62	098	31,88	097	30,56	092
Ефіопія	32,82	099	35,11	110	50,17	150
Парагвай	32,97	100	32,40	099	33,32	107

Насправді Україні за орієнтир варто взяти динаміку Ефіопії (150 позиція в рейтингу 2018 року, 110 – 2019 року та 99 – 2020 року). Звісно, представники вітчизняних ЗМІ пам'ятають і гірші часи: 2011 року індекс свободи преси становив 46,83 (131 місце в рейтингу), а 2012 року – 54,00 (116 місце) [2]. Причиново-наслідкові зв'язки кризи політичної системи і свободи преси є очевидними.

Більшість ЗМІ в Україні перебуває в приватній власності, їх контролює вузьке коло заможних людей. Цілком закономірно, що власники ЗМІ використовують свій інформаційний ресурс для забезпечення особистих інтересів. Найпотужніші ЗМІ належать до концернів, здатних нав'язувати свої інтереси та цінності, власні “правила гри” іншим учасникам інформаційного простору [1, с. 144].

В ефірі програми “HARD з Влащенко” (від 17.12.19) на телеканалі ZIK журналіст і продюсер Юрій Молчанов заявив, що абсолютної свободи слова не існує, оскільки є власники медіа, є власники капіталів, на які функціонують медіа, тож нині, у сучасному цифровому медійному світі, головним мірилом, головним обмежувачем стає внутрішня відповідальність людини.

Після того як Національна рада з питань телебачення і радіомовлення більшістю голосів призначила перевірку телеканалу “Прямий” через некоректні та емоційно невірноважені висловлювання гостя студії на адресу Президента України, один із членів цієї ради в ефірі названого каналу (11.01.20) висловив свою позицію: “Це дуже дивно. Тому

що всі попередні чотири роки я працював в умовах, коли з більшості телеканалів лилася критика чинного президента, на той момент це був п'ятий президент України Петро Порошенко. Критика, яка дуже часто була емоційною, неконструктивною, яка мала формулювання доволі девіантні. Тобто це було неприйнятно. <...> Але такі висловлювання лунали з ефіру впродовж останніх років. І національна рада жодним чином ніколи не реагувала і не намагалася захистити Петра Порошенка від будь-якої критики, від будь-якої заяви <...> ми не можемо бути адвокатами публічної особи”.

Інформація діє на читачів сильніше тоді, коли в них більше внутрішньої готовності прийняти її. Якщо цієї готовності немає, то, за теорією когнітивного дисонансу, споживачі медійного продукту або відмовляють у довірі джерелу інформації, або просто блокують її, використовуючи солідніші, надійніші джерела. Наприклад, у стрічці новин на сайті ukr.net від 10 жовтня 2019 р. розміщено такі заголовки інформаційних матеріалів (правопис авторів збережено):

09:54 На пресс-марафон Зеленского **собрали** более 300 журналистов

10:05 На пресконференцію Зеленського **прийде** понад 300 журналістів

11:45 На пресмарафон до Зеленського **зголосилися** понад 300 журналістів

12:22 На пресс-марафон к Зеленскому **попросились** 500 журналистов

Тональність російськомовного заголовка (часовий проміжок – 2,5 години) різко змінюється: від “собрали” (між рядків слід читати, що організатори заходу доклали зусиль, щоб на ньому були присутні представники великої кількості видань) до “попросились” (ініціатива начебто йде від журналістів, відтак функція організаторів стає незрозумілою, оскільки це не родинне свято й не приватна вечірка); на таких заходах за участю перших осіб держави відповідні служби перевіряють усіх акредитованих, отже, “приріст” у 200 журналістів – свідома

брехня. В українськомовних заголовках уживання слів “прийде” (констатація наміру відвідати захід) та “зголосилися” (відповідь згодою на запрошення) не створює негативного ефекту, не принижує престижу професії журналіста. Як бачимо, засоби інформації так само поляризовані, як і решта українського суспільства. Зіткнення думок, переконань, вектори яких спрямовані в протилежні сторони, стає основним інформаційним конфліктом в інформаційному полі. Загострюється проблема моральності міркувань журналіста.

За даними звіту Human Rights Watch за 2019 рік, в Україні серед сфер діяльності найбільше порушень зафіксовано в журналістській роботі: середовище для ЗМІ залишається небезпечним, права журналістів порушують, їм перешкоджають у роботі, обмежують доступ на офіційні заходи, має місце пошкодження техніки, а самі журналісти отримують погрози. Зафіксовано щонайменше 11 випадків побиття журналістів, одного журналіста вбили. Однак це не є підставою для порушення основних принципів журналістської діяльності (збалансованості та неупередженості подачі інформації) в українському інформаційному просторі, представники ЗМІ мають дотримуватися професійних та етичних стандартів, виконувати вимогу достовірності інформації, її неупередженого подання.

Нині назріла потреба здійснювати моніторинг мови ЗМІ, щороку публікувати дослідження фахівців, зроблені постфактум, про достовірність поширюваної інформації. Це слугуватиме показником довіри, який громадянин зможе використовувати як підказку щодо етичного стандарту, досягнутого кожним окремим засобом масової інформації чи навіть кожним окремим журналістом.

Література

1. Підкуркова І. В. Рівень свободи преси як показник розвиненості демократії. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2019. № 2 (41). С. 142–151.

2. The World Press_Freedom_Index. URL : <https://rsf.org/en/world-press-freedom-index>

УДК 811.161.2'42 :821.161.2-3]:659.126

І. В. Масляєва

*аспірантка кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет*

ТОРГОВЕЛЬНІ ЗНАКИ ЯК ВИРАЗНИКИ ГЛЮТОНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ)

COMMERTIAL LABELS AS THE WORDS THAT EXPRESS GLUTONIC CULTURE (ON THE MATERIAL OF MODERN UKRAINIAN WOMEN'S PROSE)

У публікації з'ясовано лінгвокультурні особливості торговельних знаків, розкрито зміст поняття “кулінарний прагматонім”, окреслено особливості вживання прагматонімів у текстах сучасної української жіночої прози. Проаналізовано інокультурні й власне українські торговельні знаки.

Ключові слова: торговельний знак, прагматонім, кулінарний прагматонім, лінгвокультура.

The linguocultural features of the trademarks are clarified, the meaning of the term “culinary pragmatonym” is revealed, the peculiarities of the use of pragmatonyms in the texts of modern Ukrainian women's prose are outlined. Foreign and Ukrainian trademarks are analyzed.

Key words: trademark, pragmatonym, culinary pragmatonym, linguoculture.

Як відомо, сучасні глобалізаційні процеси засвідчують стирання меж між світовими кулінарними практиками, сприяють появі нових міждисциплінарних розвідок, що ґрунтуються на вивченні гастрономічних кодів тієї чи тієї етноспільноти загалом та на дослідженні лінгвокультурних особливостей глютонімів зокрема [1]. Відповідні культурні знаки репрезентують передовсім духовне надбання певної нації, а тому стають об'єктами зацікавлення таких суміжних наук, як етнолінгвістика, соціолінгвістика, психолінгвістика, лінгвосеміотика.

Неабиякої актуальності в цьому аспекті набувають і студіювання, присвячені описові кулінарних прагматонімів, які, своєю чергою, у науковій спільноті прийнято кваліфікувати

як різновиди власне прагматонімів, тобто номенів для позначення сорту, марки, товарного знака [2, с. 113].

Хоч найменування торговельних знаків і почали вивчати з кінця 60-х початку 70-х рр. ХХ ст., та наразі відповідні номени – це особливий вид лексичної системи сучасної української літературної мови, що маніфестує низку проблемних питань, які потребують розв’язання [3, с. 216].

Наприкінці ХХ ст. були закладені підвалини для подальших розвідок, що безпосередньо стосувалися аналізу кулінарних (гастрономічних, глютонічних) прагматонімів. Такі студії певною мірою активізувалися у ХХІ столітті, коли торговельні знаки почали досліджувати як невід’ємні форманти ономастикону. Але, на жаль, більшість наукових праць, у яких комплексно вивчено й описано саме кулінарні прагматоніми, належать до надбань зарубіжної лінгвістики. Так, Н. Мордвинова проаналізувала словесні товарні знаки алкогольних напоїв на матеріалі російської, чуваської, французької, італійської, іспанської, німецької та англійської мов, Є. Пушишева та А. Кулагіна – семантичні та структурні типи назв цукерок у російській мові. Найбільш значущою є дисертаційна праця Л. Єрмакової, у якій досліджено глютонічні прагматоніми на матеріалі російської й англійської мов із позиції лінгвокультурології. Вивчення ж українськомовного пласту торговельних знаків в аспекті глютонічної культури має фрагментарний характер і вимагає більш ґрунтовних напрацювань, оскільки лінгвісти висвітлюють лише окремі різновиди прагматонімів, пов’язаних із кулінарією: В. Желязкова дослідила семіотичну специфіку українськомовних чоконімів (назв шоколадної продукції), О. Приймак – особливості ономастичного словотвору у сфері термінології та номенклатури (на матеріалі кулінарної лексики).

Цілком очевидним є те, що в традиційному уявленні українців жінка постає берегинею й справжньою господинею, а відтак, доволі вмотивованим є активне вживання сучасними письменницями не лише глютонічних назв, а й кулінарних

прагматонімів. Саме тому вважаємо за потрібне здійснити лінгвокультурний опис відповідних прагматонімів, залучивши для аналізу тексти сучасної української жіночої прози, які репрезентують багатий фактичний матеріал.

Письменниці активно послуговуються кулінарними прагматоніми, що втілюють як українські реалії (є знаковими для носіїв української культури), так й іншокультурні (уможливають різне прочитання носіями тієї чи тієї етнокультури). З-поміж відповідних лексем можна диференціювати такі групи, як-от: 1) торговельні знаки солодошів (цукерок, тортів, жувальних гумок, льодяників); 2) торговельні знаки безалкогольних напоїв (води, йогуртів, чаю, кави); 3) алкогольних напоїв (вина, коктейлів, пива, шампанського, коньяку, горілки, лікерів).

До торговельних знаків солодошів уналежнюємо цукерки українського виробництва, які відомі далеко поза межами України завдяки активізації світових трейдингових відносин: *“Барбарис”* (2), *“Ведмедики на Півночі”* (2), *“Гулівер”* (2), *“Рачки”* (2), *“Асорті”* (2), *“Вечірній Київ”* (3); торти: *“Празький”* (3), *“Київський”* (3). Окрім того, деякі кулінарні прагматоніми містять топонімічний компонент, що дає змогу впізнати країну-виробника (*“Вечірній Київ”* (3), *“Київський”* (3) або країну, із якої походить рецепт приготування (*“Празький”* (3); знаки-ідеоніми, що вказують на найменування твору мистецтва та літератури (*“Гулівер”* (2), *“Ведмедики на Півночі”* (2). З-поміж кулінарних прагматонімів українського виробництва примітними є й ті, топонімічна назва яких указує на місце, де розташоване те чи те підприємство: *пиво “Чернігівське”* (3), *“Оболонь”* (3). До виразників української культури належать і торговельні знаки безалкогольних напоїв, неймінг яких є зрозумілим лише представникам українськомовної спільноти, оскільки потужності виробництва відповідних товарів зосереджені виключно в Україні й не забезпечують належний експорт продукції в іншокультурні держави (*розчинна кава “Галка”* (3), *зелений чай “Ява”* (3),

мінеральна вода “Миргородська” (3). Примітно, що семантичне та лінгвокультурне прочитання ускладнюють антропонімічні й топонімічні назви кулінарних прагматонімів. Так, товарний знак “Ява”, очевидно, походить від назви однойменного острова в Індонезії, який славиться своїми цейлонськими плантаціями або – від антропоніма, що позначає жіноче ім’я вигаданої (можливо, й дійсної) принцеси.

Авторки активно послуговуються іншокультурними кулінарними прагматонімами, витлумачення яких подекуди відсутнє в контексті, а про належність товарного знаку до тієї чи тієї продукції можна здогадатися лише за допомогою стрижневого компонента. Напр., пиво “*Old Speckled Hen*” (1, с. 74), “*London Pride*” (1, с. 74), “*Banks*” (1, с. 169) – популярні виробники алкогольних напоїв у Великобританії; “*Kirshbier*” (1, с. 96) – у Німеччині. Варто наголосити й на тому, що в аналізованих творах натрапляємо й на кириличне написання доволі відомих зарубіжних кулінарних прагматонімів, як-от: кола “*Куба лібре*” (1, с. 30), жувальна гумка “*Лав із*” (3), “*Чінзано*” (2), горілка “*Узо*” (2), пиво “*Хайнекен*” (2), “*Пенсі-кола*” (2), йогурт “*Ермігурт*” (2), лікер “*Моцарт*” (2), коньяк “*Хеннесі*” (2). Це свідчить передовсім про взаємозбагачення культур та популяризацію світових торговельних знаків серед представників тих чи тих етноспільнот. Хоч більшість відповідних кирилических назв є давно усталеними й зрозумілими, проте іноді такі номени можуть викликати явище культурного шоку або фрустрації, а відтак, доволі часто потребують певних довідкових знань. Напр., горілка “*Узо*” – торговельна марка й однойменна назва традиційної грецької горілки з додаванням анісу; “*Чінзано*” – італійська марка, що виготовляє вермути та винні напої. Однак варто наголосити: подекуди така довідкова інформація представлена й у межах контексту.

Отже, тексти сучасної української жіночої прози репрезентують багатий фактичний матеріал для дослідження глютонічних назв загалом й кулінарних прагматонімів зокрема.

Аналіз наявних лексичних одиниць дає змогу узагальнити: активне використання іншокультурних й власне українських торговельних знаків увиразнює той чи той етнічний лексикон, сприяє не лише взаємозбагаченню культур й кулінарних практик, а й крос-культурній комунікації в аспекті трейдингових відносин.

Література

1. Масляева І. В. Назви страв у сучасному художньому мовленні : структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти : дис. ... магістер. філол. наук : 10.02.01. Кривий Ріг, 2018. 100 с.
2. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. Москва : Наука, 1978. 201 с.
3. Янчишин А. М. Диференційні ознаки прагматонімів. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Вип. 9. 2015. С. 215–219.

Список використаних джерел

1. Мельник О. Ship life. Сім місяців добровільного рабства. Чернівці : Книги – XXI, 2018. 192 с.
2. Роздобудько І. Мандрівки без сенсу і моралі. Київ : Нора-друк, 2011. 192 с. URL : <https://www.rulit.me/books/mandrivki-bez-sensu-i-morali-read-356216-1.html>
3. Стрижевська Т. Ad Libitum. Київ : Смолоскип, 2014. 328 с. URL : https://www.e-reading.club/bookreader.php/1040014/Strizhevska__Ad_libitum.html

УДК 811.161.2'373:1

Т. М. Мішеніна*д. пед. н., проф., проф. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***СВІТОГЛЯДНІ ДЕТЕРМІНАНТИ САКРАЛЬНОЇ
ЛЕКСИКИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ
ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ****IDEOLOGICAL DETERMINANTS OF SACRED
VOCABULARY IN THE MODERN UKRAINIAN
HISTORICAL NOVEL**

У публікації розкрито світоглядні детермінанти сакральної лексики, яка функціонує в українському історичному романі Ліни Костенко “Берестечко” на рівні фонових біблійних знань про описувану історичну епоху.

***Ключові слова:** сакральна лексика, світоглядна детермінанта, історичний роман, інгерентний вислів, адгерентний вислів.*

The publication reveals the ideological determinants of the sacred vocabulary, which functions at the level of background biblical knowledge about the described historical epoch in the Ukrainian historical novel by Lina Kostenko “Berestechko”.

***Key words:** sacred vocabulary, ideological determinant, historical novel, inherent expression, adherent expression.*

На сучасному етапі розвитку лінгвокультурології увага до культурно-духовного життя актуалізує дослідження, пов'язані з релігійною тематикою, зокрема, предметом пильної уваги науковців є сакральна лексика, яка розглядається на основі теорії лексико-тематичного поля; як функціональна лексика в художніх творах (І. Бочарова, Н. Кочан, П. Мацків, Л. Пустовіт, М. Скаб). Лінгвістичний аналіз сакральної лексики, використаної у творі художньої літератури, передбачає не лише традиційне її вивчення на основі методів структурної лінгвістики, але й декодування художнього твору, що засвідчує герменевтики біблійної картини світу з урахуванням персонажного, темпорального і фокусного кодів історичної інформації.

Сакральна лексика, використовувана в художньому творі, реалізує естетику слова, оберненого до внутрішнього імперативу людини; визначає релігійно обумовлені особливості пізнання світу, які конструюють світ за певними поняттями-дескрипторами рекомендованого (“богоугодного”, правдивого) життя. Окрім особистої відповідальності за правильність / неправильність учинків, релігія окреслює закони розвитку суспільства, визначає перевагу відповідальності громадського діяча перед Богом, спрямовуючи історію контекстуально до біблійного етикету через призму як шляху Христа і філософських притч.

Зауважимо, що історичний художній текст відтворює релятивну релігійну картину світу, тому розуміння низки вчинків і рішень, які приймаються художніми персонажами (реальними історичними або прототипами), мають мотиваційну релігійну природу. В українському письменстві історичні романи репрезентують наскрізну релігійну модель світосприйняття, тому естетика сприйняття змалюваної реальності полягає насамперед у тому, що превалювання апеляції до сакрального витворює тогочасний середньовічний світ, коли накладалися як органічні релігійна і біографічна детермінанти.

Теоніми, функціональні в художньому просторі історичного роману Ліни Костенко “Берестечко”, відтворюють лексику в межах християнської концептосфери Бог, лінгвістична картина світу представлена категорією сакрального: *священна особа, богоугодна дія / учинок, священний предмет, священне місце, священний час*.

Моральний імператив ґрунтується на православному розумінні побудови світу, констатує сформоване протягом століть розвитку християнського православ'я мислення, не схильного до абстрактного філософського теоретизування, натомість актуалізує філософію життя, що вибудовується як своєрідна “драма людського життя” [3; 4].

Історичне тло, яке становить фонову інтерпретацію сакральної лексики, сягає доби козаччини (визвольна війна

1648-1654 років під проводом Богдана Хмельницького). Художньою особливістю історичного роману Ліни Костенко “Берестечко” є використання сакральної онімної лексики. Констатуємо художній прийом накладання біблійного контексту на тогочасну історичну українську реальність, де інгерентне значення переосмислюється, причому герменевтика сакральної лексики засвідчує найвищу міру віри у правдивість біблійного тексту на рівні інтеріоризації відповідних переживань. Причому інтеріоризація виявляється на рівні оцінювання відповідності біблійним настановам:

1. *Гріх / добродійна поведінка (у думках і зовні): Побійся Бога чи Аллаха, / чи ти кумису перепив* [2, с. 18]. Переступ Божих заповідей визначається як переступ моральний і поведінковий, важить на рівні із людськими законами і юридичними. Тобто чинний закон відповідає моральному кодексу, викладеному у Божих заповідях [5]. Таке розуміння дозволяє відтворити фоновий внутрішній діалог художнього персонажу часів XVII ст., де наявна апеляція до правди, яку містить біблійний текст.

2. Розуміння взаємозв’язку на рівні сакральності понять *земля (Батьківщина – Україна) – народ – Бог*. Визначаємо діалектичний зв’язок аналізованих понять на рівні цінностей. Земля є благословенною за умови віри в Бога: традиційно православний українець звертається до Бога з молитвою про захист рідної землі від ворог: *Молюся Пресвятій Покрові / благослови і пера, і шаблі! / Бо лиш народи, явлені у Слові, / достойно жити можуть на землі* [2, с. 94]; *Я маю дім і церкву Ілїї. / Маєток маю, землю свою отчу* [2, с. 96]. Релігійний світогляд визначає кореляцію на рівні: *гетьман / громадянський обов’язок, патріотизм*. Образ гетьмана позначений такими характеристиками: набожність, справедливість, відданість Батьківщині [1].

3. Традиція буття через сакральний діалог – моління, традиція сповідання образу, який утілює духовний і душевний сакральний ідеал: *І Мати Божя дивиться з іконки* [2, с. 51].

4. У романі “Берестечко” на рівні фонових знань подано адгерентне розуміння *Месії*, в художньому мовленні реалізується у значенні “той, у кому бачать рятівника, визволителя”: *І три зорі дивитимуться в ясла. / І Україна ждатиме Месії* [2, с. 136]. Інгерентна інтерпретація звільнення з багаторічної неволі накладається на український історичний контекст, намагання авторки передати трудну путь до віднайдення самобуття, розуміння цінності і створення власної історії: *Мойсей народ свій вів через пустелю* [2, с. 121].

В історичному романі Ліни Костенко “Берестечко” теонімні мовні одиниці використовуються на рівні інгерентного й адгерентного художнього фону, що уможливорює контекстуальне подання української історії. Фонова герменевтика дає змогу відтворити тогочасний світогляд, який полягає в розумінні Божественного як невинної духовної праці. Художнє фотографічне зіставлення сучасного й тогочасного переживання сакральності матерії Божественного створює естетику сучасного українського історичного роману, засвідчує православні традиції світосприйняття як єдино правильний шлях моделювання життя людини, розвитку держави. Простежуємо на рівні лінгвофілософії релігійну світоглядну детермінанту українського історичного розвою, позначену внутрішнім сподвижництвом і градаційною рамкою, яка має основою аналітичне поєднання інгерентне й адгерентне узагальнення.

Література

1. Козацька держава. *Історія української культури* / за заг. ред. І. Крип'якевича. Київ : Либідь, 2020. С. 151–162.
2. Костенко Л. В. Берестечко : історичний роман. Київ : Либідь, 2010. 232 с.
3. Мацьків П. Поняттєве поле Бог у лінгвістичній картині світу. *Бог в українському мовному просторі* : монографія. Дрогобич : Коло. С. 187–270.
4. Скаб М. В. Історична змінність мовного вираження українського концепту ДУША. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2006. № 2. С. 239–244.
5. Скаб М. В. Християнське уявлення про душу людини крізь призму української мови. *Християнство й українська мова* : матер. наук. конф. Львів : Вид-во Львівської Богословської Академії, 2000. С. 273–278.

УДК821.161.2 – 1.09:811.161.2'42Стус

І. М. Онікієнко

*к. філол. н., доц., доц. кафедри української та світової літератур
Криворізький державний педагогічний університет*

**ЛЕКСИКО-ІНТОНАЦІЙНА СТРУКТУРА ВИРАЖЕННЯ
ІРРАЦІОНАЛЬНИХ СТАНІВ ЯК ПЕРЕДБАЧЕННЯ ВЛАСНОГО
ШЛЯХУ В ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ В. СТУСА “ПАЛІМПСЕСТИ”**

**LEXICAL-INTONATIONAL EXPRESSION STRUCTURE OF
IRRATIONAL STATES AS A PREDICTION OF ONE'S OWN WAY
IN THE POETIC COLLECTION OF VASYL STUS “PALIMPSESTS”**

У публікації репрезентовано авторську міфологію В. Стуса та лексико-інтонаційні особливості її вираження. Здійснено аналіз ірраціональних станів, наявних у хронотопі сновидінь.

Ключові слова: інтуїтивне самоосягнення, трансцендентність, міфологема шляху, градація, оксиморон.

The publication communicates the mythology of Vasyl Stus and lexical-intonational features of its expression. The analysis is carried out based on the irrational states, and is expressed in the chronotope of dreams.

Key words: intuitive self-comprehension, transcendence, path mythology, gradation, oxymoron.

Інтуїтивне осягнення в системі модернізму означає проникнення у трансцендентність – можливість сягнути за межу видимого, бачити потойбічне. Інтуїція маркує герменевтичне мистецтво, до різновидів якого належить і поетична творчість Василя Стуса. Поезія митця концентрує низку ключових векторних характеристик: філософічність, міфологізація, універсальність, позачасовість. Найавторитетнішим дослідником ірраціональних тенденцій в модерній українській літературі є І. Набитович, що пов'язує ірраціональні переживання з категорією *sacrum*'у. Стосовно містичних віршів В. Стуса періоду ув'язнення, де поет міфологізує власне життя, витворюючи корелятивну пару поет / Христос, найбільшими напрацюваннями в цьому напрямку є есе К. Москальця “Страсті

по Вітчизні” та стаття В. Івашка “Міф про Василя Стуса як дзеркало шістдесятників”.

Метою праці є здійснення аналізу лексико-інтонаційних особливостей вираження ірраціональних станів на означення власного шляху в поетичній збірці В. Стуса “Палімпсести”.

Неокресленість межі між матеріальним і духовним (божественним) світом, профанним і сакральним розмиває будь-які межі між спогадами минулого й передбаченнями майбутнього, миттєвістю та вічністю, життям і смертю. У В. Стуса відсутність межі втілилася в особливу філософію життя – “зникоме розцвітання” [4, с. 356].

Прояв внутрішньої сили, недосяжний раціональному розумінню, стає своєрідним провидінням, передбаченням шляху, що є єдино правильним. Обраний не розумом, а серцем, цей містичний шлях у віршах поета пов’язаний із концептом “доля”. Де б ця творча сила не з’явилася, вона має характер одкровення.

У віршах В. Стуса періоду ув’язнення лексико-інтонаційні засоби слугують вираженню певних таємних речей, які не можна ні передати словами, ні досягнути розумом, а між тим вони виступають найбільш повним способом пізнання свого життєвого шляху й інтуїтивного самоосягнення, яке завжди доповнює божественне призначення.

Міфологема шляху розгортається в багатьох варіантах збірки “Палімпсести”. У вірші “Мені зоря сіяла нині вранці” через авторські мовні новоутвори виражено новий сенс життя ув’язненого поета, який полягав, відповідно до вчення його учителя Г. Сковороди, у духовному самовдосконаленні: жити є “самособоюнаповнення” [5, с. 47].

Містичний перехід межі описано у вірші, де міфічний фенікс переносить поета від людських сваволь в “ясні чертоги”. Можемо спостерігати як шляхом градації та лексичного прийому нарощування смислів категорія буття набуває універсального змісту і зазнає трансформацій від буття до небуття і до “всєбуття” (*Ще кілька літ – і увірветься в’язь...*).

Поетика В. Стуса на означення ірраціональних станів скрізь має оксиморонне значення як поєднання непокєднуваних смислів, як дуальність усіх таємних речей, їх двокрайність. Так, у названому вірші, прагнучи екзистенційної свободи, яку дає “всебуття”, поет одночасно почуває його “нестерпність”, адже задля свободи належить перейти кульмінаційний момент смерті. Своє майбутнє воскресіння й безсмертя бачить у власній творчості. Тому хронотоп поетичного простору збірки охоплює теперішнє, де чекає біда, та майбутнє, де здійсниться щастя.

Самоозначення поета містить майже демонічний образ птаха – *“кривокрилий круком крячу”*. Алітерація на “к” передає трагічне голосіння над своєю долею, передбачення біди. За допомогою градації й дорощування смислу лексеми поет означає свій шлях через категорію універсальності, що об’єднує всі життєві смисли: *“дорога вседороги / всенезустрічі – всегону”* (“Кривокрилий птах: коротке...”)

Важливим елементом стусівської поетики, а відтак і часопросторової організації його віршів є сновидіння, які виражають поетові роздуми про природу часу. Оскільки реальність трагічна, поет занурюється у спогади і накликає сни. Це занурення в підсвідоме завжди є нібито продовженням реального існування. В. Стус інтонаційно урізноманітнює вірш, відшукуючи органічний пластичний символічний образ. Ключові з них – свіча й свічадо, що відбивають біль за втраченим минулим, дорогоцінність якого виражено метафорою “діамантом”. Свічадо накопичує все пережите, тим і дороге поетові.

Драматично-загострене сприйняття світу позначилося на інтонаційно-синтаксичних особливостях віршів поета. Ламкий та імпульсивний ритм, інтонаційні злети і значущі паузи, еліптичні конструкції, градації, підсилені анафорою, передають психологічні стани, пов’язані із семантикою голосінь, заламування рук, розпуки. Названі лексико-інтонаційні засоби визначають ірраціональне підґрунтя поезії В. Стуса. Водночас символічно-міфологічні образи викорінюють національну

закомплексованість, провінційність, містять універсальні смисли, адже ірраціональне відчуття смерті долається утвердженням власного творчого безсмертя.

Ця праця є фрагментом дослідження міфопоетики письменника. Окреслені в ній питання становлять особливий інтерес в сучасному літературознавстві та потребують детальнішого вивчення.

Література

1. Івашко В. Міф про Василя Стуса як дзеркало шістдесятників. *Світовид*. Липень-вересень 1994. Число III (16). С. 104–120.
2. Москалець К. Страсті по Вігчизні. *Людина на крижині*. Літературна критика та есеїстика. Київ : Критика, 1999. С. 209–254.
3. Набитович І. Універсум *sacrum*'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму) : монографія. Дрогобич-Люблін : Посвіт, 2008. 600 с.
4. Стус В. Твори : у 4 т. 6 кн. Т. 4 : Повісті та оповідання. Літературна критика. Публіцистичні листи. Львів : Просвіта, 1994. 543 с.
5. Стус В. Твори : у 4 т. 6 кн. Т. 3. Кн. 1: Палімпсести. Львів : Просвіта, 1999. 485 с.

УДК 811.161.2.373

О. А. Остроушко

к. філол. н., доц., доц. кафедри англійської мови з методикою викладання
Криворізький державний педагогічний університет

СЕМАНТИКА МІРИ І КІЛЬКОСТІ В ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ КУЛІНАРНИХ РЕЦЕПТІВ

SEMANTICS OF MEASURING AND QUANTITY IN TEXTS OF MODERN CULINARY RECIPES

У публікації охарактеризовано особливості реалізації семантики міри й кількості в сучасних українсько-, англо- та російськомовних текстах кулінарних рецептів.

Ключові слова: кулінарний рецепт, семантика, міра, кількість.

The publication deals with peculiarities of actualization of semantics of measuring and quantity in modern Ukrainian, English, and Russian culinary recipes.

Key words: culinary recipe, semantics, measuring, quantity.

Сучасний кулінарний дискурс, під яким розуміємо спілкування у сфері, пов'язаній із процесом приготування й споживання їжі, характеризується динамічністю, мультидискурсивністю, розмаїтістю жанрових форм. Центральним жанром, на наш погляд, залишається жанр кулінарного рецепта, який також зазнає модифікацій як у своїй структурі, так і смислового наповненні. Вагомим чинником, який впливає на подібні зміни, виступає модифікація самої сфери спілкування, пов'язана передусім з інформатизацією та розвитком віртуального комунікативного середовища. Кулінарний сайт як своєрідний віртуальний аналог кулінарної книги, онлайн-зібрання кулінарних рецептів виявляється загальнодоступним джерелом інформації, до якого може звернутися будь-хто, будь-де і в будь-який час за умови наявності технічних і технологічних можливостей.

Кулінарний рецепт на віртуальних сторінках кулінарного сайту, з одного боку, зберігає традиційну структурно-семантичну

будову (найменування, перелік інгредієнтів, опис дій), з іншого, – ускладнює й розширює її (вступна частина, загальна інформація, коментарі, уточнення, побіжні зауваження, розповіді тощо). Багато текстів мають яскраві відбитки авторського “Я”.

Категорії кількості й міри належать до фундаментальних універсальних філософських категорій, які мають своєрідний набір мовних засобів вираження [3]. Дослідження вияву різноаспектних кількісних відношень у мові має в лінгвістиці доволі тривалу історію: кількісність, зокрема, вивчали В. Акуленко, І. Бодуен де Куртене, С. Баранова, С. Бронікова, В. Дмитрик, С. Жаботинська, І. Кобякова, О. Медвідь, Е. Сепір, С. Шабі, С. Швачко та ін.

Семантика міри й кількості є необхідним смисловим компонентом рецептурного кулінарного тексту. Мета нашої розвідки – виявити й систематизувати семантичні компоненти кількості й міри в сучасних рецептурних кулінарних текстах. Матеріалом стали тексти рецептів із кулінарних сайтів: українськомовного <https://klopotenko.com>, англійськомовного <https://allrecipes.com>, російськомовного <https://www.russianfood.com>.

Кількісна семантика виражається передусім у структурному компоненті тексту рецепта “перелік інгредієнтів”. У рецептах не просто визначається, які саме інгредієнти потрібно взяти, а вказується їхня кількість чи визначається певна частина: - ½ кг Молода картопля - 50 г Вершкове масло (чи рослинна олія) – 5 гілочок Кріп - 1-2 ст. л. Оцет - за смаком Сіль (Молода картопля з кропом), - 3 tablespoons soy sauce - 1 tablespoon honey – 1 tablespoon vegetable oil - 1 teaspoon lime juice – 1 teaspoon chopped garlic - 4 skinless, boneless chicken breast halves (Key West Chicken), - Клубника – 3 кг - Сахар – 4 кг - Спирт – 100 г - Кислота лимонная – 1 ст. ложка (“Королевское” варенье из клубники). Як бачимо, експлікується значення означеної та приблизної кількості. Засобами вираження виступають головне числівниково-іменникові словосполучення. Типовим є використання мезуративів, а також інших лексем зі значенням “одиниця виміру”, причому їх уживання доволі часто виявляє

національно-культурні відмінності: *1 pound tri-color baby potatoes (red, gold, and purple), rinsed and drained (Pan-Roasted Marble Potatoes)* – 1 фунт дорівнює приблизно 454 г. Якщо типовим вимірником із тематичної групи назв посуду для українськомовного кулінарного дискурсу є *склянка*, для російськомовного – *стакан* (щоправда, й українськомовний контент не позбавлений цієї лексеми), то для англійськомовного середовища такою мовною одиницею є *cup* “чашка”: - *1 склянка Молоко* - *1 склянка Борошно (Бурякові панкейки з крем-сиром)*, - *½ cup white wine* - *4 cups vegetable stock* - *1 cup cherry tomatoes, halved (Asparagus Risotto)*, - *Кефир* – *1 стакан* - *Варенье* – *1 стакан (Пирог “Бабушкин секрет”)*. Для називання невизначеної малої кількості певних інгредієнтів – як правило, це сіль, перець, приправи, духмяні трави тощо – в усіх трьох лінгвокультурах уживають особливі лексеми-вимірники або усталені сполуки: - *1 дрібка Кориця* – *1 дрібка Сіль* – *1 дрібка Перець (Суфле із сиру)*, - *1 pinch garlic powder* – *1 pinch onion powder (Quick & Crispy Home Fries)*, - *Сода* – *на кончику ножа* - *Соль* – *1 щепотка (Печенье сметанное)*.

Семантика приблизної кількості виражається зазвичай поєднанням двох числівників: - *Сыр твердый* – *150-200 г* - *Чеснок* – *2-3 зубчика (Салат “Весенний бриз”)*. Типовим є уживання приєднано-іменникових конструкцій за смаком, *to taste, по вкусу*, які, по суті, “прив’язують” об’єктивні кількісні виміри інгредієнта до суб’єктивної сфери відчуття смаку кулінара – як автора рецепта, так і читача, того, хто буде за цим рецептом готувати страву: - *за смаком Сіль, перець (Паста з білими грибами)*, *salt to taste (Basil Pesto Bread Rounds)*, - *Петрушка свежая* – *по вкусу* - *Соль* – *по вкусу* - *Черный перчик молотый* – *по вкусу (Фритатта самая простая)*. Відзначимо, що в англійськомовному кулінарному дискурсі подібні конструкції поширені значно менше, вони можуть виступати альтернативою для точно вираженої кількості: *¼ teaspoon ground cayenne pepper, or to taste (Cheddar Cheese Nippers)*, *1 teaspoon ground black pepper to taste (Unbelievable Chicken)*.

Важливою семантичною складовою тексту кулінарного рецепта, яка отримує кількісну характеристику, є часова площина. Виокремлюємо кількісні параметри тривалості виконання певної дії: *Zaparpte kuskus ... i дайте йому настоятися 5 хвилин під кришкою (Філе хека на подушці з кускусу та овочів), Bake in preheated oven for 20 to 25 minutes (Cocktail Meatballs)* – та загального обсягу часу, необхідного для приготування страви чи для окремих етапів: - *Час підготовки 30 хвилин - Час приготування 7 хвилин (Соус бешамель на бульйоні), - Prep: 20 mins - Cook: 15 mins - Additional: 1 hr 5 mins - Total: 1 hr 40 mins (Fried Mozzarella Puffs), 50 мин (Мясные зразы с яйцом)*. Кількісно-темпоральний параметр виявляється важливим настільки, що може ставати акцентованим семантичним компонентом назви страви: *Ситна закуска за 5 хвилин, 5 Hour Beef Stew, Домашние бургеры (за 15 минут)*.

Кількісна семантика виявляється в описово-інструктивній частині, де йдеться про поділ інгредієнтів. Вихідний компонент ділиться на певні частини, причому семантично вагомими виявляється як їхня визначена точно або приблизно протяжність, так і їхня форма: *Сир фета поріжте плоскими шматочками товщиною не більше 5 мм (Курячий рулет зі шпинатом і горіхами), Cut the baguette into 3/4-inch slices (Double Tomato Bruschetta), Делаем из теста колбаску и делим на 12 равных частей (Пышки со сметаной)*.

Кількісні характеристики отримують температурні параметри приготування страви: *Випікайте пиріг у духовці з температурою 180 градусів протягом 45 хвилин (Пиріг на кефірі з вишнею), Preheat the oven to 400 degrees F (200 degrees C) (Rat (Rosemary, Ancho, Molasses) Wings), Поместить в разогретую до 180-190°C духовку ... (Бисквит буше)*. При цьому для приготування страв у духовці або в мультиварці тексти рецептів містять інформацію про точну або приблизну температуру, тоді як для більшості інших рецептів уживаються усталені вислови на зразок “на (якому?) вогні”: *Перекладіть сало в жаровню і трохи обсмажте на маленькому вогні (Бограч), На сухой сковороде*

слегка обжарить муку, на среднем огне, помешивая, около 2-3 минут (Жюльен с курицей и шампиньонами).

Ще одним обов'язковим компонентом із кількісною семантикою в досліджених текстах виявився смисловий елемент із блоку загальної інформації про рецепт, який ми умовно назвали “кількісність готової страви”. Ідеться про кількість порцій в українськомовному та російськомовному контенті: *Порції 2-4 (Вівсянка з гарбузом)*, а в англійськомовному – про кількість порцій та про різнопланову інформацію щодо вимірності готової страви, яка узагальнюється лексемою *yield* – “кількість видобутого (виробленого) продукту”: *Servings: 4 Yield: 4 sandwiches (Copycat Fried Chicken Sandwich)*, *Servings: 12 Yield: 12 servings (Red Skinned Potato Salad)*.

Міра як філософська категорія демонструє нерозривний зв'язок якості й кількості, визначає межу, за якою накопичення кількісних змін спричиняє появу нової якості [1, с. 7; 2, с. 143]. Семантика міри в текстах кулінарних рецептів стосується якісно-ознакових параметрів предметів та дієвості, виражається різними мовними одиницями (прикметниками, прислівниками, прийменниково-іменниковими сполуками, підрядними частинами у складних реченнях): *Курячі ніжки ... запечіть в духовці до готовності (Курячі ніжки в пікантному соусі), Возвращаемся к рыбе, которую добротнo смазываем сметанным соусом... (Горбуша, запеченная в духовке)*.

Проведені спостереження дають змогу висновкувати, що кулінарні рецепти виступають чудовою демонстрацією діалектичного взаємозв'язку кількості, міри та якості: отримання готової страви як нової сутності з певним набором нових якісних характеристик напряду залежить від кількісних параметрів вихідних інгредієнтів, їхнього співвідношення, послідовності, тривалості й інтенсивності виконуваних дій, кількісних часових характеристик дій та процесів тощо. Семантика міри й кількості виявляється в різних смислових площинах рецептурного тексту: предметному, дієвому, темпоральному, – а засоби її вираження засвідчують у низці прикладів національно-культурну специфіку.

Література

1. Баранова С. В. “Філософія” кількісно-якісних відношень. *Філологічні трактати*. 2012. Т. 4, № 2. С. 5–10.
2. Крюченко Ю. Ю. Поняття про категорію міри та ступеня в сучасній українській літературній мові. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 12. С. 143–146
3. Шабі С. В. Генеза категорії кількості в лінгво-філософському аспекті. *Лінгвістичні дослідження*. 2012. Вип. 33. С. 140–146.

УДК 81'373.23(477+477.62)

Р. М. Падалка

*к. філол. н., доц., доц. кафедри української мови та літератури
Донбаський державний педагогічний університет*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЗВИЩ ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІЦЕЮ М. СЛОВ'ЯНСЬКА

FUNCTIONING OF SURNAMES OF SLOVYANSK PEDAGOGICAL LYCEUM

Досліджено основи прізвищ суб'єктів навчально-педагогічної діяльності педагогічного ліцею м. Слов'янська, проаналізовано їх значення, що уможливило визначення ресурсів, за рахунок яких установлювалася певна антропонімічна система.

Ключові слова: антропонім, відпелятивні прізвища, семантика, номен, прізвищева система

The basics of the surnames of the subjects of educational and pedagogical activity of the pedagogical lyceum of Slovyansk are investigated, their significance is analyzed, which enables the determination of resources, due to which a certain anthroponymic system was established.

Key words: anthroponym, appellation surnames, semantics, nomen, surname system.

Аналіз семантики твірних основ, як відомо, сприяє визначенню ресурсів, за допомогою яких усталилася певна антропонімічна система тенденцій її розвитку, на чому неодноразово наголошували науковці (Б. Близнюк, Г. Бучко, І. Кравченко, Л. Кравченко, В. Познанська, Ю. Редько, І. Фаріон, П. Чучка, С. Шеремета, Р. Падалка та ін.). Такий підхід дає змогу схарактеризувати лексеми, які в сучасній мові вийшли з ужитку, але збереглися в антропоосновах. Окрім того, саме етимологія прізвища зазвичай визначає мотивацію найменування.

Прізвищеві форманти, впливаючи на семантику антропонімів, дають більш повну картину семантичних прізвищ загалом. Ми розглядали лише твірну базу номенів,

розподіливши їх на такі семантичні групи, як-от: антропонімні (відтопонімні, відіменні) та відапелятивні.

1. Прізвища з власним іменем в основі: *Андрєєва* ← Андрій; *Бакуменко* ← Бакум; *Войцеховська* ← Войцех; *Григоров* ← Григiр; *Даниленко* ← Данило і т. ін.

2. Відапелятивні назви, похідні від назв:

- птахів (чайка > прізвисько *Чайка* > прізвище *Чайченко*): *Соколов, Соловійов, Сорокін* і т. ін.;

- тварин (коровка > прізвисько *Коровка* > прізвище *Коровкіна*): *Зайцева, Зубрицька* і т. ін.;

- їжі (борщ > прізвисько *Борщ* > прізвище *Борщова*): *Кулешова* і т. ін.;

- занять, професій (швець > прізвисько *Шевченко* > прізвище *Шевченко*): *Казначєєв, Кузнецов, Морякова, Гончаров* і т. ін.;

- національного й етнічного походження (плем'я бої > населення Карпат бойки > прізвисько *Бойко* > прізвище *Бойко*);

- посад, соціальної належності (козачок > прізвисько *Козачок* > прізвище *Козачок*): *Панов* і т. ін.;

- частин тіла: (голова > прізвисько *Головашкін* > прізвище *Головашкін*): *Черепня* і т. ін.;

- рослин: (крапива > прізвисько *Крапівіна* > прізвище *Крапівіна*): *Дубініна, Хмельова* і т. ін.;

- конкретних предметів: (колесо > прізвисько *Колєсніченко* > прізвище *Колєсніченко*): *Колодiй, Колоколова* і т. ін.;

- одягу: (бунда > прізвисько *Бундюк* > прізвище *Бундюк*): *Чугаєва* і т. ін.;

- явищ природи: (грим > прізвисько *Громова* > прізвище *Громова*): *Морозов* і т. ін.;

- зовнішніх ознак: (балабан > прізвисько *Балабан* > прізвище *Балабан*): *Гладиш, Куценко* і т. ін.;

- дій, процесів: (колотити > прізвисько *Колотій* > прізвище *Колотій*): *Острижна, Верещєга* і т. ін.;

- за фізичним / психічним станом:(горб > прізвисько *Горбачова* > прізвище *Горбачова*): *Щербакова, Глушко* і т. ін.;
- родинними зв'язками: (баба > прізвисько *Бабенко* > прізвище *Бабенко*): *Бабкіна, Діденко* і т. ін.;
- місця проживання: (Донець > прізвисько *Донченко* > прізвище *Донченко*): *Коломісць, Кутелія* (плоскогір'я) і т. ін.

Аналіз прізвищ Слов'янського педагогічного ліцею Донецької області початку ХХІ століття дав змогу дійти таких висновків.

Антропонімкон Слов'янського району Донеччини пройшов довгий і складний шлях розвитку, проте лексеми, що стали прізвищами, функціонували в мові задовго до закріплення їх у ролі обов'язкових спадкових найменувань [5].

Значна частина прізвищ українського населення Слов'янщини утворена від слов'янських автохтонних і християнських імен, а також прізвиस्क, які до свого закріплення в ролі прізвищ виконували різні функції: одні були власними особовими іменами, інші – власними прізвишковими іменами, спадковими чи індивідуальними прізвишками. Популярні імена мали значну кількість варіантів, які лягли в основу багатьох прізвищ, що утворили антропонімні парадигми [5].

За характером твірних основ досліджувані прізвища розподілено на відапелятивні (251 позиція) та відіменні (56 позицій). Відапелятивні прізвища утворені семантичним способом через семантичну антропонімізацію апелятивів; прізвища, утворені на базі інших прізвищ, демонструють морфологічний спосіб із використанням суфіксації. В основі найпоширеніших прізвищ лежать назви найдавніших, найважливіших і найнеобхідніших для життя людини явищ і понять: колір, розмір, форма, ознака, частина тіла, назви домашніх тварин, дерев тощо. Це питома лексика української мови, коріння якої сягають праслов'янської епохи.

Прізвищева система Слов'янського педагогічного ліцею Донецької області становить органічну складову

східноукраїнського ареалу й разом із ним вливається в загальну українську антропонімну систему.

Література

1. Булава Н. Ю. Сучасні українські прізвища північної Донеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2005. 20 с.
2. Бурячок А. А. Правописний словник імен і найпоширеніших прізвищ. Київ : Манускрипт, 1996. 106 с.
3. Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Прізвища Дніпропетровського Припоріжжя : словник. Дніпропетровськ : Пороги, 2003. 269 с.
4. Новий словник української мови : у 3 т. / Яременко В. В., Слипушко О. М. 2-е вид., випр. Київ : Аконіт, 2007. 296 с.
5. Падалка Р. М. Динаміка прізвищ Донецької Слов'янщини : монографія. Київ-Дніпропетровськ : АНВОУ, 2010. 276 с.

УДК 811.111(07)

О. О. Пальчикова*к. пед. н., доц., доц. кафедри англійської філології
Криворізький державний педагогічний університет***РОЛЬ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО КОМПОНЕНТА
У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ****THE ROLE OF CULTURAL COMPONENT
IN ENGLISH TEACHERS' TRAINING**

У публікації обґрунтовано важливість урахування культурологічного компонента у підготовці вчителів англійської мови; з'ясовано, що у фразеологізмах найбільш яскраво відображено соціокультурні реалії, притаманні різним етносам; подано приклади інтерпретації сталих словосполучень на занятті.

Ключові слова: культурологічний компонент, підготовка учителів англійської мови, мультикультурний простір, фразеологізми.

The publication substantiates the importance of taking into account the cultural component in course of English teachers' training; states that phraseological units most vividly reflect the socio-cultural realities peculiar to different ethnic groups; sets the examples of interpretation of set expressions in class.

Key words: cultural component, English teachers' training, multicultural space, phraseological units.

У сучасному мультикультурному освітньому просторі відбувається взаємообмін не лише мовним, а й культурним досвідом, що передбачає прийняття світобачення, традицій, звичаїв, особливостей поведінки нетотожних культурних спільнот задля уникнення непорозумінь та бар'єрів під час спілкування у різних сферах життєдіяльності. Своєю чергою, урахування культурологічного компонента у процесі підготовки вчителів англійської мови уможливило розуміння мовних явищ, що різняться в рідній та іноземній мовах через з'ясування історичної, культурної, філософської спадщини, відображених у мовній картині світу носіїв.

Найбільш яскраво культурний складник віддзеркалено у фразеологізмах. І. Огієнко наголошував: “добірна національна фразеологія – душа кожної мови, сильно її красить і збагачує” [3, с. 15]. “У фразеологізмах часто міститься метафоричний елемент, <...> їх не можна перекладати дослівно, <...> у багатьох випадках вони мають явно виражене національне забарвлення, <...> фразеологічні одиниці часто не мають абсолютних відповідників в іншій мові”, – зазначає О. Бондаренко [2, с. 271–277]. Підтримуємо погляди науковців та вважаємо, що ключовим завданням під час засвоєння фразеологізмів є формування в студентів навичок розрізнення і правильного вживання сталих конструкцій з неоднаковим стилістичним забарвленням, розуміння контекстуальної зумовленості їх. Наведемо приклади тлумачення фразеологізмів.

Так, ключове місце в британській культурі відведено кухні, а одним із найвідоміших атрибутів сніданку є бекон, що зазвичай подають із яйцями та ковбасками. Відтак фраза *bring home the bacon* (досл. *принесити додому бекон*) має кілька варіантів перекладу: *досягти успіху / заробляти на хліб із маслом / бути годувальником сім'ї*. Витоки ідіоми сягають XII століття та пов'язані з традицією нагородження “половинкою” бекону (половина свинної туші) тих пар, які можуть присягнути, що не сперечалися протягом року і одного дня. Походження фразеологізму ґрунтується на історії місцевої пари, яка в 1104 році вразила пастора своєю шлюбною відданістю настільки, що він нагородив їх означеним призом. Сьогодні традиція проходить один раз на чотири роки у місті Грейт-Данмоу (Велика Британія), де пари демонструють глибоку прихильність одне одному та змагаються за нагороду [5]. Отже, бекон здавна був символом достатку, бо сніданок з беконом міг дозволити собі не кожен британець; нині асоціюється з обсягом коштів, необхідних для забезпечення заможного життя.

Загальновідомо, що погода у Великій Британії непередбачувана, мінлива та дощова, що вплинуло на формування таких рис характеру британців, як урівноваженість,

стриманість, іронічне ставлення до навколишніх подій і вчинків, та знайшло відображення у мовній картині світу. Фразеологізм *to keep money for a rainy day* (досл. *зберегти гроші для дощового дня*) означає *відкладати гроші на “чорний день”* та сягає середини 1500-х років, коли його було вперше згадано в італійській п’єсі А. Грацініні *La Spiritata* (Одержима). Пізніше твір було перекладено на англійську мову і перейменовано в *Bugbears* (Хобгобліни): *Would he have me kepe nothing against a raunye day? (Would he have me keep nothing for a rainy day? – Він доручив би мені нічого не відкладати на “чорний день”?)*. Отже, словосполучення *rainy day* (досл. *дощовий день*, в перекладі “чорний день”) асоціюється зі скрутними погодними умовами, хмарним небом, а фразу *to keep money for a rainy day* вживають, коли ситуація вимагає збереження коштів та витрати їх у разі нагальної потреби [4].

Отже, як бачимо, дослівний переклад англійських фразеологізмів та їх українських еквівалентів різняться, що пояснюється нетотожним історичним підґрунтям, відмінними кліматичними умовами, несхожим способом мислення тощо.

Література

1. Бакум З. П., Пальчикова О. О., Костюк С. С. Навчання іноземних мов: крос-культурний підхід : монографія. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2019. 288 с.
2. Бондаренко О. М., Радзівська О. В. До проблеми перекладу англійських фразеологізмів. *Система і структура східнослов’янських мов : зб. наук. праць*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 3. С. 271–277.
3. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. Київ : Наша культура і наука, 2001. 440 с.
4. Rogers J. *The Dictionary of Cliches*. New York : Ballantine Books, 1992. 305 p.
5. *The Phrase Finder*. URL : <https://www.phrases.org.uk/meanings/bring-home-the-bacon.html>

УДК 378.14:81

М. І. Пентиліук*д. пед. н., проф., проф. кафедри мовознавства
Херсонський державний університет***СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ КОГНІТИВНО-
КОМУНІКАТИВНОЇ МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ****MODERN APPROACHES TO IMPLEMENTATION OF
COGNITIVE-COMMUNICATIVE MODEL OF FUTURE
PHILOLOGISTS' TRAINING**

Розкрито сутність когнітивно-комунікативної моделі підготовки майбутніх філологів, учителів-словесників та визначено й схарактеризовано найголовніші сучасні підходи до її реалізації.

Ключові слова: когнітивно-комунікативна модель, підходи до навчання мови, мовна особистість, мовленнєва діяльність.

The publication reveals the essence of the cognitive-communicative model of training of future philologists. The most important modern approaches to its implementation are identified.

Key words: cognitive-communicative model, approaches to language learning, language personality, speech activity.

В умовах реформування освіти в Україні важливим завданням є організація освітнього процесу у вищій школі й підготовка висококваліфікованих фахівців. Одним із найважливіших завдань є застосування сучасних підходів до реалізації особистісного навчання студентів, спрямованого на вдосконалення освітнього процесу у виші та якісної професійної підготовки майбутніх філологів, учителів-словесників. Специфіка вищої школи вимагає моделювання цього процесу, а стрижневим елементом його є когнітивно-комунікативна модель, що забезпечує як загальний професійний рівень становлення фахівця, так і низку компетентностей, якими він має оволодіти.

Проблема професійних компетентностей майбутнього філолога цікавить багатьох сучасних лінгводидактів (А. Богуш,

Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Дроздова, О. Любашенко, А. Нікітіна, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як). У своїх працях вони торкаються різних підходів до навчання, як традиційних, так і новаційних.

Моделювання освітнього процесу спрямовано на ефективну організацію навчання. Під моделлю розуміємо образ об'єкта, а під моделюванням – процес створення цього образу. До чинників, що визначає та чи та модель навчання, зараховуємо соціально-історичні (реалізація закону “Про освіту”, Загальноєвропейські рекомендації з питань мовної освіти, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти та ін.), тип освітнього закладу; кількість годин, що відводиться на вивчення фахових дисциплін; підходи, принципи навчання тощо. Ці та інші чинники створюють певний набір взаємозалежних допущень та уявлень про мовну освіту і фахове вивчення її, тобто про загальну стратегію, підхід до навчання. Саме підхід у нашому розумінні визначає модель, зокрема, когнітивно-комунікативну, що забезпечує розвиток професійної компетентності студентів.

Когнітивно-комунікативний підхід до навчання, удосконалення професійних знань, умінь і навичок, а отже, професійної компетентності зумовлює активність студента, формування якої складає одну з основних цілей навчання, що виникає в результаті взаємодії пізнання й об'єкта в межах проблемної ситуації.

Розглянемо окремо складники цього підходу. Когнітивний (від. лат. *cognitio* – знання, пізнання) підхід до навчання ґрунтований на когнітивній психології, принципі свідомості й передбачає, що студент є активним учасником процесу навчання, суб'єктом у навчальній діяльності викладача.

Найголовнішою компетентністю майбутнього фахівця є комунікативна, що полягає в умінні спілкуватися задля передавання й обміну інформацією, обрання мовних засобів залежно від соціального середовища, ситуації, типу, стилю й жанру мовлення. Забезпечує формування цієї компетентності комунікативний підхід.

Когнітивно-комунікативний підхід ґрунтується на концепції когнітивної та комунікативної методик навчання мови [3; 5]. Окрім нього, найбільш визначальними підходами до навчання у вищій школі є компетентнісний, особистісно орієнтований, текстоцентричний, дослідницький, технологічний, риторичний, фасилітаційний та інші.

Розглянемо деякі з них. Компетентнісний підхід посідає провідне місце в підготовці фахівців різних спеціальностей, забезпечуючи формування професійної компетентності, яку сприймаємо як високий рівень кваліфікації. Компетентнісний підхід до навчання мови, покликаний формувати в студентів стійку мотивацію до майбутньої професійної діяльності, усвідомлення своєї суспільної функції у статусі мовної особистості з особливими якостями і готовністю виховувати ці якості в учнів.

Мовна освіта забезпечує розвиток в учнів і студентів інтелектуально-пізнавальних, комунікативно орієнтованих здібностей, формування гуманістичного світогляду, розуміння національних та загальнолюдських цінностей.

Компетентнісний підхід до навчання є одним з актуальних і є важливим складником когнітивно-комунікативної моделі. Компетентнісний підхід до навчання мови передбачає низку понять, на яких ґрунтується мовленнєва діяльність студентів і відбувається формування й удосконалення їхньої комунікативної та професійної компетентностей. Більшість цих понять функціуює у професійному мовленні вчителів-словесників, засвоюється учнями й забезпечує формування їхньої комунікативної компетентності, а далі розвивається у вищій школі. Ідеться про такі поняття: *мовна особистість, мовленнєва діяльність, текстоцентризм, технологія навчання* [5].

Компетентнісний підхід тісно пов'язаний з особистісно орієнтованим (діяльнісно орієнтованим), оскільки мовець, володіючи певним багажем компетентностей (знань, умінь і навичок), може виявляти їх тільки в мовленнєвій діяльності, демонструючи власні мовні здібності. Не випадково цей підхід

виділений як один з основних у межах стандартизованої освіти. Основи особистісно орієнтованого підходу закладено в працях представників вітчизняної науки (І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало та ін.). Останнім часом велику увагу йому приділяють учені-лінгводидакти (З. Бакум, Т. Груба, С. Караман, Л. Мацько, А. Нікітіна, Т. Симоненко, Г. Шелехова й ін.).

Користувачі мови (як ті, хто її вивчає, так і ті, хто її продукує в конкретних ситуаціях) можуть взаємодіяти тільки в соціальному середовищі, виявляючи при цьому свою когнітивну й комунікативну компетентності.

Одним із сучасних підходів до навчання є текстоцентричний. Інтерес до цього підходу викликаний потребою використання текстів різних типів, стилів, жанрів для визначення й засвоєння функцій мовних одиниць у мовленні; глибшого ознайомлення з текстом як кінцевим продуктом мовленнєвої діяльності та формування текстотвірної компетентності учнів і студентів. В основі текстоцентричного підходу лежить текст. Сучасні лінгвістичні, психолінгвістичні та лінгводидактичні дослідження (Ф. Бацевич, Л. Мацько, М. Пентилюк, Л. Рускуліс, О. Селіванова та ін.) містять досить ємний аналіз тексту і слугують для реалізації текстоцентричного підходу (навчання мови на текстовій основі) у середній і вищій школі. Оволодіння цим підходом майбутніми філологами, учителями-словесниками є важливою компонентою їхнього професійного становлення й розвитку. На нашу думку, основними формами роботи над текстом можуть бути аналіз різних за змістом і структурою текстів, критичне осмислення їх, текстотворення (текстотвірна компетентність) й інші.

Тектоцентричний підхід зумовлює осмислення тексту як продукту мовлення. Він дає можливість реалізувати когнітивно-комунікативну модель підготовки майбутнього фахівця-філолога, учителя-словесника, а головне – забезпечує формування й розвиток його комунікативної та професійної компетентностей.

У контексті сучасної лінгводидактики акцентуємо увагу на дослідницькому підході, що привертає увагу багатьох

дослідників (Г. Вашенко, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Омельчук, М. Пентилюк, К. Плиско, Ю. Руденко, К. Ягодовський). Цей підхід сприяє засвоєнню мови і мовлення у всій їхній багатоманітності й ситуаціях використання, забезпечує розвиток мовленнєвої діяльності.

Не менш важливим є й те, що дослідницький підхід зорієнтований на формування в учнів / студентів інтелектуальних і пізнавальних здібностей, оволодіння сучасними методами оперування, мовними знаннями, уміннями й навичками; ”виховання потреби в удосконаленні власної мовленнєвої культури” [2, с. 41]. Як бачимо, цей підхід має широкий діапазон застосування. Адже завдяки йому людина, вивчаючи мову, розвиває здатність до постійних пошуків й удосконалення себе як мовної особистості, а для майбутнього філолога, учителя-словесника це ще й шлях до професійного зростання, педагогічної майстерності.

Оскільки сучасна педагогічна наука активно досліджує й упроваджує технологію навчання в середній і вищій школі, цілком логічно сформувався технологічний підхід до навчання мови. Цей підхід ґрунтується на працях С. Гончаренка, І. Дичківської, І. Кучеренко, О. Кучерук, О. Пехоти, М. Пентилюк, О. Пометун та ін.

Концепція “Нова українська школа” орієнтує на створення оптимальних умов для підвищення ефективності освітнього процесу, забезпечує формування компетентного мовця з його природними й набутими здібностями, здатного до реалізації власних пізнавально-творчих можливостей. На думку І. Кучеренко, ”в оновленні й модернізації мовної освіти особливу роль відіграє технологічний підхід, який відповідає новим суспільним викликам і сучасній компетентнісній парадигмі мовної освіти в Україні” [1, с. 2]. В основі технологічного підходу лежить освітня технологія та її складник – педагогічна технологія. У контексті нашого дослідження йдеться про технологію навчання мови як лінгводидактичної проблеми, що вимагає творчого конструювання занять (шкільних уроків,

вишівських форм – лекцій, практичних / семінарських занять, форм контролю тощо).

Основна ідея технологічного підходу полягає в тому, щоб якісно спроектувати освітній процес у всіх компонентах його (змісті, методах, прийомах, засобах) і досягти запланованого результату.

Важливу роль у реалізації когнітивно-комунікативної моделі підготовки майбутнього фахівця філологічного профілю, і насамперед учителя-словесника, відіграють інші підходи, зокрема функційно-стилістичний, риторичний, контекстний, системний, соціокультурний, фасилітаційний. Обмежимося переліком їх через неможливість аналізу в невеликій доповіді.

Коротко зупинимося на останньому, оскільки він є одним з тих підходів, що поєднує в собі ознаки інших і спрямований на гуманітаризацію (“олюднення”) освітнього простору й безпосередньо стосується фахівців філологічного профілю. Сутність феномену ”фасилітація” представлена в працях М. Бахтіна, О. Галіцан, В. Нестеренко, Т. Осипової, О. Фокші й ін. На їхню думку, фасилітація – специфічний вид спілкування, що полегшує взаємодію всіх об’єктів освітнього процесу, поліпшує позитивний взаємовплив людей, прискорює результати діяльності людини в умовах співпраці з навколишніми.

Основними поняттями цього феномену є фасилітаційна взаємодія, фасилітаційна компетентність, з яких випливає фасилітаційний підхід до навчання. Його сутність полягає в суб’єкт–суб’єктній взаємодії учасників освітнього процесу, що сприяє прояву особистісної активності кожного учасника її та забезпечує реалізацію таких якостей педагога, як взаємосприйняття, взаємоповага, співпереживання, конгруентність, толерантність, емпатія тощо. Ці якості виявляються в процесі спілкування. Можна стверджувати, що фасилітаційний підхід доповнює комунікативний і активно впливає на формування й розвиток і студента-філолога, і учня середньої школи.

Як підсумок констатуємо, що сучасні підходи до навчання мови забезпечують модернізацію технології навчання мови на всіх етапах реалізації мовної освіти й підготовки висококваліфікованих фахівців-філологів.

Література

1. Кучеренко І. А. Технологічний аспект вивчення української мови. *Дивослово*. 2018. № 6. С. 2–7.
2. Омельчук С. А. Навчання морфології на засадах дослідницького підходу: теорія і практика : монографія. Київ : Генеза, 2014. 368 с.
3. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. статей. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с.
4. Рускуліс Л. В. Роль текстоцентричного підходу у процесі підготовки вчителя української мови. *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. Вип. 63. Херсон, 2013. С. 317–328.
5. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2015.
6. Фокша О. М. Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці : автореф. дис... канд. пед. наук. Одеса, 2019. 21 с.

УДК 811.161.2'3

А. М. Поповський

д. філол. н., проф., проф. кафедри українознавства та іноземних мов
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

УКРАЇНСЬКІ ПРИЗВИЩА З КОМПОНЕНТОМ ДУР-

UKRAINIAN SURNAMES WITH COMPONENT DUR-

У публікації висвітлено формування антропонімів з компонентом *дур-* у різножанрових джерелах української мови з погляду функційних, словотвірних, семантичних можливостей.

Ключові слова: прізвища, семантика, синоніми, способи словотвору.

*The publication deals with formation of anthroponyms with **dur-** component in multigenre sources of the Ukrainian language in terms of functional, word-forming, semantic capabilities.*

Key words: surnames, semantics, synonyms, word formation methods.

Серед мовних одиниць живого народного мовлення особливе місце щодо активності використання посідають слова з компонентом *дур-*, які мають широкий спектр емоційно-експресивного навантаження як негативного, так і позитивного плану. Вони широко використовуються у народній творчості, художній, науковій літературі та засобах сучасної масової інформації.

На основі цього компонента витворилася своєрідна палітра похідних слів зі значенням: а) **Дурень**, розм. 1. Розумово обмежена, тупа людина (розм. дурний, дурило, дурник, дурнило; лайл. бовдур; діал. дурандас, дурман, дурбас, дурбило, дурбелей [13, с. 477]; *дурелейса* – дуже дурний [9, с. 53]). 2. Назва гри в карти. *Грати в підкидного дурня* // Той, кого обіграли в цій грі – *дурень*. **Дурік**, а, ч. – картяр, любить грати “в дурня” [18, с. 140]; б) **Дурити**. Обдурювати кого-небудь, навмисно вводити в оману словами чи вчинками [14, с. 437]. Більше того, синонімічний потенціал слів із таким значенням в українській мові вельми потужний.

Певна категорія слів з цим компонентом закріплювалася як образна характеристика в народних прізвиськах за конкретними особами, а потім набули в офіційному діловодстві права паспортизації й успадкування з покоління в покоління.

У Реєстрі Війська Запорозького зафіксовано 25 прізвищ відповідно до тогочасних правил орфографії: *Дурицькии, Дурыченко, Дурбаба, Дургъцькии, Дурначенько, Дуренько, Дуренько, Дуреньченко, Дурко, Дурнякъ, Дурникъ, Дуренченко, Дуринскии, Дурнопахи, Дурасенко, Дурынченко, Дурицький, Дурас, Дурний, Дурънъеко, Дурыцькьи, Дурынченко, Дурыченко, Дурыцький, Дурненко* [11].

Із погляду сучасного стану на формування українських прізвищних назв такого типу постає питання про динамічні процеси функціонування від часу їхньої появи й до наших днів, а саме: що відійшло в пасив, що залишилося і що додалося, оскільки вони здебільшого мають вельми образливу оцінну мотивацію, унаслідок чого носії вдалися до заміни таких прізвищ на милозвучну й змістовну мотивацію.

Словотвірна організація таких прізвищ витворилася на основі:

а) кореня + закінчення: *Дура* [1, с. 344];

б) суфіксального способу: **-ан** – *Дурбан Дурман* [1, с. 344; 4, с. 127; 7, с. 278; 12, с. 134], **-ас** – *Дурас*, **-ач** – *Дурач*, [7, с. 277; 12, с. 134; 15, с. 224], **-ач-ок** – *Дурачок* [1, с. 344]; **-н-ів** – *Дурнів* [8, с. 192], **-к-ач** – *Дуркач* [2, с. 250], **-к-алець** – *Дуркалець* [4, с. 96], **-н-як**; **-ов-ець**; **-чак** – *Дурняк, Дуровець, Дурчак* [12, с. 135], **-ан-иш-ин** – *Дурбанишин Durbaniszyn < Дурбань* (пор. з аналогічними за значенням апелятивами *дурбас, дурбило* [5, с. 147]) [17, с. 191], **-иш-ин** – *Дуриш* [10, с. 108], *Дурнишин* [12, с. 135];

в) суфіксального + закінчення: **-ач-енк-о** – *Дураченко*, **-ас-енк-о** – *Дурбасенко* [2, с. 250; 3, с. 206], **-ан-ен-к-о** – *Дурманенко* [12, с. 135], *Дурченко* [18, с. 140], *Дурда Durda* – можливо, стягнення від дур[ин]да “дурень” [17, с. 191] / *Дурда* – від прізвища *Дурденко* [18, с. 140], **-ан-ов-ськ-ий** – *Дурановський*

[16, с. 56], **-ил-а, -о** – *Дурила, Дурило* [12, с. 135], **-ин-ов-ськ-ий** – *Дуриновський, -ицьк-а* – *Дурицька, -ник* – *Дурник, -н-ицьк-ий* – *Дурницький, -ов-а* – *Дурнова* [7, с. 278; 15, с. 224], **-ин-ськ-ий** – *Дуржинський, Дурзинська* [8, с. 192; 12, с. 134], **-к-о** – *Дурко* [18, с. 140], **-н-ак-ува-ти-й** – *Дурнакуватий, -н-ев-ич-і* – *Дурневичі, -н-ичк-а* – *Дурничка, Дурнота, Дурняшка* [1, с. 344];

г) основоскладання: *Дурдука, Дурноляп* [15, с. 224], *Дуркот* [4, с. 127], *Дурдинець* [10, с. 108], *Дурнольот* [18, с. 140], *Дурносвистов* [2, с. 250]; *Дурбой, Дурбот, Дурностук* [7, с. 278]; *Дурнобай* [1, с. 344]; *Дурноп'янов* [12, с. 134], *Дурноколен* [8, с. 192];

д) іншомовних запозичень: *Дуравін, Дуранкін, Дурасв, Дураков, Дурандін, Дурас, Дурасевич, Дурасов, Дуринін, Дурихін, Дурицин, Дуріцин, Дуркін, Дурманов, Дурнев, Дурнєв, Дуров* [7, с. 277–278; 8, с. 192; 12, с. 134], *Дурбалов* [6, с. 76], *Дуришев, Дуріко, Дуріле, Дуруц, Дурягін* [12, с. 134–135].

Семантика таких антропонімів досить прозора. Проте з'ясуванню її підлягають такі прізвища, як: *Дурденко, Дурдинець, Дурбот, Дуремар, Дуріле, Дуруц*.

Отже, у процесі історичного розвитку українські прізвища з компонентом **дур-** не тільки зберегли свою антропосистему, але й значно збагатилися на тлі дериваційних способів та іншомовних запозичень внаслідок еміграційних рухів.

Література

1. Аркушин Г. Л. Словник прізвищ північно-західної України : у 3-х т. Т. 1: А-И. Луцьк : РВВ “Вежа”, 2009. 412 с.
2. Глуховцева К. Д., Глуховцева І. Я., Лєснова В. В. Словник прізвищ жителів Луганщини: у 2-х т. Т. 1. Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. 388 с.
3. Горпинич В. О. Нариси з пропріальної та апеліативної словотвірної дериватології : монографія. Дніпропетровськ : Нова ідеологія, 2012. 183 с.
4. Громко Т. В. Прізвища жителів сіл Піщаний Брід і Червона Поляна Добровеличківського р-ну Кіровоградської області. *Повідомлення української ономастичної комісії. Нова серія*. Вип. 2(17). Луцьк : Терен, 2016. 132 с.
5. Етимологічний словник української мови : у 7-и т. Т. 2. Київ : Наук. думка, 1985. 570 с.

6. Корнієнко І. А. Матеріали до словника антропонімів Північного Причорномор'я. Миколаїв : Ліон, 2017. 320 с.
7. Новикова Ю. М. Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини. Донецьк : "Вебер", 2007. 996 с.
8. Падалка Р. М. Динаміка прізвищ Донецької Слов'янщини : монографія. Київ-Дніпропетровськ : АНВОУ, 2010. 276 с.
9. Піпаш Ю. О., Галас Б. К. Матеріали до словника гуцульських говірок. Ужгород, 2005. 266 с.
10. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ. Київ : Рад. школа, 1968. 254 с.
11. Реєстр Війська Запорозького 1649 р. / упор. О. В. Тодійчук та ін. Київ : Наукова думка, 1995. 592 с.
12. Словник прізвищ : практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівецьчини). Чернівці : "Букрек", 2002. 424 с.
13. Словник синонімів української мови : у 2-х т. Т. 1. Київ : Наук. думка, 2001. 1026 с.
14. Словник української мови : в 11-и т. Т. 2. Київ : Наук. думка, 1971. 550 с.
15. Телефонний справочник. Днепропетровск, 1996. 554 с.
16. Українці у світі. Київ, 2005. 280 с.
17. Фаріон І. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX ст. (з етимологічним словником). Львів : Літопис, 2001. 371 с.
18. Чабаненко В. А. Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини. Запоріжжя, 2005. 260 с.

УДК 821.161.2'42: 32 (477)

Т. О. Соловійова

*аспірантка кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет*

АКСІОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ГАСЕЛ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ

AXIOLOGICAL FUNCTION OF POLITICAL SLOGANS IN PRESIDENTIAL ELECTION CAMPAIGN

У публікації досліджено аксіологічну функцію центральних політичних гасел президентської передвиборчої кампанії 2019 року. Проаналізовано ціннісну складову мовленнєвих одиниць відповідно до класифікаційної системи Ш. Шварца.

Ключові слова: *політичне гасло, аксіологічна функція, політичний дискурс, прецедентний феномен.*

The publication is devoted to the problem of axiological function of political slogans in presidential election campaign in Ukraine in 2019. Slogans are analyzed according to their value component and systematized in obedience to the Theory of Basic Human Values of S. Schwartz.

Key words: *political slogan, axiological function, political discourse, precedent phenomenon.*

Головною метою будь-якого політичного дискурсу є здійснення впливу на реципієнта, його ціннісну систему задля отримання влади. Під час виборчих кампаній задля посилення відповідного процесу політичний дискурс заповнює весь інформаційний простір, усі складові дискурсу спрямовані на сугестивно-персуазивну взаємодію між адресантом та адресатом. У такому разі найефективнішими мовленнєвими одиницями стають політичні гасла.

Політичне гасло, або слоган, – це висловлення, яке відображає основну ідею політичної виборчої програми у редукованому вигляді [3, с. 113]. Такі лінгвоодиниці характеризуються зрозумілістю, доступністю, символічністю, простотою, змістовністю й емоційністю [1, с. 37–38].

Політичними гаслами під час виборчих кампаній рясніє увесь інформаційний простір: бігборди, теле- та радіоплощина, друковані й Інтернет ЗМІ. Ці висловлення мають сталу форму, стають упізнаваними, асоціюються з конкретними кандидатами чи політичними силами, набувають прецедентності, а тому за усіма ознаками їх правомірно уналежнювати до прецедентних феноменів, зокрема прецедентних висловлень [2].

Дослідження вітчизняних політичних гасел проводили Ю. Великорода, Н. Кондратенко, Н. Одарчук, К. Серажим, Л. Суховецька та ін. У зарубіжній науковій традиції відповідне явище зацікавлювало Л. Доріак, О. Нахімову, О. Шейгал та ін.

Політичне гасло здатне здійснювати вплив на ціннісну систему слухача, оскільки завжди містить у собі ціннісну установку, ґрунтоване на певній групі соціальних та /або індивідуальних цінностей людини, інакше кажучи, виконує аксіологічну функцію. Це спонукало нас до аналізу центральних політичних слоганів кандидатів президентської виборчої кампанії в Україні 2019 року крізь призму класифікаційних типів цінностей за моделлю Ш. Шварца [1, с. 34–35].

Із 10 типів цінностей, виокремлених Ш. Шварцом, лише 9 репрезентовано в передвиборчих гаслах кандидатів. У відсотковому співвідношенні аналізовані мовленнєві одиниці найбільше апелюють до цінностей таких груп, як “влада” (22,5%), “безпека” (17,5%), “традиція” (17,5%). Чимало гасел ґрунтовані на ціннісних групах “самостійність” (12,5%) і “досягнення” (10%). Одичними прикладами репрезентовані типи “конформність”, “стимуляція”, “доброзичливість” та “універсалізм”. Не можна оминути увагою те, що 37,5% аналізованого матеріалу апелюють одразу до кількох аксіологічних типів, спираючись на одну основну цінність і підсилюючи її іншою. Єдиний тип цінностей моделі Ш. Шварца, який був неактуальний у ціннісній системі гасел політичного дискурсу президентської кампанії, є гедоністичний. На нашу думку, це пов’язано одразу з кількома факторами. По-перше, політична, економічна та фінансова кризи в Україні, не дають

змоги робити акценти в політичному дискурсі на задоволення гедоністичних потреб. По-друге, напружена воєнна ситуація у країні та катастрофічно низький рівень добробуту населення унеможлиблює адекватне позитивне сприйняття будь-яких політичних посилів, що покликалися б на втіху й задоволення.

Дослідники політичного дискурсу зауважують, що в Україні переважає виборець із цінностями групи збереження, до якої уналежнюють такі типи, як “безпека”, “конформність” та “традиція” [1, с. 35]. Тому цілком закономірно, що більшість політичних гасел виборчої кампанії апелює саме до них, незалежно від ідеологічно-політичної позиції кандидата (40% дослідженого матеріалу). Наприклад: *Земля українцям чи чужинцям?* (О. Ляшко); *Відбудуємо стабільність* (О. Вілкул); *Ми – Україна! Державна мова – запорука єдності!* (П. Порошенко).

Однак важливо зауважити, що не менш вагоме місце в аксіологічному полі українського передвиборчого політичного дискурсу 2019 року зайняли цінності самоствердження, а саме ті, що стосуються досягнень і влади (32,5%). Гасла першого типу однозначно апелюють до досягнень самого кандидата, наприклад: *Сильний лідер – міцна країна!* (В. Наливайченко); *Обирай господаря! Вибір є!* (В. Скоцик). Проте слогани ціннісного типу “влада” умовно можна поділити на дві групи залежно від суб’єкта, якому приписується влада. Одні гасла декодують здатність кандидата успішно й ефективно керувати (напр., *Чесний президент – служитиме людям!* (А. Гриценко), інші акцентують увагу на владі виборця, народу (напр., *Постав галочку – закрій їм лавочку; Президент – слуга народу. Незабаром; Зробимо їх разом!* (В. Зеленський). Варто зауважити, що в останніх прикладах гасел кандидат отожднює себе з народом, протиставляє “їх”, тобто політиків, і “народ”. І звісно, не можна не помітити, що один із слоганів підсилюється прецедентним феноменом *Слуга народу* (назва популярної кінострічки), який апелює до ряду позитивних характеристик.

Отже, політичні гасла здатні активно впливати на виборця через звернення до певних ціннісних категорій. Їх аксіологічна

функція підсилена і тим, що будь-який політичний слоган ґрунтований на певному ціннісному типі. У політичному дискурсі України періоду президентської виборчої кампанії 2019 року переважають гасла аксіологічних типів “влада”, “безпека”, “традиція”. Ціннісна система політичних гасел зокрема й прецедентних феноменів українського політичного дискурсу загалом має чимало нерозкритих питань, тому ця проблема є перспективною для майбутніх досліджень.

Література

1. Городок М. Д., Карташов А. В., Романенко Є. О., Стасюк В. Ю. Перемога на виборах: технології, кампанії, принципи : практич. посібн. / Міжнародний Республіканський інститут. Київ, 2016. 264 с.
2. Захаренко И. В., Гудков Д. Б., Красных В. В., Багаева Д. В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов. *Язык, сознание, коммуникация* : сб. ст. Москва, 1997. Вып. 1. С. 82–103. URL : http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_01_08_zacharenko_et.pdf
3. Одарчук Н., Мірончук Т. Аргументативний потенціал прецедентних феноменів у політичному дискурсі. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. 2014. Вип. 4. С. 111–115.

УДК 811.161.2'37 "312"

О. А. Стишов*д. філол. н., проф., проф. кафедри української мови
Київський університет імені Бориса Грінченка***НЕОСЕМАНТИ В СУЧАСНОМУ
УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ****NEOSEMANTS IN THE MODERN UKRAINIAN-LANGUAGE
INTERNET DISCOURSE**

У публікації досліджено нові слова як результат семантичної деривації останніх років, які виникли й функціонують у національній мові початку XXI століття на матеріалі українськомовного інтернет-дискурсу. Схарактеризовано семантичні неологізми, що постали завдяки розширенню значеннєвої структури питомих і запозичених слів переважно на основі метафори, метонімії та синекдохи.

Ключові слова: *неосемант, інтернет-дискурс, неологізм, перенесення.*

The linguistic study explores new words as a result of the semantic derivation of recent years, which arose and function in the national language of the early XXI century on the material of Ukrainian-language Internet discourse. The semantic neologisms that arose due to the expansion of the semantic structure of specific and borrowed words mainly on the basis of metaphor, metonymy and synecdoche are characterized.

Key words: *neosemant, internet discourse, neologism, transfer.*

Сучасна інформаційна доба, у яку вступило людство, накладає значний відбиток на розвиток спільнот, а також їх живих мов. І в цьому плані українська мова не становить винятку. Разом з іншими медіа інтернет став новим потужним комунікативним середовищем, що істотно розширило сфери міжособистісного і групового спілкування у віртуальному просторі і яке засвідчує свою стрімку динаміку зростання, беззаперечну зручність використання, масовість вияву тощо. Тому на сьогодні постає нагальна потреба скрупульозного дослідження лінгвального дискурсу цього науково-технічного і соціокультурного феномена.

У важливих процесах динаміки словникового складу

сучасної української мови важливу роль відіграють не лише кількісні зміни, але і якісні. Саме останнім сприяє семантична деривація, або вторинний семіозис, – творення інновацій із використанням уже відомих лексем для номінації нових реалій, осіб, понять, явищ, ознак, дій, процесів. Такі слова називають *неосемантами*. Загальноновизнано, що семантична деривація – продуктивний спосіб словотворення в українській мові протягом усієї історії її розвитку.

Незважаючи на те, що семантична деривація вже була предметом наукового вивчення (О. Потебня, Л. Булаховський, В. Русанівський, Л. Лисиченко, О. Тараненко, Н. Клименко, Ю. Карпенко, М. Полюжин, Є. Карпіловська, Н. Тропіна, І. Самойлова, О. Ляхова, М. Бондар, Д. Шмельов, О. Кубрякова, В. Теля, R. Bartsch, M. Johnson, G. Lakoff, F. Daneš, D. Cruse, F. Palmer та ін.), проте названий процес потребує більш виваженого і ґрунтовнішого розгляду, комплексних студій, оскільки кількість неосемантів унаслідок інтенсивного розвитку мов неухильно зростає й урізноманітнюється, заповнюючи номінативні лакуни, що постійно виникають, збагачуючи емоційно-експресивні засоби як загальнонародної, так і літературної мови. Тому ця проблематика була і залишається досить актуальною. До того ж семантичні неологізми чекають належного витлумачення і лексикографічного опрацювання.

Мета розвідки – ввести до наукового обігу нові цікаві факти, явища, одиниці, переважно не зафіксовані українськими словниками, провести аналіз деяких тенденцій у семантичній деривації, що намітилися й активно діють як у літературній, так і в загальнонародній українській мові в останні роки.

Матеріалом для дослідження слугували семантичні неологізми, зафіксовані на сайтах таких українськомовних інтернет-середовищ, як-от: інтернет-газети “Високий замок”, “День”, “Дзеркало тижня”, “Україна молода”; інтернет-журнали “І”, “Український тиждень”; інтернет-телеканали “5-ий”, “24”; інтернет-радіо “Радіо Свобода”, BBC News Україна; відеохостинг

YouTube; інтернет-сайти, інтернет-сервіси, блоги та ін. протягом 2015–2020 років.

Фактичний матеріал та його аналіз засвідчують: в останні роки в дискурсі українськомовного інтернет-середовища істотно переважають неосеманти, у яких відбулося розширення значення, тобто генералізація. Цьому сприяли здебільшого екстралінгвальні фактори (науково-технічні, соціально-політичні, економічні, культурні процеси, що відбуваються як у світі, так і в Україні), але почасти й інтралінгвальні чинники (економія мовних засобів і зусиль, пошук нових більш потужних емоційно-експресивних засобів), які нерідко взаємодіяли.

Семантичну деривацію варто розглядати як своєрідний стрибок у процесі народження нового слова, який відбувається як результат накопичення різноманітних асоціацій у процесі вживання слова, а особливо вплив синтаксичних чинників – неординарної нової сполучуваності деяких лексем і контексту. До явища вторинного семіозису належить широке коло семантичних перетворень: різні види перенесень, конденсація, зміна значеннєвого обсягу слова шляхом субституції, семантичні запозичення і кальки та ін.

Опрацьований матеріал переконливо демонструє, що більшість неосемантів, зафіксованих у сучасній інтернет-комунікації, утворено шляхом метафоричних перенесень на основі загальноновживаної лексики. Прикладами слугують нові утворення, на зразок: слово *алерген* має здавна відоме значення “речовина, що викликає алергію; збудник алергії” [2, с. 21], а в останні роки набуло нової семантики “той, хто викликає у когось draжливiсть через свою поведiнку”: *Порошенко вже почав передвиборчу кампанiю. <...> позбуватиметься одiозних “алергенiв” у власнiй командi.* [https://gazeta.ua/articles/politics/_poroshenko.../839797.](https://gazeta.ua/articles/politics/_poroshenko.../839797;); *вовкодав* – “надзвичайно вимоглива, жорстока людина”: *В полiтицi зараз потрібнi **вовкодави** корупцiї*. [polityka.today](http://polityka.today/mikheil-saakashvili-v-politytsi-z-...)»mikheil-saakashvili-v-politytsi-z-...; *брудний* – “поганий, негативний”: *Смартфон – “бруднi” наслiдки для здоров’я.* <http://zhyvyaktyvno.org/index.php/news/smartfon-tualet-brudn-nasldki-dlya-zdorovya> та ін.

Зібраний матеріал демонструє: в аналізованому дискурсі рідше натрапляємо на метонімічні й синекдохічні перенесення. Виникнення названих процесів досліджуваного періоду зумовлене переважно екстралінгвальними чинниками. Ілюстрацією метонімічного перенесення, підґрунтям якого слугує наявність зв'язків між категоріями й поняттями у мисленнєвій діяльності людини, є слово *майдан*. Так, саме під час *Революції гідності (Євромайдану)*, тобто національно-патріотичних, протестних акцій в Україні (2013–2014 рр.), передусім, проти корупції, соціальної нерівності, свавілля правоохоронних органів та сил спецпризначення, а також на підтримку європейського вектора зовнішньої політики України, які завершилися зміною влади, виникла ця лексема із новим значенням “акція протесту та сукупність людей, які беруть участь у ній; територія свободи (у місті Києві та багатьох населених пунктах України і зарубіжжя)”: *Доки йшлося тільки про євроінтеграцію, Майдан хотів і, в принципі, міг обійтися без політиків.* political-studies.com/; ... *завдяки Майдану і, на жаль, завдяки війні на Сході зараз є українська політична нація, яка є трошки іншою, ніж три роки тому.* hromadskeradio.org/. Зовсім поодинокими є приклади синекдохи. Так, усіма знана лексема назви верхнього одягу *піджак* на основі відомої семантики “верхня частина чоловічого костюма у вигляді куртки з відкладним коміром і полами на застібці” [2, с. 768] виникло нове значення “агент спецслужби, який має дипломатичну недоторканність”: *На ГРУ працює також ціле військо так званих “піджаків”, або ж агентів, які мають дипломатичну недоторканність, діючи під прикриттям російських консульських установ або позуючи під виглядом співробітників торговельних представництв Росії за кордоном* (Радіо Свобода, 25.11, 2019, 11:54).

В інтернет-середовищі, як і в мові загалом, діє закон економії мовних зусиль і засобів, що нерідко реалізується в структурно-семантичній конденсації, коли словосполучення або вираз скорочується до одного слова. Наприклад, на основі

відомого словосполучення *електронна пошта* виник місткий неосемант *пошта* “популярний сервіс в інтернеті, що робить можливим обмін даними будь-якого змісту (текстові документи, аудіо-відеофайли, архіви, програми)”. Активно вживаний вираз *представники партії “Слуга народу”* зазнав конденсації і побутує у вигляді слова *слуги*: *Серед іншого, “слуги” критикували уряд через провалену комунікацію* (УМ-і, 14.11, 2019, 13:48). Зафіксовано цікавий приклад, коли конденсації зазнав фразеологізм. Відома усталена одиниця *дзвонити (видзвонювати) в усі дзвони* – “розповідати про що-небудь буквально всім; широко розголошувати щось” – перетворилася в неосемант *дзвонар* “той, хто розголошує яку-небудь таємну інформацію”. Пор.: ... *ключові версії, якими обросла історія з відставкою Данилюка, по суті, повторюють усе те, про що говорив “дзвонар” із президентського Офісу* (ВЗ-і, 03.10, 2019, 11:04).

Засвідчено і семантичні запозичення. Поширене слово *кейс* (від англ. *case* – “справа”) відоме із семантикою “плоска валіза для носіння паперів, зошитів, книжок; дипломат” [2, с. 430]. Нині в інтернет-середовищі лексичну одиницю *кейс* вживають у значенні “випадку, перевіреного практикою”: *Але для того, щоб ці акції дали результат, важливо <...> розібратися в тонкощах кожного кейса й конкретніше сформулювати вимоги до чиновників* (Український тиждень-і – № 47, 2018, с. 11). За основу взято найбільш уживане значення слова в мові-оригіналі.

З-поміж лексико-граматичних класів слів останнім часом семантичних модифікацій зазнають лише три з них: 1) іменники: *гаманець* “багач”; *бюджетник* “смартфон, доступний для середньостатистичного покупця, зокрема працівника бюджетної галузі”; *банк* “місце зосередження, зберігання чогось” та ін. Пор.: *Ви хоч уявляєте, який переполох стоїть зараз в будинках Тимченко-Ковальчуків-Ротенбергів і ще багатьох вовиних “гаманців”?* nu.ua»Погляди»; *Огляд бюджетника від Xiaomi – Redmi 9: характеристики, головні особливості та ціна.* itsider.com.ua»oglyad-xiaom...; *Бойова культура – це банк*

духовності народу, **банк бойового духу народу** (УМ-і, 22.01, 2019); 2) прикметники: *паркетний* “непристосований до суворих умов”; *білий* “який діє в повній відповідності до чинного законодавства, без будь-яких юридичних порушень”; *дикий* “надзвичайно високий, неймовірний”. Напр.: <...> *головне відомчі стандарти, купа непотрібних регіональних управлінь з паркетними генералами та полковниками і так чергова заміна форми, куди ж ми без цього...* <https://es-la.facebook.com/497008443803681/posts/>; *І тільки 35% співробітників заробітна платня виплачується повністю офіційно, тобто вони отримують “білу” зарплату.* <https://uainfo.org/.../522797-pro-blu-ta-chornu-zarplati-na-u...>; *Тинейджер прогресував <...>, а клуб з позиції сили вів переговори, встановивши **дикий** цінник, який відповідав реаліям ринку.* https://football24.ua/nimechchina_tag50829/; 3) дієслова: *вистрелювати* “раптово виявити себе з найкращого боку”; *вигоряти* “втрачати професійні якості, працювати погано”: *Чому “вистрелив” у свій час Циганков, а потім знітився?* https://football24.ua/ukrayina_tag50819/; <...> *це може бути і той педагог, який досконало знає, як донести матеріал, щоб усі зрозуміли, а може бути й людина, котра **вигоріла**, і її цілком байдуже, що там ті діти роблять, – аби тихенько* (ДТ-і, 15.11, 2019, 16:56).

Характерно, що семантичні модифікації можуть відбуватися як у питомих, так і запозичених словах. Прикладом перших може слугувати лексична одиниця *безсрібник* “людина, яка не бере хабарів”: *Певна річ, **безсрібники**, хабарів не беруть, ніякої корупції. У прокурора-товстуна лише одна вада: схильність до поглинання їжі в неймовірних кількостях* (Д-і, 06.02, 2015, 11:31); Ілюстрацією зміни значення в чужомовному слові є лексема *фейк*, яка порівняно нещодавно була запозичена з англійської мови на позначення “фіктивного інтернет-користувача, подробної інтернет-сторінки вигаданої або публічно відомої особи”. З англійської мови *fake* перекладається як “подробний, несправжній”. Надалі відбулося розширення значення названої одиниці – “інформаційна містифікація чи

відверта дезінформація задля введення в оману; шахрайство”. Як засвідчують приклади з інтернет-комунікації, англіцизм *фейк* і похідне від нього слово *фейковий* нині починає вживатися на позначення будь-якої підробки. Ця лексема вказує і на штучність подій чи явищ: *Простим громадянам часом досить складно відрізнити розтиражований **фейк** від багатовимірності історичних процесів* (ДТ-і –№31, 2018, с. 15).

У сучасному інтернет-дискурсі як розкованому та занадто демократичному середовищі, активно функціонують розмовні, жаргонні, арготичні неосеманти. Серед них можна назвати такі: *бляха* “вживаний автомобіль на єврономерах, який не зареєстрований в Україні”; *корч* “неякісний, застарілий автомобіль українського або зарубіжного виробництва”; *мести* “говорити дурниці, нісенітниці” та ін.: *Україну наповнюють “єврономери” з проблемними документами: як не нарватися на шахраїв при купівлі “бляхи”*. <https://news.finance.ua/...>Технології&Авто> 11.03.2018.

Отже, фактичний матеріал і проведена студія переконливо засвідчує, що процеси семантичної деривації в українськомовному інтернет-дискурсі останніх років діють досить активно. Цьому сприяли чинники переважно позамовного характеру, хоч вони були тісно пов’язані з інтралінгвальними. Особливо продуктивно відбуваються процеси розширення семантичного обсягу як у питомих, так запозичених словах, зокрема не лише літературних, а й субстандартних, переважно на основі метафори, рідше – метонімії та синекдохи.

Література

1. Словник української мови : у 20-и томах: Том I–X. Київ, 2010. 2020. URL : <http://lcorp.ulif.org.ua/ExplS/>.
2. Словник української мови. Київ : ВЦ “Просвіта”, 2012. 1320 с.

УДК 378.016:811.161.2]:159.955

Л. С. Цоуфал

*ст. викл. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет*

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ “ОСНОВИ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА”

DEVELOPMENT OF STUDENTS' CRITICAL THINKING WHILE STUDYING THE COURSE “PRINCIPLES OF ACADEMIC WRITING”

У публікації розглянуто проблему розвитку критичного мислення студентів, схарактеризовано вміння і навички критичного мислення, необхідні здобувачам вищої освіти для ефективного виконання навчальних завдань, запропоновано зразки вправ для оволодіння основами академічного письма, приділено увагу академічному есе як жанру наукового спілкування.

***Ключові слова:** розвиток мислення студентів, критичне мислення, академічне есе.*

The publication deals with the problem of development of students' critical thinking, also skills of critical thinking are characterized which are necessary for students to accomplish training tasks effectively, examples of tasks are offered in order to master principles of academic writing, significant attention is paid to an academic essay as a genre of scientific communication.

***Key words:** development of students' thinking, critical thinking, an academic essay.*

Реалії сучасного життя, що характеризуються посиленням процесу євроінтеграції, розширенням соціокультурних зв'язків, запровадженням новітніх інформаційних технологій, вимагають підготовки освічених, мобільних, творчих фахівців. Реформування системи освіти важливого значення надає формуванню інтелектуальної та емоційної сфер особистості студентів, тому постійна увага до розвитку їхнього критичного мислення є одним із провідних завдань викладачів.

Проблема розвитку критичного мислення зумовлена тим, що динаміка економічного, технологічного і соціального прогресу вимагає від випускників закладів вищої освіти здатності

швидко адаптуватися до професійної діяльності, ефективно розв'язувати будь-які нестандартні ситуації, готовності до самоосвіти. Слушною й актуальною є думка американського науковця Джона Дьюї про те, що завдання сучасного педагога полягає не в наданні інформації, а в тому, щоб розвивати мислення, формувати вміння й навички аналізувати факти і явища, адекватно оцінювати їх, визначати шляхи розв'язання проблем, які можуть виникнути в нових обставинах.

Розвивати критичне мислення – це значить навчати студентів аналізувати інформацію, виробляти вміння бачити змістові помилки й логічні недоліки у висловленнях, давати оцінку запропонованим твердженням, добирати аргументи для доведення власних думок чи спростування отриманої інформації, формувати здатність формулювати обґрунтовані висновки, приймати самостійні рішення та прогнозувати результати.

Під час вивчення курсу “Основи академічного письма” [1] студентам на кожному практичному занятті пропонуються завдання, спрямовані на засвоєння технологій створення, аналізу та редагування академічного тексту, вироблення навичок комунікативно виправдано користуватися засобами мови для створення відповідних зразків наукової комунікації. Ефективна робота щодо реалізації мети курсу можлива лише за умови постійної уваги до формування критичності мислення, що виявляється в таких ознаках, як усвідомленість, самостійність, обґрунтованість, рефлексивність.

Наведемо зразки завдань, використання яких сприяє навчанню студентів мислити критично:

1. *Висловіть власні міркування щодо оприлюднених наукових позицій. Доведіть або спростуйте правильність відповідних тверджень* [1, с. 17].

2. *Уважно прочитайте запропоновані витлумачення поняття “академічна грамотність”. Піддайте їх критичному аналізу. Яке з них, на Вашу думку, найбільш адекватно відображає сутність актуалізованого поняття, а яке варто вважати контекстуально зумовленим?* [1, с. 30]

3. Повний варіант академічного тексту “Види лінгвістичних мініатюр” містить кілька дефініцій ключових понять. Зіставте й проаналізуйте їх. Чим зумовлена необхідність використання таких витлумачень і які важливі аспекти вони репрезентують? Висловіть власні критичні міркування [1, с. 54].

4. Послугуючись логічними основами аргументації, доведіть (або спростуйте!) актуалізовані твердження. При спростуванні апелюйте до таких основних способів, як контраргумент, антитеза, доведення хибності аргументів, якими обґрунтовано твердження і т. ін. [1, с. 63].

5. Доведіть або спростуйте істинність запропонованих тверджень. Назвіть засоби досягнення точності, послідовності, зрозумілості. Прокоментуйте логіко-смысловий аналіз побудови речень [1, с. 81].

На думку Т. Хачумян, важливими якостями критичного мислення є вміння аналізувати інформацію, зібрану з різних джерел, стосовно її достовірності, точності, корисності для розв’язання поставленої проблеми; чітко й продумано викладати свої думки, аргументовано доводити свою позицію, розпізнавати суперечливі дані, судження, аргументи, знаходити і виправляти помилки в чужих розмірковуваннях та визнавати їх у своїх [2].

Означена дидактична проблема для вітчизняної педагогіки нова, однак вивчення досвіду зарубіжних дослідників (М. Ліпман, Є. Полат, Ч. Темпл, С. Уолтер) дає змогу стверджувати, що дієвим засобом вироблення вмінь і навичок критичного мислення, окрім постановки проблемних питань і створення проблемних ситуацій, є есе як жанр писемної комунікації, наукової зокрема. У невеликому за обсягом тексті автор розкриває певну проблему, подає аналіз чужих поглядів та переконливо й аргументовано висловлює власні думки. Академічне есе як один із жанрів академічного письма має певні особливості щодо змістового наповнення, структури та способів організації, тому необхідно систематично й послідовно формувати у студентів відповідні вміння і навички, зокрема

пропонувати завдання, що передбачають доведення запропонованих тверджень, аргументування тез, висловлення думок на певні теми.

1. Доведіть або спростуйте істинність запропонованих тверджень.

Наука – це спорт, гімнастика розуму, що приносить задоволення [1, с. 111].

2. Власні міркування на одну із запропонованих тем оформіть у вигляді зв'язного тексту відповідного різновиду. Спродукований текст піддайте мовностилістичному аналізу крізь призму семантичної валентності. Виправте й поясніть наявні (якщо наявні!) в ньому різновиди лексико-фразеологічних порушень. Відредагуйте одиниці дотекстового рівня.

Доброякісний науковий твір читати легко, а писати важко.

Мистецтво – це я, наука – це ми [1, с. 121].

Уміння критично мислити забезпечує здатність знаходити шляхи розв'язання навчальних і життєвих завдань, сприяє накопиченню фундаментальних і спеціальних знань, розширює світогляд.

Отже, розвивати критичне мислення студентів – актуальне завдання викладача вищої школи, якому необхідно приділяти увагу під час вивчення як теоретичних, так і практичних курсів. Сформованість зазначеної інтелектуальної якості особистості забезпечує високий рівень реалізації освітніх завдань. Курс “Основи академічного письма” має великий дидактичний потенціал для розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти.

Література

1. Колоїз Ж. В. Основи академічного письма : практикум. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2019. 178 с.

2. Хачумян Т. І. Формування критичного мислення студентів вищих навчальних закладів засобами інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2005. 24 с.

УДК 811.161.2'373.48

Н. М. Шарманова*к. філол. н., доц., доц. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***НОВІТНІЙ УКРАЇНСЬКИЙ МЕДІАДИСКУРС
У СВІТЛІ ГЛОБАЛЬНОЇ КЛІШОВАНОСТІ****THE MODERN UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE
IN THE CONTEXT OF THE GLOBAL CLICHÉS**

У публікації репрезентовано дискурсивні особливості мовних кліше як стереотипних одиниць у мові сучасних українських медіа. Значення мовних кліше у новітньому медіадискурсі осмислено в контексті глобальної клішованості.

Ключові слова: *новітні медіа, медіадискурс, клішованість, глобальна клішованість, мовне кліше.*

The publication deals with the discourse peculiarities of cliché as standardized stereotype units in language of the modern Ukrainian media. The publication analyzes the role of language clichés in the modern media discourse. The language of media discourse is stereotyped in the context of global clichés.

Key words: *modern mass media, media discourse, clichés, global clichés, language cliché.*

В умовах тотальної глобалізації, поширення макроконкуренції між ЗМІ, пошуку ними нових форм і засобів сугестії сама інформація стає товаром у світовому медіапросторі ХХІ століття. Поява нових журналістських трендів визначає інноваційні тенденції в розвитку сучасного медіаринку. Виразними новітніми медіатрендами дослідники медіадискурсу вважають клішованість і сенсаційність.

Під мовними кліше розуміємо регулярні комбінації стереотипних знаків, що є автономними лінгвальними утвореннями із заданими за традицією значенням і формою.

Інформаційну складову мовних кліше як конструктів у мові медіа окреслив О. Барченко. Досліджуючи питання побутування стереотипних лінгвем у друкованих текстах

англійських газет [1, с. 5], він акцентує: кліше – це стереотипні одиниці, яким притаманні структурні, семантичні і стилістичні властивості, важливі задля побудови інформаційних текстів.

Висока частотність ужитку кліше разом з економним використанням мовних ресурсів, стандартизованістю в розміщенні матеріалів, обов'язкових для певних стильових різновидів мови, детермінували введення в науковий обіг поняття “клішованість”. У процесі дослідження логіко-семіотичного моделювання мовних одиниць дослідники зазначають, що для всіх усталених відтворюваних мовних одиниць притаманні ознаки клішованості – властивість мовної одиниці сприйматися глобально, як конструктивне й семантичне ціле, що відтворюється без істотних змін у певних комунікативних ситуаціях [5, с. 36]. Клішованість як жанрово-стилістичну категорію будь-якого дискурсу виокремлює В. Карасик.

Вивчаючи синтагматику текстів масової інформації, Т. Добросклонська здійснила синтагматичний аналіз британських медіатекстів, спираючись на п'ять категорійних ознак, розроблених у рамках школи О. Ахманової (С. Тер-Мінасова, Н. Гвішані, А. Микоян та ін.), як-от: конотативність, клішованість, ідіоматичність, концептуальна зумовленість, соціолінгвістична зумовленість. Досліджувана категорія клішованості реалізується у протиставленні мовних одиниць, уведених у медіатексти в “готовому вигляді”, тим утворенням, які продукуються комунікантами щоразу знову для певного медіавитвору (Т. Добросклонська).

Новітньому медіадискурсу притаманна глобальна клішованість, що пояснюється специфікою медіакомунікації: “вдала фраза, вираз, що запам'ятовується, миттєво поширюються по всьому інформаційному простору, повторюючись у різних варіантах то в одному, то в іншому тексті. Деякі текстові фрагменти цитуються неочікуванно часто, постаючи одночасно в декількох медіаматеріалах, що створює уявлення складного ланцюжка запозичень, відстежити який практично неможливо” [3, с. 210–211]. Підґрунтям цього соціокультурного явища є

перетворення світової цивілізації на єдиний інформаційний мегапростір без кордонів як результат і наслідок глобалізації – “global village” (М. McLuhan).

Поняття клішованості визнано за інтегральну ознаку сучасних світових ЗМІ багатьма медіалінгвістами, зокрема дослідження були проведені на матеріалі мови американських (англійськомовних), латиноамериканських (іспаномовних) та низки європейських (англійських, іспанських, польських, чеських), російських засобів масової комунікації (А. Bell, N. Bonvillain, M. Montgomery, A. Sancho Rodriguez, А. Безуглова, І. Грибанов, І. Гурова, Т. Добросклонська, А. Мамонтов, Н. Стеценко, К. Чобанян та ін.).

Дослідники лінгвістичних засобів і композиційних прийомів, використовуваних у тих чи тих ресурсах медіа, відзначають певну шаблонність новітнього медіадискурсу. Високий ступінь клішованості як характерної особливості мови медіа притаманна насамперед новинним та інформаційно-аналітичним текстам. Так, у новинних текстах британських ЗМІ кліше становлять 30–40 % від загальної кількості синтагматичних одиниць (Т. Добросклонська). Вивчаючи вплив сучасних медіатехнологій у комунікаційному просторі, А. Безуглова наголошує на високому ступені клішованості новинних текстів, де можна виокремити мовні одиниці з ознаками глобальної клішованості. Вона також зазначає, що це пояснюється постійною повторюваністю медіатекстів [2, с. 153–155]. В іспаномовних телевізійних медіа глядач часто сприймає найзагальніші оцінки стосовно тих чи тих подій як набір кліше (І. Грибанов, А. Мамонтов).

Відповідний високий ступінь клішованості визначаємо і в медіатекстах різних типів на матеріалі вітчизняних ЗМІ. Кліше як лінгвоформатні одиниці вводяться композиційно у вигляді різних структурних фрагментів. До кліше відносимо конструкції, побудовані за відповідними моделями словосполучень і речень, які активно функціонують у мові новітніх українських медіа: *міжнародні рейтинги; трансконтинентальні проблеми; світова*

криза; світова пандемія; медичний колапс; політичний колапс; державні програми; соціальні ініціативи; рейтинговий кандидат.

Кліше як повторюваний мовний знак репрезентує в текстах україномовних ЗМІ виразну ідеологічну модальність, культурно-політичні цінності, окреслює, таким чином, цивілізаційні й національні аксіологічні пріоритети, мовні смаки українського соціуму в його реагуванні на злободенні суспільні виклики.

Динамічність сучасних українських медіа є результатом не тільки суспільної практики, а й виробленої ними продукції. Маючи на меті висвітлювати найбільш значущі події, актуальні факти, які відбуваються в режимі “сьогодні і тепер”, вітчизняні медіа спроектовані на постійне оновлення інформації щодо подій у світі й державі. Український медіадискурс адаптується до цивілізаційної динамічності, аби підтримувати свіжі новини з різних суспільних царин, саме тому і превалює в багатьох журналістських жанрах ефект клішованості не лише у відборі мовного ресурсу, а й виборі лінгвоформатних складових медіаресурсу.

Іноді гіперконкуренція між засобами комунікації, боротьба за споживача масової інформації в передвиборний період, прагнення посилити атрактивність медіатекстів, формат “кліпового” представлення в них інформації продукують гібридні форми у трансляванні категорій клішованості й сенсаційності. Дослідники номінують це явище як клішовану сенсаційність, наголошуючи, що вона притаманна засобам масової комунікації, спрямованим не на якість інформації, а на форми її подання, адже змістове наповнення в них “витіснене клішованою сенсаційністю (виділено нами – Н. Ш.) і курйозами, мовленнєвою агресією та стереотипністю” [4, с. 470]. Масовий реципієнт, якого найбільше цікавить у медіатексті іноді не стільки якість, адекватність медіапродукції, як її сенсаційність, здатний реагувати на т. зв. мовні сенсації та прийоми введення їх у текст, він готовий споживати масовий інформаційний товар, сприймати й обробляти однотипність сенсацій у медіаконтенті, що одночасно надходить з різних комунікаційних джерел.

Відтак спостерігаємо дві протилежні тенденції в дискурсі новітніх українських медіа: постійне балансування між журналістською лінгвокреативністю та професійним стандартом. З одного боку, однією з вимог до мовотворчості є намагання уникнути стереотипності, однотипності в текстах з різною тематичною домінантою; а з іншого, – спостерігаємо стандартизацію змісту інформаційних потоків, тяжіння до уніфікованих форм подання інформаційних матеріалів, прийнятих у фаховому медійному середовищі, відповідність того чи того жанру усталеним, виробленим протягом тривалої професійної практики лінгвоформатним засобам.

Отже, клішованість сучасного українського медіадискурсу є базовою дискурсивною ознакою у формуванні фактуальної й лінгвоформатної його складових, репрезентує традиційні в медійній сфері стереотипи текстової організації та нові дискурсивні домінанти й інновації.

Література

1. Барченков А. А. Клише и штампы в языке английской газеты : автореф. дис. ...канд. филол. наук. Москва, 1981. 24 с.
2. Безуглова А. П. Современные медиатехнологии в коммуникационном пространстве. *Наука. Искусство. Культура*. 2017. Вып. 4 (16). С. 151–156.
3. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиатекстов : Опыт исследования современной английской медиаречи : монография. 4-е изд. Москва : КРАСАНД, 2013. 288 с.
4. Коряковцева Е. И. К вопросу об инновационных процессах в русском, польском и чешском языках в эпоху глобальной интернационализации. *Актуальные этноязыковые и этнокультурные проблемы современности : Этнокультурная ситуация – языковой менеджмент – языковая политика*. Кн. III. 2-е изд. Москва : Изд. Дом ЯСК : Языки славянской культуры, 2017. С. 455–480.
5. Черкасский М. А. Опыт построения функциональной модели одной частной семиотической системы (пословицы и афоризмы). *Паремнологический сборник : Пословица. Загадка : Структура, смысл, текст*. Москва, 1978. С. 35–52.

УДК 811.161.2/3'373.423-042.2

Д. В. Щербина*здобувач кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***ПОВНІ УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКІ МІЖМОВНІ
ОМОНІМИ****FULL UKRAINIAN-BELARUSIAN INTERLANGUAGE
HOMONYMS**

У публікації розглянуто семантичні особливості міжмовних омонімів у близькоспоріднених мовах, проаналізовано семантичні відношення між українськими та білоруськими лексемами, охопленими повною міжмовною омонімією.

Ключові слова: омонімія, українсько-білоруські міжмовні омоніми, повна міжмовна омонімія.

The publication deals with the peculiarities of interlingual homonyms in closely related languages, analyzes the semantic relations between Ukrainian and Belarusian lexemes characterized by full (complete) interlingual homonymy.

Key words: homonymy, Ukrainian-Belarusian interlingual homonyms, full interlingual homonymy.

Проблема міжмовної омонімії досить різнопланова. Її системне й широке вивчення почалося 1928 року, коли побачила світ праця М. Кесслера та Ж. Дерокіньї, присвячена французько-англійським лексичним паралелям (автори назвали їх “фальшивими друзями перекладача”), хоч сам термін “міжмовні омоніми” з’явився у 50-х рр. ХХ ст. у М. Рильського, який одним із перших зауважив відповідники такого характеру в слов’янських мовах.

Наше бачення міжмовної омонімії ґрунтується на поєднанні принципу формальної тотожності з принципом формальної відповідності, що згідно з ним “лексеми однієї мови можна вважати формально відповідною лексемі іншої мови, коли форма вираження (фонетична та/або графічна) цієї лексеми в одній мові відповідає формі, у якій її слід було б виразити в

іншій мові (у разі одиничного вживання в мовленні, транслітерації чи запозичення слова)” [4, с. 44].

Під повними міжмовними омонімами ми розуміємо різномовні слова, які збігаються формою усно, на письмі чи в межах регулярних відповідностей (фонетичних, графічних, орфографічних, акцентологічних, морфемно-словотвірних), наявних між порівнюваними мовними системами, і цілком різняться змістом.

Джерельною базою слугують 380 українсько-білоруських омонімічних опозицій, виявлених у процесі зіставлення семантичних структур лексем, узятих зі словника української мови в 11 томах [2] і тлумачного словника білоруської мови у 5 томах (6 книгах) [3].

Повні міжмовні омоніми можуть виникати внаслідок неоднакового семантичного розвитку етимологічно тотожних лексем, через випадковий збіг форми слів різного походження або під впливом внутрішньомовної омонімії.

Зазвичай у повних міжмовних омонімів, що з’явилися в результаті неоднакового семантичного розвитку від етимологічно тотожних слів, навіть за відсутності спільної частини в значеннях, зберігаються часом сліди колишнього семантичного зв’язку.

Українсько-білоруські гомогенні повні омоніми-дієслова мають головно однаковий характер дії або називають стан чи перехід з одного стану в інший: укр. *годувати* [недок.] ‘1) давати комусь їжу, корм; 2) утримувати когось; 3) [перен.] бути джерелом засобів до існування’ і біл. *гадаваць* [недок.] ‘1) вирощувати, плекати кого- чи щонебудь; 2) запускати (волосся, нігті); 3) [перен.] бути основою розвитку, існування; 4) [перен.] плекати (думку, план тощо)’, укр. *відужати* [док.] ‘стати здоровим’ і біл. *вѣдужаць* [док., розм.] ‘вистояти, витерпіти’.

Іменникові повні міжмовні омоніми можуть належати до однакових тематичних шарів (укр. *пóстїлка* [ж.] ‘взький килим або шматок ряднини, постелений на підлогу’ і

біл. *но́сцілка* [ж.] ‘легке покривало’) або зберігати семантичну подібність на підставі однакових фізичних властивостей та характеристик: укр. *краска* [ж., розм.] ‘1) фарба; 2) рум’янець’ і біл. *краска* [ж., розм.] ‘квітка’ (забарвлення).

Гомогенні повні омоніми-прикметники мають здебільшого схожий характер ознаки: укр. *бахматий* [розм.] ‘дуже широкий, мішкуватий (про одяг)’ і біл. *бахматы* ‘пишний, розложистий (про рослини)’.

Прислівники, утворені від міжмовних омонімів-прикметників ідентичними афіксами, також вступають у зв’язки міжмовної омонімії: укр. *бахмато* і біл. *бахмата*.

Серед повних міжмовних лексичних омонімів, що виникли в результаті випадкового збігу слів різного походження, можна виокремити три підгрупи:

1) міжмовні омоніми, що постали внаслідок історичних змін голосних: укр. *віск* [від псл. *voskъ*; ч.] ‘1) пластикна маса, яку виробляють бджоли для стільників; 2) близька до бджолиного воску маса мінерального або рослинного походження’ і біл. *віск* [пов’язане з *вішчаць* ‘вищати’; ч.] ‘виск, вереск’.

2) міжмовні омоніми, появу яких спричинив живий фонетичний процес у білоруській мові – акання: укр. *вадкий* [від *вада*] ‘1) шкідливий для здоров’я; 2) нудний’ і біл. *ва́дкі* [від *вада́* ‘вода’] ‘який перебуває в стані рідини; рідкий’.

3) інші випадково виниклі міжмовні омоніми: укр. *мулкий* ‘покритий мулом’ і біл. *му́лки* ‘який муляє, тисне; мулький’.

Особливий тип повних міжмовних омонімів становлять ті, що з’явилися під впливом внутрішньомовної омонімії. Наприклад, укр. *жир*¹ [ч.] ‘масляниста, нерозчинна у воді речовина, що входить до складу організму людини, тварини й рослини’, *жир*² [ч., карт., розм.] ‘трефа’ і біл. *жыр* [ч., розм.] ‘дія за значенням *жыраваць* – добувати їжу, пустуючи та гуляючи (про тварин, птахів і риб); жирування’ утворюють дві омонімічні пари: укр. *жир*¹ і біл. *жыр*, укр. *жир*² і біл. *жыр*.

Отже, розглянувши семантичні особливості повних українсько-білоруських міжмовних омонімів, ми з'ясували, що їх появі сприяє нерівномірний розвиток семантичних структур етимологічно тотожних лексем, випадковий збіг форми слів різного походження і внутрішньомовна омонімія.

Література

1. Етимологічний словник української мови: у 7-и т. / ред. кол.: О. Мельничук (гол.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
2. Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. І. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL : <http://sum.in.ua>.
3. Глумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-и т. (6 кн.) / гал. рэд. К. Атраховіч. Мінск : БелСЭ, 1977–1984. URL : <https://www.skarnik.by>.
4. Хуцишвили С. Славянские межъязыковые омонимы: дис. ... канд. филол. наук. Тбилиси : Тбилисский гос. ун-т им. И. Джавахишвили, 2010. 169 с.
5. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / рэд. В. Мартынаў, Г. Цыхун. Мінск : Навука і тэхніка, Беларуская навука, 1978–2017. Т. 1–14.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Арешенко-Левченко Олександра Юрївна – кандидат філологічних наук, фахівець І категорії навчально-методичного відділу Криворізького державного педагогічного університету, e-mail: lareshenkova@gmail.com

Бакум Зінаїда Павлівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: zinabakum@gmail.com

Березовська-Савчук Наталія Анатоліївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; email: n.a.berezovskasavchuk@gmail.com

Білоконенко Людмила Анатоліївна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: bk.ludmila1020@gmail.com

Бузько Світлана Андріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: buzko.svitlana2408@gmail.com

Вітрук Надія Любомирівна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та культури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; e-mail: n.vitruk@chnu.edu.ua

Гаманюк Віта Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: vitana65@gmail.com

Гарбера Ірина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса; e-mail: iryna.garbera@gmail.com

Городецька Вероніка Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: forlesson217@gmail.com

Демиденко Ганна Глебівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: gannaglebivna@gmail.com

Дирда Ірина Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри англійської філології Криворізького державного педагогічного університету, e-mail: dyrda.irina@gmail.com

Дмитренко Вікторія Ігорівна – доктор філологічних наук, професор кафедри української та світової літератур Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: vita68@meta.ua

Дроздова Ірина Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства Харківської академії дизайну і мистецтв; e-mail: irina2017ksada@gmail.com

Словська Юлія Володимирівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: julia.yelovska@gmail.com

Качайло Ксенія Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: k.a.kachaylo@gmail.com

Колоїз Жанна Василівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: koloiz.zv@gmail.com

Костюк Світлана Сергіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Криворізького національного університету; e-mail: skostyukss@gmail.com

Ланіна Вікторія Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного технічного університету “Дніпровська політехніка”; e-mail: nata9_n@ukr.net

Леута Олександр Іванович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; e-mail: aleuta@ukr.net

Ляшчынская Вольга Аляксеєўна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови НАУ “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”; e-mail: zshvedova@mail.ru

Малюга Наталія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: morflot281991@gmail.com

Масляєва Ірина Володимирівна – аспірантка кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: masliaievairyuna@gmail.com

Мишеніна Тетяна Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: t.michenina@gmail.com

Онiкiєнко Інна Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та світової літератур Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: onikienko69@gmail.com

Остроушко Оксана Андріївна – кандидат філологічних наук, доцент, перший проректор Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: ostroushko.oksana@gmail.com

Падалка Руслана Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”; e-mail: ruslana-padalka@i.ua

Пальчикова Олександра Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: apalchickova@gmail.com

Пентилюк Марія Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри мовознавства Херсонського державного університету; e-mail: svmuntyan23@gmail.com

Поповський Анатолій Михайлович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; e-mail: porovski@i.ua

Соловійова Тетяна Олександрівна – аспірантка кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: tetiana_solovei@hotmail.com

Стишов Олександр Анатолійович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка; e-mail: styshov@ukr.net

Цоуфал Любов Сергіївна – старший викладач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: l.s.tsoufal@gmail.com

Шарманова Наталя Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: nmsharm@gmail.com

Щербина Дмитро Вікторович – здобувач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету; e-mail: dmytro.shcherbyna@gmail.com

Ф 54 Матеріали доповідей, приурочених 90-річчю Криворізького державного педагогічного університету, виголошених у рамках VI Міжнародної наукової конференції “Українська мова серед інших слов’янських: етнологічні та граматичні параметри” : зб. наук. праць / за ред. Ж. Колоїз. Кривий Ріг, 2020. 166 с.

ISSN 2305–3852

У публікаціях порушено актуальні проблеми сучасної філології. Розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи до різних лінгвістичних і літературознавчих явищ. Представлено важливі аспекти викладання мови в закладах вищої освіти.

Для науковців-філологів і вчителів-словесників навчальних закладів різних типів.

УДК 811.161.2(082)

ББК 81.2Ук

Наукове видання

**Матеріали доповідей,
приурочених 90-річчю**

**Криворізького державного педагогічного університету,
виголошених у рамках VI Міжнародної наукової конференції
“Українська мова серед інших слов’янських:
етнологічні та граматичні параметри**

Збірник наукових праць

Головний редактор – Жанна Колоїз

Заступник головного редактора – Юлія Єловська

Відповідальні секретарі – Наталія Малюга, Наталя Шарманова

Коректор – Жанна Колоїз

Макет і верстка – Ірина Масляєва

Рекомендовано до оприлюднення
онлайн-видання 25.06.2020.
Формат 60×84/16. Ум. др. арк. 6,4. Обл.-вид. арк.7,4.

Електронна версія розміщена в репозитарію
Криворізького державного педагогічного університету
<https://kdpu.edu.ua/>